

טבריה מכורתי

סיפור חייו של
יצחק זילבר
בן טבריה

עימוד ועיצוב גרפי:
מונה אריאל - סטודיו MoonArt
www.moonart.co.il
050-7503539

תמונת השער:
נחום גוטמן - טבריה
מהדורה פנימית - לא להפצה

תיעוד, תחקירים והפקה:
'מכון קורות': יחזקאל פרנקל.
052-4239706

Machonkorot.co.il
עריכה ראשונה: נעמי קשת-לבנון
הגהה: 'שמילים' - 050-2761432

מכון
קורות
קשב. תעוד. הסטוריה

כל הזכויות שמורות © למשפחת זילבר
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת בכתב ממשפחת זילבר.

אני מקדיש את הספר באהבה רבה

לאשת נעורי - אורה

זכינו וחלקנו יחד כ- 60 שנות נישואים מאושרות, רוויות חוויות רבות ואושר רב עם נכדים ונינים - כן ירבו לאורך ימים ושנים

ולבני היקרים עזריאל-חיים, ארצי, אלחנן ויוסי - ורעיותיהם
על האושר והנחת לראותכם ממשיכים לתפארת
את דרך הקודש של משפחתנו לדורותיה

ולמנכ"ל 'מכון קורות' יחזקאל פרנקל - העורך המסור והנאמן שטרח רבות על
העשרת הספר ממקורות רבים ולא הרפה מלעודד אותנו להגיע ולברך על המוגמר

יצחק דב זילבר
גבעת שמואל

כ"ג אלול ה'תשע"ז - יום השנה לעלותו לגנזי מרומים
של אבי, מורי ורבי
הרה"צ ר' עזריאל-חיים זילבר זצ"ל

תוכן העניינים

7	תוספת דיגיטלית -כשנה לאחר פטירת המחבר
15	פתיח
17	אשא עיני אל ההורים - שרשי משפחות הורי
25	בית אבי ואמי - עזריאל-חיים ושרה זילבר
43	טבריה מכורתי - עיר הקודש
81	חיי מערש הולדתי
135	בחרות, בגרות והתמודדות
157	אזרח, איש חינוך ומשפחה
181	במבט גאה לאחור ומבט בהיר לעתיד
185	על בית ההורים - דבר הדור הבא
201	נספחים

כשנה לאחר פטירת המחבר, ר' יצחק זילבר, ולזיכרו.

חלפה שנה תמימה מאז שיצחק בעלי ע"ה נפטר ונראה כאילו הזמן עמד מלכת. קשה מאד להכיל את מה שעבר עלי במשך שנה ועדיין העובדה שהוא לא אתנו מטלטלת מאד ומהדהדת בנשמתנו.

העדות החשובה שהותיר הספר שכתב, ממלאת אותנו בזכרונות חשובים ומרגשים כשנזכרים באיש היקר והחכם שהיה ספוג באהבת התורה, הארץ, המשפחה וטבריה במיוחד.

הספר 'טבריה מכורתי' שסופר ע"י בעלי ז"ל יצחק זילבר לעורך יחזקאל פרנקל מ'מכון קורות' הוא נקודת ציון חשובה בהיסטוריה של ארץ ישראל ושל טבריה בתקופה של 100 השנים האחרונות.

יצחק, שהיה יליד טבריה, כמו גם הסבתא שלו, סימה חיה רחל, ראה בספר זה מסמך חשוב ביותר לא רק עבור משפחתנו אלא גם לציבור הרחב, ובמיוחד לטבריינים שנולדו וחיו בעיר זו, וחוו את כל התלאות והמאורעות שעברו עליה.

יצחק תיאר את חיי העיר בתקופתו ועוד הוסיף הרבה זכרונות מתקופות קודמות, כפי ששמע מאבות אבותיו. אימו של יצחק, בת למשפחת יפה הענפה, השפיעה בדרכה על החיים בעיר ועל תרבותה ואורחותיה.

הספר מתאר ביד אמן את קורותיה המרתקים של העיר בעלת האוכלוסייה המגוונת, ורבים מעוניינים להתענג על הזכרונות ההיסטוריים השונים שיצחק תיאר בספר, כשהכל כתוב מתוך אהבה עצומה לעיר הולדתו ורצון לתעד ולהנציח את זכרונותיו עבור הדורות הבאים.

רעייתך אורה זילבר

לזכר אבא הכ"מ

בפרוס חג הסוכות הגעגועים לאבא מתגברים. אני נזכר בסוכה של אבא, עם פרחי הקישוטים מעשה ידיו, עם "ההיסטוריה" של כל פרח. הייתה לנו זכות שכשבגרנו, הצטרפנו גם אנחנו הבנים לעשיית הפרחים העומס של חגי תשרי גם הוא, מזכיר לי את עבודתו המסורה של אבא כגבאי בית כנסת 'ירושלים' ברחוב ירושלים בבני ברק, במשך עשרות שנים. כל השנה, בכל יום ששי עם צהרים, היה אבא הולך לבית הכנסת לסדר את האורות והמזגנים לשבת, ובודק שהכל תקין.

במוצאי שבת היה שוטף את הכלים של סעודה שלישית, ומגיע הביתה הרבה אחרי צאת שבת. בכלל, אבא לא בחל בשום עבודה הקשורה לבית הכנסת והשקיע בו שעות אינספור, בהתנדבות כמובן.

ובחגים, הייתה זו עבודה כפולה ומכופלת. לדאוג לבעלי תפילה, לקנות להם מתנות אחרי החגים ולהביאן אליהם, לחלק עליות באופן שוויוני, להכין את ספרי התורה ועוד ועוד.

בשנותיו האחרונות של אבא, תמיד כיוונתי עליו ב'מי שברך' של שבת, בו אנו אומרים: "וכל מי שעוסקים בצורכי ציבור באמונה, הקב"ה ישלם שכרם, ויסיר מהם כל מחלה... וישלח ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם".

על מצבתו של אבא חרטנו את הפסוק: "צֶפֶן לַיְשָׁרִים תוֹשִׁיָה מְגִן לְהִלְכֵי תם" [משלי ב, ז], ואבא היה מלך התום. נראה שבשל כך זכה לצאצאים תלמידי חכמים שהולכים בעצמם ומדריכים את ילדיהם בדרך התורה, היא ה"יש" האמיתי. כדברי רבי אברהם אבן עזרא, ש'תושיה' מלשון 'יש'.

בתוך חודש וחצי לפטירתו של אבא הכ"מ, הוא זכה לשלושה נינים שנקראו על שמו. בניה יצחק, אחיה יצחק ונעם יצחק. אחד כוהן, אחד לוי ואחד ישראל, המייצגים את כלל ישראל, אותו אבא שרת בנאמנות שנים רבות.

בן בכורך עזי

זיכרונות מאבא מארי - לרגל יום השנה הראשון לאבא היקר ז"ל.

אבא ז"ל נפטר בתחילת חודש מרחשון, בעוד שפתותינו חושות את התפילות המרטיטות של הימים הנוראים (בשם האדמו"ר מויז'ניץ, רבי חיים מאיר זצוק"ל) והוא היה ראוי לזה. ב'רשות' לש"ץ ל'שחרית' של יום כיפור כתוב: "...טהור עיניים מאוד נעלה,

ידעני בין ערך תפילה..".

אבא ז"ל היה בבחינת "יודע בין ערך תפילה" באופן היותר נעלה.

כגבאי נאמן, הוא גם ידע מה כוחו של כל אחד מהמתפללים, וידע לתת לו תפקיד לפי כשרונותיו.

בתוך כדי הימים הנוראים, הזכרונות צפים ועולים. ארשום כאן שני זכרונות ילדות שנחרטו בלבבי.

זיכרון ראשון:

יום כיפור בצהריים, בבית הכנסת 'ירושלים', זמן תפילת המוסף. אני כבן 12. חם. תקופת טרום מזגנים. הוילון הדק בצבע בז', מאחורי אברהם יעקובוביץ' (ז"ל), מתקשה להסתיר את קרני השמש המגיעות מהחלון הדרומי. המאוורר הקטן שמעל אברהם וגנר (ז"ל) סב לו באיטיות בקשת של כ-130 מעלות, ואני מחכה לרגע שהוא יגיע אלי ואוכל לקבל משב אויר קריר מעט. אני מתעייף ומאבד ריכוז.

אבא ז"ל מרגיש בי. הוא ניגש אלי ואומר לי בשקט, בעדינות: "נסה לחשוב על המילים של התפילה. הן מאוד מרוממות". ניסיתי. לאט לאט התחלתי לחזור ולהתחבר לתפילה.

ועד היום, אגב, אני מקבל כח ועוצמות מהעיון במילים הנשגבות האלה. גם בזה אבא ז"ל מלווה אותי.

זיכרון שני:

ליל שמחת תורה בבית הכנסת 'ירושלים', אני כבן שבע.

אבא ז"ל טרוד בחלוקת ספרי התורה למתפללים, תוך הקראת שמותיהם, בחיבה, כמו אב המונה את בניו. "ר' משה חיים ברב שמואל זאב הכהן (שיחיה לאוי"ט) מכיבד בדהקופה" (בהברה אשכנזית). וכו'.

וכך נמשכות ההקפות, ואני בין הרוקדים.

אני חואה אבות שעוזרים לבניהם הקטנים להחזיק את ספר התורה, ורוקדים

איתם. מרגיש צביטה בלב. "מה אתי"?

אבל אבא עסוק..

יצאתי אל מחוץ לבית הכנסת, קצת באכזבה.

לא עבר זמן רב, ואבא ז"ל הרגיש בי. הוא יצא החוצה לקרוא לי, ליטף אותי

והקריא את השם שלי: "בני אהן מכיבד בדהקופה", והתחיל לרקוד אתי כשהוא

אוחז מלמעלה בידיות העליונות.

כל העצבות והאכזבה סרו ממני בבת אחת.

הוא כאילו קרא את מחשבותיי.

יהי זכרו הטוב ברוך לעדי עד.

בן ארצי

אבא יקר

עברה שנה מאז שבמקום להתקשר אליך בטלפון אני מתקשר איתך ישירות.

פשוט כך. מזמין אותך לחתונות באופן ישיר, ואומר קדיש - קדיש יהא שלמא.

כל נשמה שיורדת לעולם יורדת כדי להביא שפע לכל הסובב אותה, ואתה אבא

הבאת הרבה שפע.

שפע לאמא שתחיה ותאריך ימים, שפע לילדיך, וכל המשפחה ששמרת איתם

על קשר. שפע לכל תלמידך ושפע לכל באי בית כנסת 'ירושלים'. ואם בכל זאת

לא הספקת להוריד את הכל אנו בקדיש מבקשים שהשפע הזה ימשיך הלאה

הפעם דרכינו, הילדים שלך, בגדר ברא כרעא דאבוה.

הנה, היום נכנסתי לבית כנסת שאין שם מגן בצדדים של הבמה. מיד ניגשתי

לגבאי ואמרתי לו שישים בצדדים מגן כדי שספר התורה לא יפול משם ושילמתי

לו שיעשה זאת.

נתת לנו פרספקטיבה על חיים להודות על מה שיש ולהילחם על מה שעדיין לא

מתוקן.

במשך השנה הזאת גיליתי שאני אומר הרבה דברים שסיפרת ואמרת לנו, וכל

פעם הוספתי הריני כפרת משכבו.

אני יודע שזה ימשיך כך גם בעתיד, כי מידות הוותרנות והשלום ההתמסרות והעין

הטובה טבועים בתוכינו אנחנו רק ממשיכים את הדרך...

בן אלחנן

תמונה ראשונה

בברית של נכדי, אני בתפקיד עמידה לברכות.
התינוק על ידיי ואני שומע בהתרגשות את השם.
חודש וחצי אחרי פטירתך אבא, ואני נושא על ידיי את נעם יצחק.
תמיד נהגת בנועם, אמר אסף חתני בברית. כתורת א"י הנמשלת למקל נועם.
ואילון, אבא של נכדתנו שבות שנולדה בא' אלול, כחודשיים לפני פטירתך, הוסיף:
עכשיו מסתדר הפסוק - **שבתי** בבית ה'... לחזות **בנועם** ה'.
את שבותי עוד הספקת להחזיק על הידיים...
ההרגשה היא שב"ה, עם לידת בניה יצחק ואחיה יצחק, קיום בנו הפסוק -
"הַפֶּכֶת מִסְפְּדֵי לְמַחֹל לִי פֶתַחַת שִׁקִּי וְתֹאזְרֵנִי שְׁמֶחָה"

תמונה שניה

נעם יצחק עדיין על הידיים שלי (משום מה אפילו ללא הכרית), וטקס הברית ממשיך עד וכולל אמירת 'עלינו לשבח'.
אני מיד קולט מה עומד לקרות ושואל את המוהל - עוד רגע קדיש יתום, מה לעשות? והוא עונה - תמשיך...
רגע עוצמתי של קדיש על אבא, עם הנין על שמו בידיי - קלאסיקה של המשכת המסורת בדיוק כמו שתמיד אהבת, אבא.
כמו שתמיד אמרת על נוסח ברכת התורה: "ונהיה אנחנו וצאצאינו וכו' " ילד בן 3 בקושי יודע איך קוראים לו, וכבר מתפלל על בניו ועל נכדיו שילכו בדרכו, דרך התורה והיראה.
וכעת בסוכות, שמרנו על מסורת מיפגש אושפיזין יצחק במוצאי חג ראשון, בסוכתנו בפדואל.
אפילו עשינו לכבודך, אבא, קיר מיוחד עם ה'פרחים' המושקעים עליהם עמלת. חלקם בני 50 ויותר... ושמורים כחדשים. כדי שהם יוכלו להישמר, ביצענו, עוד בחיך ובברכתך, לאחר סוכות תשפ"ג, ניילון בלמניציה של הפרחים.
התלבטנו אם לתלות בסוכה תמונה שלך. הרי שנים ארוכות יש בסוכה תמונה של סבא עזריאל חיים, הסבא מטבריה כפי שתמיד קראת לו. ואז אמרנו - אין צורך. הרי אתה נוכח ממש פיזית איתנו. כולנו זוכרים אותך. גם הנכדים ואפילו הנינים הגדולים.
לאחר פטירתך שאלו אותי אם אני חולם עליך. אמרתי - אני חולם עליך בהקיץ... בעיקר זה קורה לי בקידוש בליל שבת...

אמרו חז"ל (ירושלמי, שקלים) - "אין עושים נפשות לצדיקים; דבריהם הם זכרונם" אבא שלנו : צדיק היית. ודבריך בספר הם זיכרון לדור דורים. חבר שלי אומר שזה לא ספר קריאה. זה ספר שצריך ללמוד, כי הוא ממש ספר מוסר.

או ליתר דיוק ספר על מסירות.

זה לדעתי הקו שהינחה אותך כל חיך, עליו עמלת וטרחת לחזור ולספר לנו, ובסיוע אמא שתחי' גם להעלות את הדברים עלי ספר לטובות הדורות הבאים, לאורו גידלת אותנו ובע"ה נמשיך בדרכך אנו וצאצאינו. מסירות למה? להכל.

מסירות לתורה - סבא עזריאל חיים, בכל עת ובכל מזג אויר, הרב פילץ בשלג ("האופק משחיה...")

מסירות לתפילה - חסידי סלונים, מנדל וועיג אומר 'נשמת', ("כמו סמובר") מסירות לישוב הארץ - חלוצי דגניה, ולוחמי הפלמ"ח, הרחוקים מתורה, אך מוסרים נפשם למען העם והארץ ("לך תהיה מדינה"). מסירות לכלכל משפחה ולהקים בית של תלמידי חכמים ואנשי מופת - סבתא שרה ע"ה.

בהזדמנות זו נודה גם ליחזקאל פרנקל, מנכ"ל 'מכון קורות', ועורך הספר על עבודתו. הוא כבר כמעט בן משפחה...

יהי רצון שירבו השמחות במשפחתנו ונלך תמיד לאורו של עטרת תפארתנו, אבינו מורנו, הרינו כפרת משכבו.

בנך יוסי

פרולוג

עריכת המהדורה הדיגיטלית נעשית בימים שבהם עם ישראל נאבק במלחמת עזה.

אבא ז"ל היה כאוב עד עמקי נשמתו כשהיה שומע על פיגועים ונרצחים. לעיתים אף חששנו שבריאותו תיפגע מרוב צער...

אבא, שעד גיל 17 חי תחת שלטון הבריטים והבין לעומק את ערכה של עצמאות ישראל, כאב בעיקר את הפגיעה בכבוד האומה, הוא כבוד ה'.

יהי רצון שבמהרה יקויים בכולנו הפסוק "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו" וכפי שפירשו פרשן התנ"ך, תלמיד הרמח"ל, המקובל רבי משה דוד ואלי (פדובה, איטליה, נפטר 1776) : "כי האומה הזאת, אומה של אריות, כולם גיבורים, בין לפי טבעם בין מפני השכינה ששורה עליהם. ומהו טבעם של אריות? שלפעמים כורעים ושוככים ונראים כחלשים, אבל לבסוף קמים בפתע פתאום וטורפים והורגים ואוכלים את הצדים אותם".

פתיח

בשעות הרבות בהן ישבתי בסלון הנעים של ר' יצחק ואורה בגבעת שמואל קיבלתי הזדמנות יקרה להכיר מקרוב את מי שחי במפנה הדורות בין ישן לחדש, בין קודש לחול, בין ישראל לעמים ובין ספיחי גלות לניצני ישועה. ההאזנה לר' יצחק שעודנו חי את כל שראה ושמע בבית הוריו חיברה אותי להווייה המופלאה של החיים בטבריה העתיקה.

בחודשי העריכה הארוכים של הספר חשתי שאני הולך ומתמלא תודה: תודה על הזכות להכיר צדיק תמים, שקדן וישר דרך כר' עזריאל-חיים זילבר, איש ירושלים, חברון וטבריה, איש עמל תורה, מעמודי התווך של ישיבת 'אור תורה' שעל קבר רבי מאיר בטבריה, שכעמודיה החסונים, לא מש מתוך האהל, אהלה של תורה.

בעת ההתעמקות וההרחבה של המפה המלאה של סיפור חייו של ר' יצחק, זכיתי להיכרות עם חסידי טבריה איתם זכה לחוות שכנות משותפת, לימוד ותפילה. נחשפתי לענקים: הרב קליערס, הרב ורנר, שושלת סלונים שחלק חשוב ממנה התפתח מול עיניו של ר' יצחק, עובדי ה', גומלי חסדים, בעלי תפילה ואנשי מעשה משמנה וסלתה של ארץ ישראל.

לא ייפלא איפוא שר' יצחק חי את התקופה ואת אנשיה יום יום - ומעל כולם קורנת ומבהיקה דמות האב הרב ר' עזריאל-חיים.

ביודעי ובמכירי כמה וכמה מצאצאיהם של ר' יצחק ואורה, אומר שהתקיים בהם הפסוק 'עטרת זקנים בני בנים, ותפארת בנים אבותם': הכח הטמון בשמות המשפחה ממנה באה אמא שרה, שפר ויפה, מהמשפחות המכוננות של חסידי קרלין וחב"ד בארץ ישראל, שליחיהם של האדמו"רים הגדולים שפעלו, בנו ויסדו את הישוב היהודי בארץ הקודש על אבני הקודש - כח זה ספוג בכל אישיותם.

ר' יצחק, צבר טברייני, בן למשפחה חסידית בישוב הישן עשה כבוד דרך משמעותית מהסמטאות הצפופות של עיר הולדתו עד להיותו אדם המשלב בהצלחה רבה תורה ומודרנה, צבא והוראה, קודש וחול.

גיל הגבורות מאחוריהם, וכעת ר' יצחק ואורה מחייכים בשביעות רצון של מי שהגיעו אל המנוחה ואל הנחלה בדירתם המטופחת בגבעת שמואל. שגרת יומם של סבא וסבתא רבא מלאה פעילות, ביקורים ושמחות - כן ירבו, ובמקביל ממשיך ר' יצחק לקיים סדר יום רווי לימוד והוספת דעת כפי שהיה רגיל כל חייו.

ועדיין הוא אומר, כמו לא עברו 80 שנה; 'העיר העתיקה של טבריה, המבואות והסמטאות הצרות שהיו ואינם, מקום בו בית נשק לבית, גג נשק לגג, האנשים היו חמים וטובי לב ואנו הילדים הכרנו כל פינה, את כל אלו לא אשכח'.

בתודה והערכה
יחזקאל פרנקל
'מכון קורות'

אשא עיני אל ההורים
שרשי משפחות הורי

אודות משפחת אבי עזריאל-חיים זילבר

שורשי משפחתו של אבי, זכר צדיק לברכה, צמחו באדמת פולניה. הוריו, אלחנן וחיה-סימה-ברכה זילבר התגוררו בעיירה מודליבוז'יצה¹ שבמחוז לובלין, בנפת ינוב-לובלבסק שבמזרח פולין. המשפחה נמנתה על חסידי גור כמשפחות רבות בעיירה. ככל הידוע לנו, סבא אלחנן התפרנס ממכירת כלי כסף בקמעונאות.

ששה ילדים נולדו לסבי וסבתי, שלושה בנים ושלוש בנות. אבי מורי ורבי זצ"ל, בכור הבנים, נולד בשנת ה'תרנ"ג / 1893. עובדת היותו הגדול בבנים תתברר בתוך מספר שנים כמשמעותית לגביו ולמעשה תשנה את מהלך חייו: בעודו נער בן 16 עזב אבי את בית הוריו ואת מולדתו, ובהזמנת דודו לייב'לה, אחי אמו שהתגורר בירושלים עלה לארץ ישראל, בגפו, ועל כך יסופר בהמשך הספר.

עצמאות זו היתה מאפיין בולט של חייו, אך זו היתה עצמאות מלווה בתחושת בדידות מרירה.

בית הכנסת במודליבוז'יצה

1 Modliborzyce. ראו הרחבה בנספח.

במשך השנים נשמר קשר מכתבים עם המשפחה אך בשנות מלחמת העולם השנייה לא היה לאבא כל מושג מה עלה בגורל בני משפחתו. זמן רב עוד קיווה כי מי מהם נותר בחיים. עדות בודדת מחקה תקווה זו באחת: עד אחד, הניצול היחיד מכל מודליבוז'יצה, עלה ארצה לאחר ששרד את המחנות כדי לספר שכל תושביה היהודים של העיירה גורשו לגטו קרסניק ומשם נשלחו למחנה המוות בלז'ץ. שם למיטב זכרונו, נספו כולם בשבת קודש פרשת נח, ו' מרחשוון ה'תש"ג. כיוון שלא הגיעה כל עדות אחרת הקפיד עזריאל לציין ביום זה את היאהרצייט לבני משפחתו שנספו בשואה.

בכך נותק סופית הקשר של אבא לכל משפחתו ולארץ הולדתו.

אודות שורשי משפחת אמי - משפחת יפה ושפר

מקורה של משפחת אמי שרה, זכר צדקת לברכה, במשפחת יפה, מן העיירה קאפּוֹסְט שברוסיה.² בני משפחת יפה הם צאצאי רבי מרדכי יפה 'בעל הלבושים'.³

בני המשפחה עסקו בדפוס, מקצוע שעבר במשפחה מאב לבן, מדור לדור. עם אבות המשפחה נמנה ר' ישראל יפה (ה'תק"י - ה'תקפ"ט / 1749 - 1829), חסיד חב"ד שהיה ידוע בכינויו 'המדפיס מקאפוסט', בעליו של בית הדפוס בו הודפסו ספרי יהדות ורבים מספרי תנועת החסידות.

2. Kopy 2. כיום בלארוס, במחוז ויטבֶּסק, ראו הרחבה בנספח.

3 רבי ישראל היה דור 11 לרבי מרדכי יפה 'בעל הלבושים', שהיה דור 13 לרש"י, המיוחס לדוד המלך.

ספר 'הזהר' שג'נסס בקאפוסט וס'ה
 על סגא ישראל אונצח זשג'ר

בין היתר הדפיס רבי ישראל יפה את הספר 'שבחי הבעל-שם-טוב' ואת סידור בעל ה'תניא'. ספריו ידועים בהקפדה על פרטים, הגהות מתוקנות ועיצוב נאה. ר' ישראל מוזכר בתולדות חסידות חב"ד כאדם שנשא על כתפיו את האדמו"ר הזקן בעל ה'תניא' לאחר שהאדמו"ר שוחרר מבית הכלא בשנת ה'תקנ"ט / 1798.

לפני פטירתו צוה האדמו"ר הזקן על רבי ישראל יפה לעלות לארץ ישראל. ר' ישראל יפה ואשתו שפרינצה התברכו בששה בנים: אפרים, אהרן-משה, דוד, מרדכי, שמואל ושלמה-זלמן. שניים מהם, דוד ושלמה-זלמן, עלו לארץ עם

4 אתר משפחות עוזר ויפה: info.ozerfamily.

קבוצת תלמידי הבעל שם טוב בשנת ה'תקל"ז / 1777 עם רבם, רבי מנחם-מנדל מוויטבסק וכשלוש מאות חסידים נוספים.

ר' דוד התיישב בטבריה ובשנת ה'תקס"ו / 1806 נשלח על ידי קהילות הספרדים בטבריה כשד"ר לצפון-אפריקה. היותו אדם נחשב ומקובל מסבירה את בחירתו לתפקיד, הגם שלא נמנה על בני עדות המזרח.

ר' שלמה-זלמן הגיע לצפת אך נספה ברעידת האדמה הקטלנית שפקדה את העיר בה'תקצ"ז / 1837 והותירה אחריה מאות הרוגים.

בן נוסף של ר' ישראל יפה ושפרינצה, ר' אהרן-משה, עלה לארץ ישראל בשנותיה הראשונות של המאה ה-19 עם אשתו, הרבנית פייגא, והמשפחה התיישבה בחברון. במהלך הפלגתם של ר' אהרן-משה ורעייתו לארץ ישראל, התחוללה סערה בים, מה שאילץ את האנייה לסטות ממסלולה לעבר מצרים, שם עגנה ולא המשיכה בדרכה. ר' אהרן-משה ורעייתו המשיכו את דרכם לארץ ישראל עם עוד נוסעים כשהם רכובים על גבי גמלים.

אהרן משה ומשפחתו שבעו עוד נדודים רבים שראשיתם בסוריה והמשכם בבאר שבע, עזה, תל אביב וזכרון-יעקב.

לאחר פטירת האדמו"ר הזקן בעל ה'תניא' בשנת ה'תקע"ג / 1812, הורה האדמו"ר האמצעי, רבי דוב בער שניאורסון, לאבי המשפחה ר' ישראל יפה, לעלות לארץ ישראל. כחסיד נאמן קיים ר' ישראל הזקן את מצוות רבו למרות חולשתו הגופנית וכך גם הוא עלה לארץ ישראל, בעקבות שלושת בניו, והתיישב בחברון.

באותן שנים עלה גם ר' אפרים, בנו בכורו, לארץ ישראל, וכמו דורות רבים במשפחתו עסק אף הוא בדפוס. אפרים נולד בשנת ה'תקנ"ה / 1795 ונשא לאשה את חאשע חסיה, ילידת ה'תקס"ז / 1807. שלושים שנה מאוחר יותר, במהלך ביקור שערך ברוסיה, חלה ונפטר בעיר אַרְשֶׁה, הרחק מבני משפחתו שבארץ ישראל.

אחד מבניהם היה ישראל דב, שנשא לאשה את פרידא לאה, ובנם, פנחס, נשא לאשה את רחל לבית שפר. (תודתי נתונה לנכד אחותי, יהודה הופמן, על מחקרו בנושא שורשי המשפחה מקאפוסט).

סבתי רחל, אם אמי, נולדה בשנת ה'תר"ל / 1870. הוריה, ר' יוסף-מרדכי וביילא שפר,⁵ היו מחשובי המשפחות של חסידי קרלין. המשפחה הגיעה לארץ ישראל לאחר הוראה מפתיעה של האדמו"ר מקרלין. במוצאי-שבת אחד אמר האדמו"ר לר' יוסף-מרדכי: "בעוד שבועיים אתה נוסע לארץ ישראל".

ר' יוסף-מרדכי חזר לביתו וסיפר לאשתו על ההוראה הפתאומית מהרב'ה. כיון שיצאו הדברים מפיו ומבלי לחשוב פעמיים, החלו בני הזוג אורזים את חפציהם ובתוך ימים עלו ארצה והתיישבו בטבריה.

הרב'ה מקרלין שרצה לבטא את אהבתו לר' יוסף-מרדכי ולשלול כל מחשבה שמא בהוראתו התכוון חלילה לדחות אותו מעל פניו, העניק לו במתנה שתי מזכרות יקרות ערך: כותונת של אחד האדמו"רים, שכמנהג הימים ההם היו לה ארבעה כפתורים ולבשו אותה דרך פתח הראש, וקופסת טבק עשויה שנהב שאף היא היתה שייכת לאחד האדמו"רים. לימים קיבלה את הכותונת הסבתא רחל, שכמובן שמרה עליה מכל משמר כשהיא מקופלת בארגז. רק בערב פסח נהגה להוציאה ולאורר אותה, תוך הרחקת ילדי המשפחה הקטנים, מחשש שמבלי משים יזיקו למזכרת הקדושה. לאחר פטירתה של סבתא רחל⁶ התגלגלה אותה כותונת לאחד מבני המשפחה ולא ידוע מי מחזיק בה היום. המזכרת השנייה, קופסת הטבק, נשמרה בענף אחר של המשפחה.

כאמור, סבתא רחל שפר נישאה לפנחס יפה, בנם של ישראל דב ופרידא לאה יפה.⁷

5 ר' יוסף-מרדכי וביילא נולדו בשנת ה'תק"צ/1830 [לפי אילן יוחסין של משפחת שפר באתר myheritage.co.il].

6 בי"א טבת ה'תש"ד - 1944.

7 רשומות מאתר myheritage.co.il.

ששה ילדים הביאו סבתא רחל וסבא פנחס יפה לעולם: ארבע בנות ושני בנים: נחמה-רבקה, שרה - אמי מורתני, חיה-פייגע ושפרינצה. נחמה נישאה לימים לאהרון קליערס-יפה, אחיו של הרב משה קליערס, רבה של טבריה, פייגה נישאה לישראל-לייב שוורץ, ושפרינצה נישאה לחיים מרדכי רוזנשטיין.

שמות הבנים היו בערל-דב ואפרים. בערל-דב יפה היגר לארה"ב בזמן מלחמת העולם הראשונה, כמו צעירים רבים שעזבו את הארץ באותם ימים עקב העתיד המעורפל בארץ. הוא שב לביקור לאחר מלחמת השחרור אך חזר לארה"ב. הבן אפרים נשא לאשה את שרה ולימים היה לבעליו של דפוס 'הגליל' בטבריה.

פנחס, אביה של סבתא שרה הלך לעולמו בשנת ה'תרפ"ו / 1926 עת שהה בצפת, וכיוון שלא היה למשפחה די כסף לקנות חלקת קבר ראויה בטבריה הוא נקבר בצפת, בסמוך לחלקת עולי הגרדום. רק הילדים הגדולים במשפחתנו זכו להכירו.

בית אבי ואמי
עזריאל-חיים ושרה זילבר

אבא עזריאל-חיים עולה לארץ הקודש

סיפור עלייתו של אבי ארצה מתחיל בירושלים, עם בני הזוג לייב'לה ויהודית זלצמן.

לייב'לה היה דוד של אבי, אחי אמו חיה-סימה-ברכה זילבר. גם הוא היה חסיד גור, אך הוא עזב את מודליבוז'יצה ועלה לירושלים, בה שימש כשוחט ומוהל. הוא שמר עם אחותו בפולין על קשר מכתבים, ובאחד המכתבים הציע לה לשלוח אליו לארץ ישראל את אחד מילדי המשפחה.

מה גרם לו לשלוח מכתב זה?

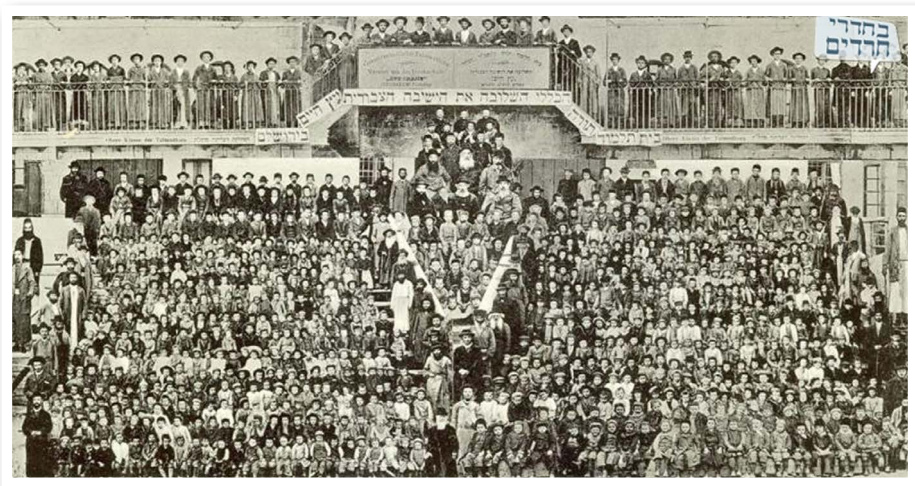
קשה לדעת, כיון שאבא לא סיפר. הוא לא היה דברן וכילדים הדבר לא העסיק אותנו. אבל ידוע לנו שלבני הזוג זלצמן לא היו ילדים, ויתכן שעקב כמיהתם לגדל ילד בביתם נקטו בצעד זה. ייתכן שהדבר בא כדי לסייע כלכלית למשפחה בפולין ואולי כדי להתחיל תהליך של עליית המשפחה לארץ הקודש.

מכל מקום, כשהגיע המכתב עם הבקשה המיוחדת למודליבוז'יצה הפכו אלחן וחיה-סימה-ברכה שוב ושוב בהצעה - עד שגמלה בליבם החלטה להיענות לה בחיוב. באופן טבעי, מי שנבחר לעלות ולחיות בירושלים היה עזריאל-חיים, בכור הבנים. לאבא היתה תמיד אישיות של אדם ממושמע וכנער בוגר עשה כמצוות הוריו.

כשנפרד מהם, לא ידעו ההורים והנער שפרידה זו - לתמיד היא. רק זיכרון פניהם ופני אחיו נותר חקוק בלבו. שעון החול של יהדות פולין החל לאזול, ושוב לא יפגשו ההורים את בנם בכורם.

אבא היה בן 16 כשיצא לדרכו לבד באנייה, שכנראה הפליגה דרך הים השחור אל ארץ ישראל. האנייה הגיעה לנמל יפו בשנת ה'תרס"ט / 1909, ומשם, על שיירת חמורים, עלה אבא לירושלים.

זמן קצר לאחר שהגיע לבית דודו ודודתו החל ללמוד בישיבת 'עץ חיים' הנודעת בישוב הישן. בישיבה למדו נערים מגילאים שונים עם אברכים צעירים, אך גם אנשים מבוגרים מלאו את ספסליה.

תלמוד תורה 'עץ חיים' בירושלים

אהבת התורה טבועה במשפחתנו עוד מסבא אלחנן בפולין וכמו בעיירה גם ב'עץ חיים' אבא בלט בהתמדתו. אנשי ירושלים כינו אותו 'המתמיד ממודליבוז'יץ'. התורה שספג בבית הוריו, היראה הקבועה מביטול תורה וכישרון התמדה נדיר הובילו אותו לכך שמאז ימי נעוריו ב'עץ חיים' בירושלים ועד יומו האחרון בקהל חסידי טבריה, לא פסק פיו מלימוד התורה.

במהלך השנים אבא שמר על קשר מכתבים עם בני המשפחה בפולין אולם משפרצה מלחמת העולם השנייה פסק קשר המכתבים כליל.

לאבא היתה מידה רבה של הכרת הטוב כלפי הוריו המאמצים, הדוד לייב'ל'ה ורעייתו יהודית. לימים, כשנולד לו בן קרא את שמו מאיר-אריה-יהודה, שגם כן נקרא בפי כולם 'לייב'ל', וכשנולדה לו בת, קרא את שמה יהודית על שם אשתו של הדוד לייב'ל'ה.

נישואיו הראשונים של אבא

אבא עלה במעלות התורה ורבים מבני ירושלים בקשו אותו כחתן לבתם. בתחילת שנת ה'תרע"ב / 1911, בהיותו בן 19, אבא נישא לבת ירושלים, מרים לבית לדרמן, בתו היחידה של ראש 'כולל וארשא', הרב יוסף מרדכי לדרמן. חותנו דאג להם לדירת חדר קטנה בשכונה בה גר, וכך אבא ואשתו נטעו יתד בשכונת 'בתי וארשא' לא רחוק מבית חותנו וחותנתו.⁸ מעתה שקע אבא ביתר שאת בלימוד תורה ובתוך כשנתיים נולד לזוג בן בכור, ונקרא שמו בישראל: ישראל זאב זילבר.

למרים היה עסק קטן למכירת נפט שהתנהל בחדר החיצוני של הבית, שם הוחזקו פחי הנפט. על מנת שבעלה יוכל ללמוד באין מפריע נטלה היא על עצמה את ניהול העסק.

היה זה יום ששי, ערב שבת ויום הכיפורים ה'תרע"ד / 1913, כשאבא וחותנו עשו את דרכם בין סמטאות מאה שערים והעיר העתיקה לתפילת היום הקדוש בכותל המערבי. מרים נותרה בבית עם אמה שסייעה לה לטפל ביום הקדוש בכך הפעוט ישראל, שהיה אז כבן חודש ימים.

בעודם בתפילת 'כל נדרי', פרצה בבית שריפה מסיבה לא ברורה. האש אחזה בפחי הנפט שהוחזקו בבית והתפשטה במהירות לתוכו. הסורגים העבים על החלונות חסמו את דרכן של מרים ואמה ולא אפשרו להן להיחלץ. בתוך התופת השתיים גילו תושייה רבה, עטפו את ישראל הקטן בבדים והצליחו להעביר אותו דרך הסורגים לידיים בטוחות ברחוב.

רק כשאבא שב עם חותנו מהתפילה הם נחשפו לעובדה שהנורא מכל אירע להם: מרים, אשתו הצעירה נשרפה חיים יחד עם אמה באסון שזעזע את העיר ירושלים. מהחדר הקטן שהיה ביתו של אבא נותרו רק קירות מפויחים.

8 השכונה נבנתה בשנת ה'תרנ"ד / 1894 בשולי מאה שערים, סמוך לכיכר השבת ביוזמת 'כולל ורשה' עבור תלמידי חכמים עניים.

מזריה

עיתון ארצישראלי - כרטיס ספרותי ואנפוזימיוני

ירושלם.

שרפה עם קרבנות אדם.

בערב יום הכפורים קרה מקרה מעציב של שריפה שסופו היה טרגדיה נוראה שעלתה בקרבנות של שתי נפשות:

כבתי ורשה קרה הדבר בבית שיש בו שני חדרים וחדר אחד לצד הרהוב משמש לחנות. בעלת הבית ישנה בבית, ובחנות עמדה כחה אשה צעירה כבת עשרים שנה וילד על ידיה. היא הקליקה את מכונת הגז ותשליך את הנפרור וכלי משים נפל הנפרור על תיבת גז שעמדה שם ויהי ללהבה ומפה התחילה האש לאחוז בשאר פנות החנות. הצעירה מהרה לצאת החוצה לקרא לעזרה, אבל שבה תיכף הביתה כדי להציל את אמה שישנה בבית ובין כך כבר אחזה האש בכל הבית, והאמללות עמדו אצל החלונות של הבית הפנימי וצעקו לעזרה אבל אייאפשר היה להכנס פנימה מפני הלהבה עד שסוף סוף הוציאו אותן וחובילו אל הד"ר סג"ל. הד"ר סג"ל מצא תיכף את שתיהן כי אין שום תקוה להן, וכעבור שעות אחדות מתה האם ובערב קודם תפלת כל-גדרי העלתה את נשמתה גם הבת הצעירה.

את הילד הפעוט חובילו לדר' ולך וגם מצבו רציון.

שני הגברים איבדו את נשותיהם בעצם היום הקדוש. התינוק הקטן ישראל שנחלץ מבין הלהבות, נותר יתום מאמו אותה לא זכה להכיר.

חותנו של אבא החל לשקם את חייו ונישא בשנית לאשה בשם ליבא. כיוון שמנישואין מאוחרים אלנו שוב לא נולדו להם ילדים, ביקש הרב לדרמן מאבא לגדל אצלו את נכדו היתום ישראל, כזיכרון אחרון מבתו היחידה מרים. אמנם גם לאבא היה ישראל הפעוט זיכרון יחיד מאשת נעוריו, אך הוא נעתר לבקשת חותנו.⁹

9 המשך סיפור חייו של אחי החורג ישראל - בנספח

בית אבי ואמי בטבריה

גם אבא לא נשאר אלמן זמן רב וסמוך לתום שנת האבל, בשנת ה'תרע"ד / 1914, נישא גם הוא בשנית - לשרה לבית יפה הטבריינית, ובכך נבנה בית הורי. כאמור, אמי היתה בתם של פנחס ורחל יפה, דור חמישי לחשובי קהילת החסידים בטבריה.

כנראה שמיד לאחר נישואיהם עבר הזוג הצעיר לחברון, שם הצטרף אבא ללומדי התורה בעיר הקודש חברון. בשנת ה'תרע"ה / 1915, נולד בעיר האבות אפרים, בנם בכורם של עזריאל ושרה.

ככל הידוע ההורים התגוררו בחברון תקופה קצרה בלבד ומיד לאחר הולדת בכורם, כשמלחמת העולם הראשונה עוד בעיצומה, עזבה המשפחה הצעירה את חברון והצפינה לטבריה, עיר הולדתה של אמי, שם התגוררה משפחתה הענפה. בטבריה קבעו השניים את מושבם בעיר העתיקה, בבית סמוך לחומה. מאוחר יותר עברו לבית אחר ובו גרו במשך שנים רבות. כיום עומד על מקום הבית, בית המלון 'נהר הירדן'.

אבא לא הרבה לדבר על העבר, בוודאי לא עם בניו הצעירים. באותם ימים לא חשבתי כלל לשאול את אבא שאלות אישיות או לבקש ממנו לספר על קורותיו. בכל מקרה, סנטימנטליות היתה רחוקה מאבי ומן הסתם לא היה רואה חשיבות בהקדשת זמן לזאת. אמנם כשבגרתי נודע לי שאבא היה בקשר מכתבים עם משפחתו שנותרה בפולין, אך מעולם לא ראיתי מכתב כזה. מסבי וסבתי ושאר בני משפחת זילבר שבמוֹדֵלִיבוֹז'יץֶה בפולניה נותר לנו רק זיכרון יחיד, תמונה בודדת שנמצאת בידי אחד מבני המשפחה. את רוב הידע אודות משפחתו של אבא כמו גם את פרטי הסיפור המרתק אודות הגעתו לארץ שאבנו בעיקר ממכתבים שנמצאו ואבדו עם השנים, ופיסות מידע שחיברנו ממקורות שונים. כל ימיו היה אבא אדם בודד ומופנם ובדידותו בלטה מאוד נוכח משפחתה הענפה של אמא ששורשיה נטועים בארץ ישראל כבר למעלה ממאה וחמישים שנה. בשמחות המשפחתיות היתה ניכרת נוכחותם של בני משפחתה הגדולה של אמא, ואילו מצד משפחתו של אבא כמעט לא נראה קרוב ומודע. כך בבריתות ובחגיגות הצנועות עת נכנסו בניו לעול מצוות, כך

כשנכנסו ילדיו לחופה וכך בשבתות וימים טובים: את הימים השמחים ביותר
בחיי האדם אבא חווה בבדידות כמעט מוחלטת.

יהודית ננט' לייבל סגא צ'ריאל חיים ואפריים
סגא שרה ואנחם

שבעה ילדים זכו הורי להביא לעולם: אפרים, יהודית, מאיר-אריה-יהודה (שכונה לייב'ל), מנחם-מנדל, חנה, אני - יצחק-דב והצעיר, אברהם-יוסף.

אפרים, הבכור, התחתן ראשון אך איני זוכר דבר מחתונה זו. את חתונתו של ישראל, אחי החורג, אני זוכר יותר כיון שהתקיימה מאוחר יותר, ועליה יסופר בנספח. את שמחת הנישואין של לייב'ל אני זוכר היטב. לייב'ל נשא לאשה את יהודית-איטה, גם היא ילידת טבריה, בתו של ר' אהרן שמיל קלינגר, אחד המלמדים ב'חדר' המקומי. שידוך כזה של חתן וכלה בני אותו מקום היה נדיר יחסית בקהילות הקטנות של אותם ימים כיוון שכולם 'חיו אחד בתוך השני'.

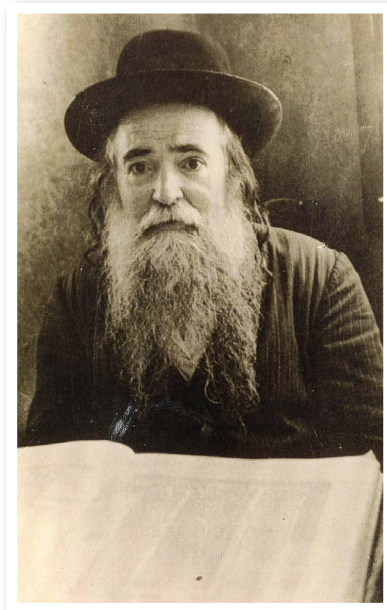
1912 / 2 שנת ה'תרע"ב

משנות ילדותי אני זוכר רק חמישה זוגות ששני בני הזוג היו מטבריה. לייב'ל התחתן בשנת ה'תש"ב / 1942 כשבאירופה טובחים הנאצים ביהודים. גורל בני המשפחה במוֹדְלִיבּוֹזְ'יֶצָה מדאיג את אבא והוא אינו מוצא מרגוע לנפשו. איש אינו יודע מה בדיוק מתרחש אך שמועות נוראות מגיעות ארצה. כאן בארץ ישראל אבא שמח ביום חתונתו של בנו אך על השמחה מעיבים צללי דאגה נוראה. אמנם משפחתה הגדולה של אמא נמצאת סביבו, אך כל היקרים לו אינם עמו לשמוח בשמחתו.

בן תורה

את בדידותו המתיק אבא בשקידת התורה, שקידה שהיתה ממש חקוקה בעצמותיו. אבא לא ראה כל טעם בעיסוק בדבר כלשהו כאשר באותה עת ניתן להוסיף עוד כמה דקות של לימוד תורה.

אבא למד ממש יום ולילה, ובכל רגע שלא עסק בתורה חש כאדם שמפסיקים אותו באמצע מניית מטבעות זהב. הישיבה בה למד אבא בטבריה, 'אור תורה', נוסדה עוד בזמן התורכים על קבר רבי מאיר בעל הנס בשנת ה'תר"ס / 1900. שלושה חסידי סלונים אותה כמו גם תלמוד תורה ובית הכנסת-אורחים, שכולם נקראו 'אור תורה'. בין המייסדים היו הרב משה קליערס, רבה האשכנזי של טבריה, הרב נח ויינברג,¹⁰ אחיו של הרבי מסלונים ור' יצחק מתתיהו סנדברג - זכר צדיקים לברכה.

אבי, צ'ריאל-חיים שוקר על תלמודו בישיבה

10 אחיו של האדמו"ר השני מסלונים, רבי שמואל ויינברג, ואביו של רבי אברהם ויינברג (השלישי).

שני האחרונים היו נכדיו של רבי אברהם וינברג, האדמו"ר הראשון מסלונים בעל 'יסוד העבודה'. הוא זימן אותם אליו עם כמה מנכדיו ואחדים מחסידיו בשנת ה'תרל"ג / 1873 וציווה עליהם לעלות לארץ ישראל, להשתקע בטבריה ולהקים שם גרעין של חסידות סלונים. באותה עת הפליאה עובדה זו את חסידיו שכן נכדו נח וינברג היה בן 13 בלבד, ותנאי החיים בארץ ישראל היו קשים ביותר באותה תקופה. 70 שנה מאוחר יותר, לאחר שחסידי סלונים כולל האדמו"ר נכחדו כמעט כליל בשואה, התפתחה החצר מחדש בארץ ישראל הודות לאותו גרעין שנטע שנים קודם לכן בטבריה. חסידי סלונים ראו זאת כראיה נבואית של רבם.¹¹

שקידת התורה בישיבה הוקרנה מהרב קליערס שעמד בראשה עד פטירתו. הוא נהג להגיע לישיבה ביום ראשון ולשהות בה עד יום חמישי, אז שב לביתו בין חומות העיר טבריה. עמוד החסד השלים את עמוד התורה כפי שכתוב בתקנות בית התבשיל של הישיבה משנת ה'תרס"ב / 1902: 'אם יבוא איש אחר, תלמיד חכם שאינו מבני הישיבה, להיות עצור בבית ה' שבועות אחדים, גם לו יתנו אוכל חינם אין כסף'.

חותמת הרב קליערס לצד חותמת ישיבת 'אור תורה'

11 ויקיפדיה, ערך 'חסידות סלונים'.

אימין לשמאל: רבי נח ויינברג, רבי משה קליצ'רס ורבי יצחק אתתיהו סנדזרג - צ"ע

מדי יום א' היה אבא מגיע בכרכרה לשיבה שהיתה מרוחקת כקילומטר וחצי מהסמטה הצרה בה התגוררה המשפחה. בתקופת השלטון הבריטי, כאשר הגיעו לטבריה כלי תחבורה ממונעים, אבא נסע באוטובוס שסיים את מסלולו בחמי טבריה, ומשם המשיך את דרכו לשיבה ברגל.

קבלה על תרואת שאן צית לשיבת 'אור תורה' אשנת ה'תרע"ג / 1913¹²

12 החותמים: [הרב] משה קליצ'רס, נח ברמ"א [בן ר' מיכל אהרן] סלענים ויצחק מתתיהו סאנדבערג

על חשיבותה של ישיבת 'אור תורה' תעיד עובדת ביקורו של הרב קוק זצ"ל בישיבה, בעת הגעתו לטבריה של 'מסע המושבות' שערכו הרבנים למושבות הגליל בחודש כסלו ה'תרע"ד / 1914.¹³

בישיבת 'אור תורה' אבא למד כל שעות היום בהתמדה שאפיינה אותו עוד בנערותו ב'עץ חיים' בירושלים. מדי חודש זכו האברכים בישיבה למלגה חודשית. מלבדה היתה נהוגה גם מלגת מתמידים, למקפידים להגיע בזמן לישיבה. שתי המלגות הספיקו בקושי לצרכי הקיום הבסיסי, ועל כן חיו הכל בפשטות, בלי להעלות על הדעת צריכת מותרות. לעת בין השמשות, כשהשמש ירדה אל מעבר להרים ממערב ושוב לא היה די אור ללמוד, אבא נעמד ליד החלון והמשיך בלימודו לאור הדמדומים, מבקש לנצל כל רגע נוסף, כאילו לא למד כלל באותו היום.

גם בלילות המשיך אבא בלימודו, בבית, לאור עששית הנפט, שהיתה אז אמצעי המאור היחיד. הדלקת העששית היתה כרוכה בתהליך שדרש סבלנות רבה, בשל הצורך בחימום איטי של הפתילה כדי שזכוכית העששית לא תתפוצץ. כיון שכך אבא לא כיבה אותה וזו דלקה כל הלילה, מאירה את הספר ממנו למד - עד שהעייפות הכריעה אותו לזמן מה. כשהתעורר, היטיב את הפתילה והמשיך בלימודו.

13 כינוי למסע רבנים שיזם הרב קוק. עשרה רבנים ובראשם הרב אברהם יצחק הכהן קוק והרב יוסף חיים זוננפלד ביקרו בישובים החדשים שהוקמו משנת ה'תרמ"ב / 1882 בצפון הארץ ע"י אנשי העליות הראשונות. גם רבה של טבריה הרב משה קליערס הצטרף למסע הצטרף למסע כשהגיע למושבה מרחביה. המסע נערך בשנת ה'תרע"ד / 1913 ובמהלכו ביקרו הרבנים בעשרים ושישה ישובים, החל מחדרה וזכרון יעקב, עבור בגליל התחתון, עמק בית שאן וישובי הכנרת וכלה בצפת ומטולה. בסך הכל נמשך המסע כחודש ימים.

חבורת הרבנים העוברת בגליל.

(מכתב מטבריה.)

על פי הצעת הרח"ג ר' יונתן בנימין הורביץ החליטו הרבנים הטבקרים את מושבות הגליל למטרת חוק היהדות, להתאכסן, בכואם למטבריה, בהישיבת "אור תורה" אשר על ציון התנא רמבה"ג שהוא סמוך ונראה למטבריה.

ביום השלישי בא שליה מיוחד לבשר על דבר כואם, ולעת ערב בשעה אחת עשרה יצאו לקראתם כל חכמי הישיבה לקדם את פניהם בברכת ברוכים הבאים.

שמהזנו היתה גדולה סאד שזכינו להיות אכסנאים ולשטט הלטידי חכמים כאלה אשר לא חשכו מעטל נפשם זה איוו שבועות לנוע ולנוד בטורח הדרך בשביל חוק הדת והיהדות במושבות הגליל.

לאחרי כואם, ולאחרי שנתו מעטל הדרך, ושתו הת, התפללו תפלת מנחה, וכין מנחה למעריב השתעשע הרב הגאון מהרא"י קוק עם חכמי הישיבה בחודשי תורה, ואז התפללו ערבית, ולאחרי התפלה נערכה לפניהם סעודת ערב.

לעולם לא נשכח את הרושם הטוב שעשע עלינו הבקור הזה, והנני מברך אותם בשם כל חכמי הישיבה אור תורה שיצליחו בדרךם זו להרים ולהטיב את קרן הדת והיהדות במושבות הגליל.

ביום חרביעי נסעו הרבנים למצפת, וחזר בלילה למטבריה, וביום החמישי נסעו למנדל, ומשם לראש פנה ליום השבת.

אחד מכני הישיבה.

ציתון 'אוריה' 88 ביקור הראי"ה קוק 35'8 ישיבת 'אור תורה' צגת 'אסג האושבות'

זה הפליא את השכנים שתמיד ראו אור בביתנו ולא הבינו איך אבא לא ישן. גדלנו על כך, ותמיד שמנו לב, שאמא עשתה כל שיכלה כדי לא להפריע את אבא מלימודו, ולא ביקשה ממנו כל עזרה בעבודות הבית. רק בימי שישי, לזמן קצוב, היתה מבקשת ממנו עזרה קלה, אך ככלל, לימוד תורה היה קודש הקדשים של ביתנו.

אבא נזהר כל ימיו ב'שמירת העיניים', שלא להסתכל על נשים. כל פעם שהיה עליו לדבר עם אשה היה משפיל את עיניו. גם ברחוב תמיד הלך בעיניים מושפלות, ועם זאת נזהר מאוד מפגיעה כלשהי באדם אחר. זאת עשה מבלי להתבלט. בעניין זה אני נזכר במעשה שאירע לאחר נישואיו של אחי לייב'ל, שהתגורר בשכונת קריית שמואל בטבריה.¹⁴ פעם הוא שלח את אשתו איטה לעיר, להביא לאבא את מפתח בית הכנסת. איטה המתינה ליד מדרגות בית הכנסת סלונים לסיום התפילה כדי למסור לחמיה את המפתח אך בתום התפילה אבא יצא מבית הכנסת, חלף על פני כלתו בלא להבחין שהיא ממתינה לו. איטה, שבעצמה גדלה בבית חסידי, הבינה היטב את שאירע ולא החשיבה זאת לפגיעה. היא ניגשה אליו ואמרה: 'שווער, חמי, זו אני, איטה. לייב'ל שלח אותי להביא לך מפתח'. אבא התנצל וביקש את סליחתה באומרו, 'פשוט לא הבחנתי שעמדת שם'.

בצהרי השבת היו נשות השכונה יושבות במעבר בין הסמטאות, סמוך לביתנו, ומפטפות ביניהן בערבית מדוברת, שפה שהכל דיברו. כשאבא יצא אתנו לתפילת מנחה דרך מעבר זה, הן היו ממהרות לאסוף שער שיצא מחוץ למטפחת והיטיבו את השמלה על רגליהן, כדי לא להכשיל את אבא. בעת שעבר בסמטה אבא הקפיד לאחוז ביד אחד מבניו כל אימת שהיה נאלץ לעבור בין שתי נשים. כשעבר אותן לחשו, 'האדא חסיד כפּיר', 'זה חסיד גדול'. כשהילדים לא הלכו אתו הנשים כיבדו אותו ועברו לשבת בצד אחד כדי שלא ייאלץ לעבור ביניהן. הוא מצדו, אפילו לא רמז להן לעשות זאת. לעומתו, היה סוחר אחד שבעת עוברו בין הנשים היו מפטירות לבין עצמן, 'האדא וּאָלָה בְּהֶמוֹ', 'לאיש זה לא אכפת'. הן חשו היטב מי מקפיד במצוות.

14 שכונת קריית שמואל היתה השכונה השנייה שהוקמה מחוץ לחומות העיר העתיקה, בשנת ה'תר"פ / 1920, לאחר שכונת אחווה שהוקמה שבע שנים קודם.

נשים בציר העתיקה - ה'תרצ"א / 1931

כאיש תורה, אבא לא ישב במחיצת עמי-ארצות. אכן, הוא דרש בשלומם, אך לא אהב לפתח שיחה עם אנשים שלא הקדישו זמן ללימוד. סמוך לביתנו שכן בית-כנסת אחד שלא קיימו בו שיעור בין מנחה לערבית. המתפללים נהגו לבלות את זמן הביניים בפטפוטי סרק בחצר בית הכנסת. אבא הדיר את רגליו משם. הוא לא יכול היה לשאת כזה זלזול בלימוד תורה בזמן מקודש! רק בעת הפרעות, בשנות ה'תרצ"ו-ה'תרצ"ט / 1936-1939, אבא נכנס להתפלל שם כי זה היה המקום היחיד אליו יכולנו להתגנב בזמן העוצר שהטילו הבריטים.

על שרה אמנו

אמא היתה אשה חזקה שידעה להפיק את המירב מהמעט שעמד לרשותה. מעודה היתה 'בעלבוסטע' לתפארת ששבחי תבשיליה נודעו גם בין אנשי טבריה שזכו לטעום מהם. ניחוחות מהמטבח שלנו התפשטו בין סמטאות העיר הקטנה ולא פלא שאנחנו הילדים היינו מאוד קשורים אליה. היא הקדישה רבות להטעים לנו את מזונותינו.

המבנה בו גרנו היה עתיק מאוד, והיה שייך לחכם מרדכי אמוזג, מחכמי טבריה שעלו ממרוקו באמצע המאה ה-19. אחותו של חכם מרדכי היתה שכנה שלנו. אמא כלכלה את משק הבית בתבונה נשית ובאחריות למשפחה. המונח שנקרא 'אופי טברייני חזק' התגלם באמא שלנו והוא שהחזיק את המשפחה בשנים הקשות שעברו עליה, כמו על רבים בישוב, בעת שחווו שתי מלחמות עולם.

כאשת חיל אמתית אמא היטיבה לשלוח ידה במלאכת התפירה. היא שתפרה את בגדיהם של ילדי המשפחה. בחנויות של אותם הימים לא היו חולצות או לבנים למכירה כבימינו ואמא היתה תופרת את כל אלו לכל בניה החתנים ערב חופתם. במרכז הבית עמד גליל ענק של בד יפני, ותוך ניצול נכון, מדויק ומיומן של כל פיסת בד היא הצליחה לייצר ממנו שתיים-עשרה כותנות ושתיים עשרה תחתוני גאטקעס - נדוניה לחתן.

לאחר פטירתו של סבא פנחס התגוררה סבתא רחל, אמא של אמא, בדירה קטנה שכללה חדרון ומטבחון, בסמוך לביתנו. מטבע הדברים היתה סבתא רחל בת בית אצלנו אך עם זאת היתה עצמאית לחלוטין. ברוב השבתות היא אכלה אצלנו ולעתים נסעה להתארח אצל בנותיה נחמה, פייגה ושפרינצה או אצל בנה אפרים, שגרו בשכונת קריית שמואל הסמוכה. כל אימת שסבתא נסעה לשבת בקריית שמואל היינו מלווים אותה לתחנת האוטובוס וכן ממתינים לה שם בשובה במוצאי שבת. מנהג קבוע היה לה לפקוד את קבר הרמב"ם ב'ארהצייט' שלו בכ' טבת וכן בערב יום כיפור, וגם כשהלכה להתפלל על קברי צדיקים, אנחנו הנכדים ליוונו אותה למשימתה החשובה.

את שמירת הניקיון שהיתה טבועה בדמה, אמא ירשה מסבתא רחל. בחדרון בו גרה סבתא בביתנו הניקיון האיר עיניים. מיטתה היתה מוצעת בקפדנות, ולנכדים אסור היה לגעת אפילו בכיסוי המיטה. ליד המיטה, על שני ארגזים, הונחו שני קרשים ששימשו מעין ספסל שכיבה או ישיבה. זה היה הדבר היחיד בו הורשינו לגעת.

בעקבותיה אמא הקפידה תמיד על סדר וניקיון מופתי. מדי שנה היתה דואגת לסייד את הבית, וכל פגם אסתטי היה בלתי-נסבל בעיניה. גם בבית האבות בו שהתה בשנותיה האחרונות, ניתן היה להעיף מבט על השידה הסמוכה למיטתה ולחוש בפדנטיות המפורסמת שלה; כל פריט היה מונח במקום שנקבע עבורו במחשבה תחילה והכל נצץ מניקיון. עד ימיה האחרונים הקפידה על אותה רמה של ניקיון וסדר שאפיינו אותה כל חייה.

את מטעמיה של אמא זכו לעתים לטעום גם תלמידי ישיבת 'אור תורה'. המבשלת הקבועה של הישיבה נסעה לבתה שגרה בירושלים כל אימת שזו ילדה כדי לסייע לה במלאכות הבית ועם ילדיה הקטנים ובתקופות אלו אמא החליפה אותה בעבודתה במטבח הישיבה. כמי שהניקיון בנפשה, ועל אף שהיתה 'רק ממלאת מקום', השקיעה מאמצים רבים בניקוי המטבח וארגונו. בביטחון ובהשקט נכנסה למטבח הישיבה ומירקה אותו במרץ רב תוך שהיא מחוללת בו שינויים מרחיקי לכת בכל הקשור לסדר וניקיון, דברים שהמבשלת הקבועה פחות הקפידה בהם. אמא צחצחה גם את הפינות במטבח שניקיון הוזנח, ואף סיידה בכניסה פינה שהשחירה מלכלוך.

טעמם של תבשיליה חיזק את נפשם של לומדי הישיבה שהודו לה בפה מלא על האוכל שהכינה והניקיון שהשליטה במטבח.

כיוון שזה דרש 'שיחה עם האשה' הם היו מבטאים את תודתם ב'דרשה' שדרשו עליה: נאמר 'אשה יפה וסרת טעם', והכוונה לשרה לבית יפה, שהיא אשה יפה ושׁוֹרָה - בהיגוי יידישאי: שרה יפה.

אמא נהגה לבשל את הדגים לסעודות ההילולה שערכו חסידי סלונים בימי ה'איאהרצייט' של האדמו"רים משושלת סלונים, קוברין ולכוביץ'. החסידים פתחו את הסעודה בטבילת פרוסת חלה בטחינה, ולאחר מכן התענגו על דגי האמנון שאמא הכינה. בסעודות אלו, שהתמקדו באמירת תורות של בית סלונים וסיפורים מחיי האדמו"רים, היו החסידים שרים, והרב אברהם ויינברג, לימים האדמו"ר מסלונים, היה אומר 'דבר תורה'. יהודי מיוחד הגיע לטבריה מארצות הברית וגר בשכונת אחווה, פנחס פרל שמו. הוא הרבה להשתמש בלשון המקרא כלפי כל מיני דברים יומיומיים. פרל, שהיה די בודד מכיוון שכל

צאצאיו נותרו באמריקה, השתעשע עם הילדים שהזכירו לו את נכדיו. לי הוא אמר בכל פעם שפגש אותי: 'כָּל-הַשְּׂמֵעַ, יִצְחָק-לִי'¹⁵ משחק מילים על שמי - יצחק'לה. כיון שלא פעם ישב בקרב חסידי סלונים ונהנה אף הוא ממטעמיה של אמי, הודה ל'אשה שרה יפה' בפרפרזה מהפסוק במשלי, 'אשה יפה וסרת טעם'¹⁶, כשאת הס' המשמשת לגנאי החליף לאות ש'.

בימות השבוע אנו הילדים התפללנו בבית הכנסת של חסידי בויאן ובשבתות בבית הכנסת של חסידי סלונים, אך בעת הפרעות, כשחסידי סלונים לא הגיעו לבית הכנסת ולא היה מנין, התפללנו בבואן גם בשבתות.

בין יתר מעלותיה, ניחנה אמא גם בחוש מוסיקלי מפותח ושמיעה אבסולוטית. ילדי המשפחה ידעו לשיר את ניגוני רוז'ין שאמא הביאה מבית הכנסת בויאן בו התפללה, ולימדה אותנו לזמר אותם. אוי היה לו לילד שזייף והדבר הגיע לטווח השמיעה של אמא. גם אם שכח לחזור על פזמון פעמיים אמא תמיד העירה על כך.

נחצית בית הכנסת בויאן - קיץ ה'תשע"ד

בשנים הבאות, משהגיעו ארצה עולים חדשים מארצות שונות, התרחב רפרטואר הניגונים המשפחתי בפרט והטברייני בכלל, והתעשר בניגונים מהפולקלור הרומני, הגליציאני ועוד.

15 בראשית כ"א ו'.

16 משלי י"א כ"ב.

טבריה מכורתי
עיר הקודש

'טבריה מכורת' קראתי לספר, שכה יגעתי להוציא מן הכח אל הפועל.
טבריה טבועה בדמי, ותמיד תהיה מרכז עולמי והציר עליו סובבים חיי. את כל
חוייות ילדותי הטמעתי בצאצאי.

טבריה עבורי היא קודש, וממנה נובעים כל מאוויי, מחשבותי ושאיפותי.

טבריה...

העיר הנפלאה, מקום בו מזדמנים יחדיו ים ויבשה, אך גם; ישן ומודרני, יוצאי
אשכנז ובני ספרד, יהודים וערבים, חרדים וציונים וגם - חסידים וחסידויות
שונות.

מפגשים אלו, רק חלקם היו נעימים...
כאמור, ההורים הגיעו לטבריה בשנת ה'תרע"ה / 1915 עם בנם הפעוט אפרים
שנולד בחברון.

מסמך 62M 307 על העיר העתיקה מסוף המאה ה-19

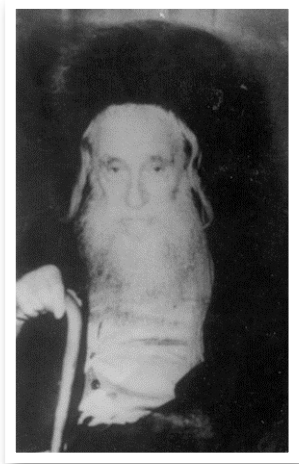
על הצדיקים ועל החסידים

הישוב היהודי בגליל אוכלס רובו ככולו על ידי חסידים. כמעט לא נמצאו סידורים בנוסח 'אשכנז' עד אזור חדרה, שם גרו משפחות לא חסידיות.

אחת הגדולות, ואין ספק שהדומיננטית בין קהילות האשכנזים בטבריה היתה של חסידות סלונים, שכאמור, כמה מבניה הקימו את ישיבת 'אור תורה' בה למד אבא. התלמוד-תורה שייסדו הסלוניםמאים שימש את כל משפחות האשכנזים בטבריה. גם רבה של הקהילה האשכנזית בטבריה, משה קליערס וגם מחליפו, הרב אשר זאב ורנר,¹⁷ היו חסידי סלונים.

אך גם לחסידות קרלין היו שורשים עמוקים בטבריה, ועד היום נמצאים שם רבים מבניה. רבי אהרן [השני] מקרלין, פעל רבות, כאביו, לישוב ארץ ישראל ואף קנה את בית הכנסת של רבי מנחם מנדל מוויטבסק בטבריה.

גם חסידי סלונים וגם קרלין התפללו בדבקות ותפילותם התארכה יותר מבשאר בתי הכנסת. אולם בעוד חסידי סלונים התפללו בשקט ובנחת, באופן מופנם יותר, חסידי קרלין התפללו בצעקות והתלהבות - כדרכם הידועה.

ר' אַענזֶע וועג

אמנם חסיד סלונים אחד, ר' מנדל וועג, בלט בתפילתו ביחס לחבריו: בעוד שהם התפללו בשקט כדרך חסידי סלונים, הוא התפלל בצעקות רמות שהיו נשמעות גם מחוץ לכותלי בית הכנסת. כשעברנו לידו לאחר התפילה היתה תחושה שעוברים ליד מיחם לוחט מרוב שהוא הזיע והתרגש בעת התפילה. מסופר שפעם אחת אמר לו ר' אברהם ויינברג, מנהל ה'חדר'

17 שהיה חתנו של הרב יצחק מתתיהו סנדברג, ממייסדי 'אור תורה'. הסכים לבקשת הרב קליערס להחליף אותו לאחר שחלה. גם הוא היה ראש ישיבת 'אור תורה'. בתו נשואה לרב אברהם דב אויערבך, רבה הנוכחי של טבריה.

בו למדתי, 'ר' מנדל, האָסטט שוין פּראָבירט מיט גיטען?, - 'כבר ניסית בטוב לפני שהתחלת לצעוק?' הוא היה מתפלל במשך שעות רצופות, ואמרו עליו שבשעה שהוא מתפלל האדמה רועדת מתחת לרגליו.¹⁸

הבדלים לא מעטים היו בין שתי החצרות, ואלו אף גרמו לסכסוכים ממושכים. לדברי בן משפחתנו אליעזר שפר שגדל עמנו,¹⁹ כולל רייסין, שרוב חסידי סלונים התפרנסו מכספי החלוקה שלו, היה כולל גדול וחזק וחילק יותר כסף לסלונים מערס. אולי עקב כך רוב חסידי קרלין התפרנסו מעיסוקיהם והיו מעורבים יותר בדעת עם הבריות, ואילו הסלונים מערס היו בעלי דעות קנאיות ומתבדלות. הם גם שלטו במוסדות הרווחה והחינוך ובישיבת 'אור תורה' שעל ציון רבי מאיר בעל הנס. על רקע זה נוצרו עימותים ומחלוקות בין חסידי סלונים לחסידי קרלין. הרב קליערס אף ביקש מהרב קוק ליעץ לו איך להביא שלום בין הצדדים. הרב קוק השיב לו שהפתרון נמצא בידי שני האדמו"רים, רבי אברהם וינברג, בעל ה'בית אברהם' מסלונים ורבי אברהם אלימלך פערלוב - האדמו"ר מקרלין, ורק הם מסוגלים להשכין שלום בין החסידים, אך האדמו"ר מקרלין והאדמו"ר מסלונים חיו בחוץ-לארץ ורק פעם בכמה שנים נהגו להגיע לביקור אצל חסידיהם בטבריה. הרגע המתאים לנסות ליישם את עצתו של הרב קוק הגיע כאשר בו זמנית הגיעו לטבריה שני האדמו"רים, בחודש שבט ה'תרצ"ג / 1933. באותה עת נולד לדודי ר' חיים שפר בן, והרב קליערס החליט לזמן את שני האדמו"רים לברית המילה של הרך הנולד. בעצה אחת עם אבי הבן הוסכם להזמין לבית הכנסת של חסידי קרלין את האדמו"ר מסלונים שישמש כמוהל, ואת האדמו"ר מקרלין שישמש כסנדק - ויהי כן, והרך הנימול היה אליעזר שפר עצמו. אביו של אליעזר אמר לו שגם אחרי אותה ברית מילה חזר השלום לשכון בין החסידים רק למשך חודשים ספורים.

היטלר ימ"ש כבר עלה לשלטון, ובאירופה כבר היו יהודים שעמדו על גודל האסון שעומד להתרחש. החסידים הפצירו באדמו"רים להישאר בארץ, אך ללא הועיל: 'איננו יכולים. וכי נציל את עצמנו ונפקיר את כל הקהילה שלנו?! מה שיקרה עם החסידים - יקרה עם הרבי' הם אמרו, ושבנו לאירופה שם נספו.

18 עדות בירחון 'בית יעקב' לענייני חינוך, ספרות ומחשבה גליון 33, שבט ה'תשכ"ב ירושלים.

19 אליעזר הוא בן דוד שני שלי, אביו חיים הוא בן דודה של אמי.

אבא התפלל בסלונים מכיוון ששם היתה חברה של 'בני תורה', אך עם זאת שמר כל הזמן על זהותו החסידית. לאחר השואה עוד נסע לאדמו"ר מגור לחג השבועות כמנהג חסידי גור. בשבועות קל יותר מפני שלא צריך להיטלטל עם ארבעה מינים או מצות. חסידי סלונים לא אהבו זרים, ו'זרים' קרי, כל אותם אלה שאינם 'אנ"ש' - 'אנשי שלומנו'. הם חיו במעין מעגל פנימי, הדוק ומוכר, כמו 'מועדון סגור' של חסידי סלונים. אבי לא היה במעמד חברתי או כלכלי זהה לשלהם, אלא סתם 'ישיבה'מאן' - בן ישיבה, והם לא ראו כל סיבה לכבד אותו. היחס הזה עבר גם אלינו, הילדים. על הסלוניםאיים אמרו ביידיש: 'אז א יור אופ מיר ווס פאר א יידן זיי זענען - אונד אז א יור אופ זיי ווס פאר א מענטשן זיי זענען' - כלומר: שתהיה לי שנה טובה כמו שהם יהודים טובים, ושתהיה להם שנה כזו - לא אנושיים - כלומר לוקים ביחסים בין אדם לחברו. כך נהגו גם עם אותו אמריקאי פנחס פרל, כשהיה אוכל סעודה שלישית בבית הכנסת שלהם ושר בסעודה שלישית ניגון אחר משלהם ל'ברוך אל עליון'. כיון שהללו לא חיבבו זרים, הניחו לו אמנם לשיר את הניגון שלו, אך לא עזרו על ידו בשירה והניחו לו לשיר לבדו.

הרב ורנר היה אדם מיוחד ופתוח בדעותיו והשקפותיו שהקדים שלום לכל איש ואשה, ילד וילדה שחלפו מולו ברחוב. אני זוכר אותו היטב מאירוע מעניין בשנות הארבעים; שבועות הנשים של בית הכנסת החרדי בקריית שמואל היה חלון עליון דרכו היו הנשים רואות את הנעשה בבית הכנסת. במוצאי שמחת תורה אחד באו הנשים לצפות בהקפות שניות ונדחקו ליד אותו חלון. ראו זאת הקנאים והחלו נזעקים נגד הנשים הצופות עד שקמה מהומה גדולה. הרב ורנר 'תפס מנהיגות', קם ממושב, הלך אל הבימה ודפק על השולחן והכריז: 'נשים אלו שנדחקות לראות את שמחת התורה הן אמותיהן של הילדים שרוקדים כאן והן מגדלות את הילדים לתורה. הניחו להם ויראו את השמחה!' הרב ורנר גם נהג להשתתף בחגיגות יום העצמאות ואף ביקש מהאופה בטבריה להכין חלות לאותו יום שהרי זהו יום חג.²⁰

כמנהג הגליל, כהנים לא היו נושאים כפיים אלא בתפילת מוסף של שבת ויום טוב, כנהוג בחו"ל. אני, שלא הכרתי יהודים ליטאים בילדותי, כאשר נתקלתי לראשונה בסידור בנוסח אשכנז הייתי בטוח שהכורך התבלבל במלאכתו

20 ר' בערך על הרב אשר זאב ורנר בויקיפדיה.

ושיבש את סדר הדפים. רק שנים מאוחר יותר נוכחתי לדעת שה'שליטה' של נוסח האר"י היתה רק מהגליל העליון ועד חדרה.

כעיר שאכלסה יהודים יראי שמים רבים נבנו בעיר כמה מקוואות טהרה. בבתים של אותם ימים לא היו מקלחות, ואנשי העיר רחצו במקוואות עצמם. שנים רבות התאפשרה במקוואות רק טבילה עד שחסיד גור אחד, ר' אברום קופרמן, הבין את הצורך והקים מקווה חדש בו היו גם מים חמים ודליים לרחצה - חידוש גדול בעת ההיא.

אברהם קופרמן היה איש מעשה שהיה מקורב גם לאדמו"רי בית גור, שהתארחו אצלו בהגיעם לנפוש בטבריה. היתה לו דירה גדולה במושגי אותם ימים, דירת שני חדרים! וזו אפשרה הכנסת אורחים בנוחות, יחסית כמובן. מלבד אבא, היו בטבריה רק עוד שני חסידי גור: ר' אברום קופרמן ור' נתן הורביץ, שהתחתן עם בת למשפחה קרלינאית.

20 א צריאל חיים עם האדמו"ר מגור
בעל האמרי אמת

הילולת רבי מאיר בעל הנס ורבי שמעון בר יוחאי

בעוד הטבריינים אהבו לעלות לירושלים, הירושלמים לא אהבו לבא לטבריה, מפני שהחום שבה לא נעם להם. היכרותם של הירושלמים עם טבריה היתה בעיקר אגב הנסיעה המסורתית בל"ג בעומר לציון רבי שמעון בר יוחאי במירון, שעברה דרך טבריה. אנשי טבריה חגגו שתי הילולות: את הגדולה, בח"י אייר במירון, וגם את הקודמת לה, בי"ד אייר, הילולת רבי מאיר בעל הנס.²¹

מדי שנה בי"ד אייר הוא פסח שני היתה הקהילה הספרדית מציינת את יום פטירת רבי מאיר בעל הנס בתהלוכת ספרי תורה שיצאה אל הציון בליווי כלי זמר. שם נערכה הילולה בעלת אופי דומה להילולה במירון, אך כמובן קטנה

בהרבה בהיקפה. חוגגים מרחבי הארץ נהגו לישון בתום ההילולה בחדרים הסמוכים לציון הקבר, ולאחר שלושה ימים עלו כולם למירון להילולת רבי שמעון.

חולאקה של צ'זי מאירון עם יצחק ולייל

²¹ קביעת יום פטירת רבי מאיר בעל הנס לי"ד אייר היא חסרת מקור. רבי עובדיה הדאיה, בעל שו"ת 'ישכיל עבדי' כתב ששאל על כך את רבני טבריה והשיבוהו שאז חנכו את בית המדרש הגדול שעל ציונו, ואז קיבלו על עצמם לעשות כן בכל שנה ושנה. הרב מרדכי אליהו כתב [נעלון 'קול צופיך' גיליון 400] שיש אומרים שתושבי טבריה ניצלו את סמיכות הזמנים להילולת רשב"י כיון שממילא המונים נמצאים בצפון, ולכן 'קבעו' את יום ההילולא לי"ד אייר.

האשכנזים לא נהגו לקחת חלק בהילולת רבי מאיר בעל הנס, והמעטים מהם שהגיעו באו מסקרנות גרידא. למרבה הפלא היתה דמות אשכנזית בולטת בהילולה, בעל מכולת אחד מקריית שמואל ונתנאל-מנדל שמו, שנהג דרך קבע לשמח את החוגגים, רקד בהתלהבות וחרז חרוזים להנאת כולם. נתנאל-מנדל הכיר היטב את ניגוני הספרדים, השתף בתהלכות שלהם כספרדי מלידה, שר משיריהם וזכה לאהדת הקהל.

בחלוקה של אלחנן בארון עם יצחק ואפרים

דרך מספת אירון

על ההילולא שלנו אמרו שחכמי הספרדים ייסדו אותה כיוון שקינאו באנשי מירון שהתפרנסו יפה מהילולת רבי שמעון. כך או כך, ל"ג בעומר היה יום גדול לציבור החרדי בטבריה. איש מבני העיר וסביבתה לא נעדר מההילולה שאווירת שמחת מצווה אמתית אפפה בו את כולם ועד היום מורגשת היטב. הירושלמים עשו את הדרך הארוכה לבושי קאפטן לבן של שבת ואלו שהביאו עמם ילד לטקס ה'חלאקה' התהדרו בשטריימל לראשם, שהרי יום טוב הוא להם.

בילדותי עוד שמעתי מהמבוגרים שבזמן הטורקים, כשדרכי הגישה למירון היו קשות מאוד, החוגגים עשו את דרכם על גבי חמורים במסירות נפש כפשוטו. אמנם מאז שהגיעו האנגלים לארץ דברים רבים השתנו מקצה לקצה; נסללו כבישים רחבים והתחבורה הציבורית נעשתה מסודרת. מכוניות ראשונות כבר החלו להיראות בכבישים, מחליפות אט אט את החמורים, הסוסים והפרדות ששימשו עד אז לתחבורה.

הנסיעה באוטובוס מטבריה למירון ארכה שעה וחצי בלבד לעומת מספר שעות מפרקות איברים על גבי חמורים בעליות לצפת. אבל באמצעי התחבורה החדשים היו עולים כולם, גברים, נשים וטף בשיירת משאיות ששכר משה-לייב, אחיה של סבתא רחל.²² גם חגיגה זו התאפיינה בניגונים שיוחדו ליום זה בלבד, וגם כאן, אותו נתנאל-מנדל הלהיב את הציבור. הכל היו שרים כל הדרך מניגוני מירון ובכל עת היו עוצרים ורוקדים את הריקודים המיוחדים שמלויים ניגונים קדושים אלו. ר' מנדל-בלכר סגל היה מתופף בתופים, ואחד מבניו, ר' אברום סגל, שהגיע מחיפה הפליא לנגן בקלרינט. כששיירת המשאיות על נוסעיה הנלהבים עברה בראש-פינה, נשמעו הנוסעים מזמרים את הניגון 'אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה', כמזדהים עם המושבה הצעירה. בכניסה לקבר הרשב"י, באזור הקשתות, ניצבו נשות צפת וחילקו לחוגגים שהגיעו מרחוק דברי מאפה, מי שתייה קרים וקפה חם. הכליזמרים שימחו את החוגגים ללא הפוגה בלא לנוח רגע. בתקופה מאוחרת יותר הצטרף אל הנגנים קלרינטן נוסף מלבד ר' אברהם סגל, ובכל פעם שמישהו בקהל רצה 'להזמין ניגון כבקשתך' היה נותן למנגנים מטבע של גרוש או שילינג.

22 הוא היה בעל מאפייה טבריינית.

את ר' אברהם סגל החליף לימים משה ('מוסא') ברליון, שהפליא לנגן את כל מנגינות מירון הידועות, ויחד עם אליעזר שפר וצבי קניג החסידים הקבועים שרקדו לצלילי מנגינותיו, ידענו ימים יפים ומענגים.

שידוכים ונישואים

כבכל משפחה, נושא השידוכים היה נושא מרכזי בהוויית החיים. כשהגיעו הבן או הבת לפרק 'האיש מקדש', החלו ההורים לבחון הצעות שידוך. המובחר ביותר נחשב אצלנו 'לייבא' שידוך מירושלים, שכן שידוך ירושלמי נחשב איכותי יותר. כאז כן היום, הפריפריה נשאה עיניה אל המרכז, ומרכז התורה היה בירושלים.

כפי שכבר סיפרתי, אחי לייב'ל נשא לאשה את יהודית-איטה, שגם היא היתה ילידת טבריה, אלא ששידוך כזה בו שני בני הזוג באו מקהילת היראים הקטנה שלנו היה נדיר יחסית, כיוון שכולם היו מעורים זה בחיי זה. משנות ילדותי אני זוכר רק חמישה זוגות ששני בני הזוג היו מטבריה.

אשר על כן, אנשי טבריה שמו פניהם ירושלימה, מהלך שלושה ימי נסיעה, לשם מציאת שידוך טוב לילדים שבגרו. כאשר אפשרויות התעבורה התפתחו מעט, היו מפליגים בסירת מוטור מטבריה לצמח, אל תחנת 'רכבת העמק', הלא היא 'הרכבת החיג'אזית', שעליה אמרו שהיא נוסעת בקצב הליכה.

תחנת הרכבת החיג'אזית 1932

מצמח עשו הנוסעים את דרכם לחיפה, ומשם המשיכו באנייה ליפו, בהפלגה שארכה לעיתים שנים עשרה שעות תמימות. כיון שהאניה הורידה נוסעים גם בדרכה, כמו למשל בקיסריה, בהגיעם ליפו היו הנוסעים נחים קמעא, לפוש מטלטול הים, ואז המשיכו ועלו לעיר הקודש.

שתי אניות שירתו את הנוסעים בקו חיפה יפו: האחת בבעלות אוסטטרית והשנייה בבעלות רוסית. על פי רוב העדיפו הנוסעים את האנייה האוסטרית כיון שזו הצטיינה בניקיון מופתי ותוחזקה בקפידה. לעומתה, האנייה הרוסית היתה ישנה ובעליה לא הקפידו על נקיונה כיאות. זו היתה מלאת חלודה ולרוב אף מזוהמת. לימים, כשאמא סיפרה לנו על אניות אלו, היא תיארה בהתפעמות את הזגוגיות המבריקות בחלונות האנייה האוסטרית, את הריחות הנעימים שריחפו בחללה ואת ידיות הניקל הנוצצות על הדלתות. לעומת זאת, בתיאוריה היתה האנייה הרוסית אפופת ריחות כרוב חמוץ ומלאת ירוקת. לכן, גם כשלא הספיקה מסיבה כלשהי להפליג על האנייה האוסטרית, היא העדיפה ללון בחיפה ולחכות לאנייה האוסטרית של יום המחרת, ובלבד שלא להפליג באנייה הרוסית.

אנשי טבריה, שידעו שהמסע הארוך לירושלים נועד 'למטרה חשובה', היו סונטים בשבים מעיר הקודש באידיש טבריינית מעורבת בערבית: 'נו ר' מוישה, שו ג'בֶּת, וואָס האָסט דו געברענגט?' כלומר: 'מה הבאת? איזה שידוך העלית בחכתך מירושלים?' ובאותו עניין היו משתמשים גם בפתגם ערבי עממי שאומר, 'זֵיבֶּאן בְּלֶדְךָ, וְלֹא עִמְךָ ג'נֶבֶכ', כלומר, 'סובין מעירך, ולא סולת ממקום זר', אך כאמור, היתה העדפה ברורה להשתדך עם משפחות ירושלמיות, כפי שעשתה משפחת יפה כששידכה את אמי לאבי.

מעט שידוכים היו נעשים עם אנשי צפת, מפני שבאותה העת גם בה פשה הנגע ורבים מבני הקהילה החרדית שם עזבו את חיי תורה ומצוות. בית ה'תלמוד-תורה' והישיבה שם כבר נסגרו ממיעוט ביקוש ודברים אלו היו כמובן תמרור אזהרה עבור קהילת טבריה.

כדי להאיר במשהו את המתח ששרר בתקופתנו סביב הרמה הדתית של בני הזוג אספר על שידוך אחד בו הכרתי אישית את שני בני הזוג, הגם שעוד

הייתי ילד. לר' נחום חיימזון, בעל חנות לכלי בית בעיר, היתה בת, רחל, שהיתה חברתה של אחותי יהודית. רחל זו היתה יפהפייה ובני כל העדות בעיר נתנו בה את עיניהם. מיד לאחר מלחמת השחרור עלה גם אביה לבקש עבורה שידוך הולם בירושלים. בשובו סיפר שאכן מצא לרחל בתו היפה חתן, בעל ייחוס משפחתי ראוי ומכובד, ואפילו נחשב לתלמיד חכם. כולם המתינו בסקרנות לבואו של המיועד, וכעבור שבועות אחדים הגיע הבחור לטבריה לביקור ראשון. כאשר ירד החתן המיועד מהאוטובוס הבחינו כולם, רחמנא ליצלן, שהבחור 'מודרני'! בלי זקן!

פנה אחד הזקנים לר' נחום ואמר לו: 'איר האט געבריינגט אהיינטיגען?' כלומר: 'האם הבאת אחד של 'היום', מודרני?' ענה לו ר' נחום, 'אז איך וועט נישט בריינגען מיין רוחלע אהיינטיגען - וועט זי מיר בריינגען א מורגענטיגן', שמשמעו, 'אם אני לא אביא לרוחליה שלי אחד מ'היום' - היא תביא לי אחד של 'מחר', אחד שהתרחק עוד יותר. בסופו של דבר עלה הזיווג ופרח, החתן השתלב היטב בחיי טבריה, ולימים הפך למנהל הראשון של סניף הביטוח הלאומי בעיר והביא כבוד למשפחתה הטבריינית של רחל לבית חיימזון.

חתונות בני הקהילה החרדית התקיימו בימי שישי. כשעה לפני הדלקת נרות היו מעמידים חופה, ובמעמד זה היו שרים ניגון חופה מיוחד שלא ניגנו בשום אירוע אחר. סעודת הנישואין נערכה בליל שבת, ובה השתתפו רק בני משפחות החתן והכלה. בתום הסעודה היו באים קרובי וידידי המשפחה לברך את בני הזוג והמשפחות והוגשה תקרובת צנועה. בשבת היו המשפחות עורכות 'קידוש' לכבוד המאורע המשמח ורק במוצאי שבת התחילה שמחת החתונה בה נערכו ריקודים ומחולות.

יחסים מתוחים בין עדות ישראל

הילולת הרשב"י במירון היתה עת רצון יוצאת דופן של אחדות ישראל. זו היתה הפעם היחידה בשנה בה שמחו אלו עם אלו, בני עדות המזרח ואשכנזים, ורקדו שכם אל שכם בלב אחד. כנראה היה זה כוחו של הצדיק שאיחד את הלבבות.

20 אצריאל חיים עם הנכד אייל
בחלאקה במירון

בשאר ימות השנה היו העדות נפרדות אלו מאלו ומתיחות שררה ביניהן.

הישוב היהודי בטבריה הנו בן מאות שנים. במשך דורות רבים היה הישוב מדולדל במספרו, אך בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים מנו היהודים כ-6,000 מכלל 8,000 תושביה. רובם המוחלט של היהודים היו בני עדות המזרח, והקהילה האשכנזית, שרובה ככולה היתה חסידית, היתה במיעוט. היו שנים בהן המתח הבין-עדתי היה חריף מאוד. רבים מבני עדות המזרח עלו ארצה זמן רב לפני האשכנזים, ועקב כך גבה לבם על ה'חדשים

שמקרוב באו'. עקב כך, ספרדים כמו אשכנזים לא זכרו כי 'אנשים אחים אנחנו'. הם, שכבר היו ותיקים שתקעו יתד בישוב, שהמוסדות הקהילתיים שלהם כבר מאורגנים, והיו להם את הרבנים שלהם, לא ששו לקבל דעות חדשות ושונות שהביאו איתם העולים מארצות אירופה ורוסיה.

וכך, לא התקבלו האשכנזים בעין יפה על ידי בני עדות המזרח הוותיקים. בעיניהם, האשכנזים איימו על 'ההגמוניה הספרדית' שהתקבעה בארץ כמה דורות. החדשים הביאו עמם תרבות שונה, מוזרה ושפה בלתי-מובנת וקשה לעיכול עבור המזרחיים שדיברו ערבית עוד בארצות מוצאם. למעשה, העברית לא היתה אז בשימוש כלל, כך שלשתי העדות לא היתה שפה משותפת שבה יכלו להבין אלו את אלו. בנוסף, האשכנזים הביאו עמם את 'כלי-הקודש' שלהם, שוחטים ומוהלים וכמובן חזנים ובעלי-תקיעה, וגם זה לא תרם לקירוב הלבבות שכן האשכנזים לא נזקקו לשירותים הקהילתיים שהציעו הספרדים. בני עדות המזרח באו ברובם ממדינות צפון-אפריקה, רבים מהם ממרוקו, מיעוטם מסוריה, עיראק ומצרים והיו גם משפחות המיוחסות לגולי ספרד כטולידאנו, אבולעפיה וועקנין.

מטבע הדברים, יצרה השפה הערבית קרבה בין בני עדות המזרח לערבים, וכיון שקירבה בין אלו, גבה חיץ נוסף בין שתי הקהילות היהודיות. גם השתייכות הקבוצה האשכנזית ל'עדה החרדית' המתבדלת חיזקה את החומה בין העדות.

במשך הזמן נאלצו גם האשכנזים ללמוד את השפה הערבית מפני שרוב המסחר התנהל בערבית על ידי סוחרים שרובם ככולם היו ערבים או בני עדות המזרח. ובכל זאת, בתוך פחות משנות דור התהפכו היוצרות. אני זוכר שעד מלחמת השחרור בני עדות המזרח לא דיברו כלל עברית מלבד בתפילות, וגם בינם לבין עצמם שוחחו רק בערבית. המציאות השתנתה עם המלחמה בשנת ה'תש"ח / 1948. הערבית המדוברת הפכה באחת למזוהה עם האויב, ואנשים החלו מתביישים לדבר ערבית.

כיון שהאשכנזים היו חרדים המדקדקים על קלה כבחמורה, הם התנשאו מבחינה הלכתית על בני עדות המזרח וכינו אותם 'חפיפניקים'. לדוגמה אני נזכר בסיפור שהתרחש כנראה בימי המנדט הבריטי עם משפחת כהן, שכנים שלנו שכבר השתמשו בחשמל, דבר שעדיין היה נדיר באותם ימים. אבי המשפחה היה יהודי מכובד, שומר מצוות, אך בניו הדליקו וכיבו את החשמל בשבת. כשהיו שואלים את מר כהן מדוע בניו מחללים שבת הוא ענה, 'אלו אאולאד', ילדים, אפשר לסלוח להם. אותם 'ילדים' כבר היו בעשור השלישי לחייהם...

מנהיג העדה הספרדית, חכם מאיר ועקנין, היה תלמיד חכם עצום. מדי בוקר הייתי מתפלל איתו באותו מניין. אני זוכר אותו מתפלל עטוף כולו בטלית, על ראשו הניח שני זוגות תפילין, של רש"י ורבנו-תם כאחת, כמנהג המקובלים המכינים לעצמם תפילין קטנות.

דמות נוספת שאני זוכר משנות ילדותי המוקדמות היא זו של חכם דוד אילוז. הוא בא ממשפחה מיוחסת בצפון אפריקה ותמיד התהלך בחוצות העיר בבגדים בוהקים בניקיונם. חכם אילוז היה המוהל של טבריה ושמו הלך לפניו בשל מומחיותו בעריכת בריתות. מאות ילדים, מזרחיים ואשכנזים, עברו תחת ידיו האמונות והוא מעולם לא גבה תשלום על עשיית המצוה. מסור לעבודת קודש זו היה מבקר את התינוק בימים שלאחר הברית כדי לבדוק את מצבו. ביום כיפור אחד, לאחר שיום קודם לכן מל חכם אילוז את בנו של אחי בקריית שמואל, הוא הגיע לבקר את הרך הנימול מביתו מהעיר התחתית, שרוי בצום, עד שכונת קריית שמואל.

אך כדרכו של עולם, המתח העדתי הוביל לעוינות הדדית, והילדים היו בין נושאי הקיצוניים. הילדים המזרחיים חיברו עלינו חרוזי לעג וגם ילדות מזרחיות לא מנעו עצמן מכך ואף הציקו לילדים אשכנזים שנקרו בדרכן. הן למדו רק חצי יום והיו פנויות יותר מהבנים שלמדו ב'חדר' עד הערב.

עד היום אני זוכר כמה חרוזים שילדי הספרדים היו משתמשים בהם כדי להשפיל אותנו:

'שְׁכַנְאֲדִי בַח בַּח, חוּתוֹ רָאסוּ פִיל טָבִיח'
(אשכנזי בח בח, שימו ראשו בתוך סיר הבישול'),
'שְׁכַנְאֲדִי מִי מִי, חוּתוֹ רָאסוּ פִיל שׁוּשׁ מִי'
(אשכנזי מים מים, שימו ראשו בתוך בית השימוש'),
'שְׁכַנְאֲדִי עֶלְפָּה עֶלְפָּה, חוּתוֹ רָאסוּ פִיל תְּרָבָה'
(אשכנזי קופסה קופסה, שימו ראשו בתוך הקבר').

אנחנו מצידנו ביקשנו להשיב להם כגמולם וגם אנחנו כינינו אותם כינויי גנאי בידיש כמו 'פרענק פֶאַרעך', כלומר 'ספרדי קרח', בשל מחלת הגזזת שהיתה נפוצה אצלם וגרמה לקרחות בקרקפת.²³

כשהבאנו את המצרכים מהישיבה חששנו מהמעבר בין שכונת אחווה לעיר, כי ידענו שבבניין הנטוש על אם הדרך אורבים לנו ילדים מבני עדות המזרח. הם התנפלו עלינו, מחפשים בכיסינו בתקווה למצוא איזו מטבע או דבר ערך כלשהו, ולא נפטרים מאתנו בלא 'ברכה' עסיסית. גם ילדות ספרדיות לא עמדו מנגד אלא למדו מאחיהן. הן ארבו לנו בכל עת בה היינו נקרים בדרכן ומציקות, והיה להן זמן לכך מפני שלמדו רק חצי יום.

ובכל זאת, בצד העוינות ההדדית היו גם דוגמאות לחיים בצוותא: חסידי סלונים רבים גרו בשכונת אחווה בה התגוררו בני עדות המזרח ואשכנזים, אלו לצד אלו.²⁴ בית הכנסת היחיד בשכונה היה ספרדי, ובו התפללו כולם יחד. בשכונה התגוררו מעט אנשים מכל עדה ולאף קהילה לא היה גרעין שולט, וכך למדו לחיות בשלום והרמוניה. רק שם התאפשר לבן עדה אחת להכיר מקרוב ובטבעיות את מנהגי התפילה של העדה האחרת. האופי הייחודי של השכונה החדשה יצר מכנה משותף בין האנשים ואכן, שם, המתח שכך בהדרגה עד כדי כך שאלו הטמיעו בשפתם חלקים ניכרים של הערבית ואלו - של היידיש, כיון שהשימוש בערבית אצל אלו וביידיש אצל אלו, הקשה על התקשורת. עם

23 גזזת - מחלת עור פטרייתית מדבקת מאוד.

24 שכונת אחווה היתה השכונה הראשונה שהוקמה מחוץ לחומות העיר העתיקה, בשנת ה'תרע"ג

הזמן, בשכונות מעורבות כאלו, גם השימוש בשפות אלו הלך ונידחק לטובת

העברית, שנרכשה בהדרגה מהשכנים החילוניים שהתגוררו בה. כיון שכך, כל הילדים בשכונה החדשה קריית שמואל כבר דיברו עברית.

בצד צעדי התקרבות איטיים בין העדות, תחום אחד עדיין נותר כמעט בלתי ניתן לגישור והוא תחום הנישואין. אשכנזים ובני עדות המזרח לא נישאו ביניהם, כמעט - מלבד שני זוגות אותם אני זוכר. למשפחת לוטמן היתה בת יפהפייה, ומשהגיעה זו לפרקה הלכה ונישאה לבנו של אחד העשירים הספרדיים בטבריה, אלא שהנישואין לא עלו יפה שכן הבת סבלה מנחת זרועו של בעלה. מקרה שני, מוצלח מזה, אירע בין 'גפיר' בדרגת קורפורל,²⁵ צעיר בלונדיני גבה קומה ובעל עיניים תכולות, שהתאהב באחות נאה מבית החולים 'שוויצר'. הבחורה מעדות המזרח, היתה בתו של סבל ב'אגד' שתפקידו היה להעמיס את חבילות הנוסעים על גג האוטובוס ולקשור אותן בחבלים על הגג. אני זוכר ששני הצעירים התחתנו וחיו באושר, כשה'גפיר' המאוהב נושא את רעייתו על כפיים ומתייחס אליה כאל מלכה.

ילדיהם של מעט הזוגות המעורבים דברו 'ציברוכענע יידיש', 'יידיש 'שבורה', מעורבת בערבית. כשהילדים ב'חדר' היו אומרים מילים כמו 'פִּין דָּנְט, ביז דנט' - 'מכאן שלך, עד כאן שלך', אצל אלו היית שומע 'בִּיז דָּנְט, ביז דָּנְט' - 'עד שלך, עד שלך'.

25 רב-טוראי. הגפירים היו שוטרים מכח המשטרה המיוחדת שגִּיסָה משטרת המנדט הבריטי בשיתוף 'ההגנה' לשמירת הישובים העבריים ודרכי התחבורה.

פלאי הרפואה המודרנית מגיעים לטבריה

מכל מקום, כשהגיע הדבר לענייני בריאות, אשכנזים כמו ספרדים סבלו מרמה ירודה של מערכת בריאות, וכדי להמחיש עד כמה נמצאה טבריה על קו התפר בין העתיק למודרני, אתאר את מצב הרפואה בזמננו וטרם זמננו.

בירושלים העות'מנית במחצית הראשונה של המאה ה-19 לא היו בתי חולים. יתר על כן: עד שנת ה'תקצ"ז / 1837 לא עמדה לרשות הישוב היהודי בארץ ישראל ולו קליניקה אחת או אפילו רופא מוסמך אחד, יהודי או גוי. השר משה מונטיפיורי,²⁶ שביקר מספר פעמים בארץ הזדעזע מתנאי ההיגיינה הקשים ומרמת התחלואה הגבוהה, והחל ליזום הקמת בית חולים בירושלים. בשנת ה'תר"ד / 1844 הקים המיסיון הבריטי את בית החולים הראשון בארץ ישראל שנקרא בתחילה 'בית החולים היהודי', במטרה מוצהרת לנצר את החולים.²⁷ על מנת למשוך חולים יהודים מינו מנהלי בית החולים רופא ורוקח מומרים, הקפידו על מזון כשר, קבעו מזוזות על כל פתח, והעניקו חינוך שירות רפואי, תרופות, מזון וביגוד לכל דורש. את המימון לכל הפעילות סיפקה 'החברה הלונדונית להפצת הנצרות בקרב היהודים'...²⁸

פתיחת בית חולים זה עוררה התנגדות עזה בקרב הישוב הישן ואף גרמה להפצת כרזות חרם על כל מי שיעז להיכנס אליו. על אף החרם, היו לא מעט יהודים שביכרו את הטיפול הרפואי האיכותי שניתן בבית החולים של המיסיון על פני הרפואה הפרימיטיבית בירושלים דאז.²⁹ הקמת בית חולים זה דרבנה את מונטיפיורי להקים אלטרנטיבה יהודית ברובע היהודי בירושלים. בעקבות מונטיפיורי הקימה גם משפחת רוטשילד בית חולים, שנקרא על שמה, גם הוא ברובע היהודי.

26 נדבן ושתדלן יהודי מאנגליה, שהקדיש את חייו לסיוע ליהודים בארצות שונות ופעל רבות לחיזוק ההתיישבות בארץ ישראל בה ביקר שבע פעמים. בכינוי 'שר' זכה עקב קבלת תואר אצולה מהמלכה ויקטוריה בשנת 1846.

27 יתכן שהללו קיבלו עידוד מעובדת התנצרותם של כמה יחידים מבני עליית תלמידי הגר"א שהתנצרו מאכזבה בחלוף שנת ה'ת"ר / 1840 בא קיוו לביאת המשיח.

28 מטרתה היתה לשכנע יהודים להמיר את דתם לנצרות הפרוטסטנטית (ויקיפדיה).

29 אתר המועצה לקידום ערכי המורשת הישראלית.

ואם כך היה בירושלים, נקל לשער מה היה מצב התברואה בטבריה.

בעקבות ירושלים ובסיוע מעצמות אירופה ובהן בריטניה, צרפת וגרמניה נפתחו בארץ בתי חולים נוספים של המיסיון במטרה כפולה: להגביר את השפעת המיסיון ולבסס את אחיזתן באזור.

וכך הוקמו ארבעה בתי חולים מיסיונריים בארבע ערי הקודש ירושלים, חברון, טבריה וצפת - לא מפני שהיו ערי קודש אלא מפני שהיו הערים המאוכלסות ביותר בעת ההיא.

בית החולים הסקוטי בטבריה הוקם ביציאה מן העיר לכיוון צפת, במבנה המשמש היום מלון. האמת חייבת להיאמר, שהרפואה שהובאה לארץ על ידי המיסיון היתה מקצועית והצילה את חייהם של אנשים רבים שעד אז פשוט מתו מחוסר טיפול ובשל התנאים הירודים. בתי החולים הללו אוישו בצוות מסור שעבד במקצועיות יחסית שלא היתה מוכרת עד אז בארץ. בית החולים בטבריה הצטיין בטיפול מעולה וברופאים שידעו היטב את מלאכתם.

כאמור, האוריינטציה הדתית של כל בתי החולים הללו היתה גלויה ואף בוטה. הם דאגו להציב רופא, יהודי- מומר, בצוות של כל בית חולים כזה, במטרה לכבוש את לב החולים היהודים והערבים. בצוות בית החולים בטבריה פעל מומר, ד"ר זְנִי שמו, שנולד עם השם יצחק. האיש שירת את המיסיון נאמנה ובכל יום ראשון לפני קבלת חולים היה מטיף באזניהם אודות יש"ו.

בית החולים הסקוטי

לחולים אף חולקו כרטיסי הפנייה לרופא אליו רצו להגיע כאשר על הכרטיס מודפס ציטוט בעברית מ'הברית החדשה'. חולים שתלשו את הציטוט לא התקבלו אצל הרופא. בראש המיטה התנוסס צלב, ומאושפזים יהודים היו צריכים להשיג אישור מיוחד כדי שיורשה להם להביא אוכל כשר מבחוץ במקום האוכל שסופק במקום.

שמועה אחת נלחשה מפה לאוזן וסיפרה על יהודי אחד שהמיר את דתו בעקבות השהות בבית החולים הנוצרי. השמועה הולידה את האמרה הטבריינית: 'יענק'ל וויל נישט שטאַרבן, ער וויל פֿיג'ר'ן'. כלומר: 'יענק'ל אינו רוצה למות (כיהודי), הוא רוצה להתפגר (כגוי)'.

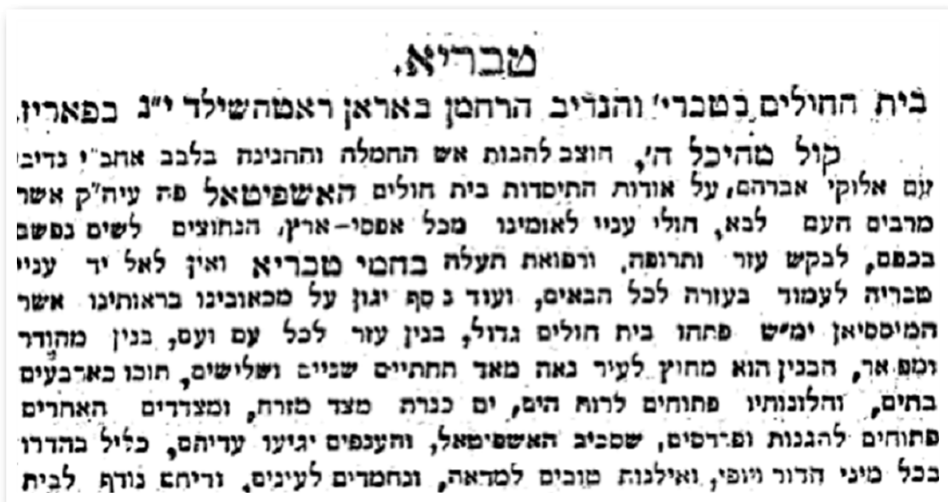
באחת הפעמים נזקקה אמי לטיפול בבית החולים. בבית החולים אמא ראתה יהודי גבוה, לבוש בתלבושת המסורתית של חכמי המזרח. היה זה חכם ח'י זַאן, אחד מחכמי הספרדים שהיה רב מכובד, והנה הוא מקשיב להרצאתו

של הד"ר זְכִי אודות הנצרות. חכם וְזָאן לא יכול היה להבליג, ולמשמע הדברים קם והחל להטיח בד"ר זכי בערבית: 'יֵא דָפְתוֹר זְכִי, כְּלִמְתַּפּ פֶּאדִי, אֵל זְלִמָּה - זְלִמְתָנָא וְאֵל ח' שְׁבָה - ח' שְׁבָתָנָא וְאֶחְנָא קְתַלְנוּהוּ, וְשׁוּ בְדַכ פִּיה?!' כלומר: 'דוקטור זכי, מילותיך ריקות מתוכן. האיש (ישו) הוא מאנשינו, העץ (עליו נצלב) הוא עֲצָנוּ ואנחנו הרגנו אותו. מה רצונך אפוא מאתנו?!'

לאחר ש'קלקל את ההצגה' גורש מבית החולים ומאז לא התקבל יותר לטיפול במקום.

נקל להבין שבני הישוב הישן עשו כל שביכולתם כדי להימנע משירותי בית החולים הנוצרי ועד שהוקם בית החולים היהודי 'שוויצר' בקריית שמואל אמא העדיפה ללדת את ילדיה בבית.

הד ליחס המורכב כלפי בתי החולים הללו נמצא בכתבה מעיתון 'החבצלת' משנת ה'תרנ"ו / 1895:

"האשפיטאל... אשר המיסטיאן י"א פתחו... בנין מהודר"

שנות השלושים של המאה העשרים סימנו תחילת עידן חדש בשירותי הרפואה בטבריה. מעתה, החלו שירותי רפואה ניתנים על ידי אנשי סגל רפואי יהודיים והתלות בשירותי הרפואה של בית החולים הסקוטי הלכה ופחתה. בשנת לידתי, ה'תרצ"א / 1931, נחנך בית החולים 'שוויצר' בעיר החדשה בקריית שמואל.³⁰ באותה תקופה הגיעה לטבריה קבוצת רופאים מגרמניה שהיו מומחים בכל ענפי הרפואה. הם התגוררו בעיר החדשה ברחוב שנקרא 'רחוב הרופאים'. ואכן, בית החולים החדש העניק טיפול מקצועי והחזיק ציוד מתקדם.

בית החולים שוויצר

30 על המקום בו עמד בית החולים בנויים בניינים רבי-קומות.

עם אותה קבוצה נמנו שני רופאים אותם אני זוכר, ד"ר בְּלִיָּדָה וד"ר דוד, שעשו במסירות-נפש לילות כימים במלאכתם וגבו תמורה מינימלית על טיפוליהם. שני הרופאים ראו בעבודתם עבודת-קודש ושליחות להצלת חיים, ובני הישוב הוקירו מאוד את פועלם.

קבוצת עולים-רופאים זו הביאה עמה מגרמניה דברי פלא שעין טבריינית לא שזפה מעולם: מקררים חשמליים, תנורי גז וכירות גז. רמת חייהם המתקדמת הפליאה אותנו, שלא הכרנו אפילו ארגזי קרח. התוודענו לפתע לקיומו של מקרר חשמלי והיינו צופים במרפסות בתיהם של הרופאים שם עמדו בקבוקי מתכת, דבר שהכרנו לראשונה כי השתמשנו בכדי חרס בלבד.

הרופאים מגרמניה החלו להילחם במרץ במחלות רבות-שנים שפגעו בלא הרף בישוב. בעזרת סטנדרטים רפואיים מחמירים והכרת ערכה של היגיינה קפדנית שלמדו הרופאים בארץ מוצאם וכללי סטריליזציה אלו שלא היו נהוגים עד אז ברפואה בארץ תרמו רבות למיגור המחלות. הרופא הקפיד לחטא את ידיו בליזול כל אימת שטיפל באחד החולים. הם הנהיגו יד ברזל בתחום הרפואה המונעת, ובעזרתה הצליחו להתמודד בהצלחה רבה עם כמה תחלואים שהיו מנת חלקם של בני הישוב הישן.

באותן שנים פגעו בישוב שתי מחלות קשות שהיו נפוצות מאוד: מחלת הגזזת ומחלת הטרקומה.³¹ מחלות אלו היו נפוצות על פי רוב בקרב הציבור הערבי ובקרב בני עדות המזרח. בכל בית בו חלה מי מבני המשפחה בגזזת עמד בקבוק שהכיל תערובת של נפט, שמן וכמה חומרים נוספים. תערובת זו היו מורחים על ראש החולה לפרק זמן מסוים והיא שימשה למניעת הגזזת שפגעה בעור הקרקפת.

הרופאים טיפלו בקפדנות ובמסירות במחלות הללו. אני זוכר את רופא העיניים שטיפל בילדים החולים בטרקומה: הילדים היו משעינים את גבם על ברכיו של הרופא בעוד רגליהם מונחות על שרפרף ולאחר בדיקה מדוקדקת קבע מה המחלה.

31 טרכומה - גרענת, מחלת עיניים שגרמה לעיוורון. ד"ר אברהם אלברט טיכו פיתח תרופות שסייעו להחלמה מהמחלה.

לפני מלחמת העולם השנייה נוסד בטבריה עוד מוסד חשוב לעתיד ילדיה, מרפאת 'טיפת חלב'. המוסד הוקם על ידי ארגון נשות 'הדסה' ופעל גדולות ונצורות למניעת מחלות וחיסון מפניהן. זכורה לי היטב הגברת אהובה פזי, האחות המיתולוגית של 'טיפת חלב' בטבריה, שהיתה מגיעה אלינו ל'חדר' לחסן את הילדים, בוחנת בקפדנות כל ילד וילד ועומדת על כך שמשפחתו תשמור היטב על כל כללי ההיגיינה. כאשר אהובה הבחינה בציפורניים מגודלות, באוזניים לא נקיות, או מצאה כינים בראשו של אחד הילדים, מיד נשלח הילד לביתו לא לפני שהזהירה אותו לבל יעז לחזור ל'חדר' לפני שטיפלו בבעיה.

טיפת חלב צינייט בילדי טבריה התרפ"ו / 1926

כך לקחו על עצמם מוסדות הרפואה החדשים להיות מסגרת רפואית וגם ארגון מחנך שהנחיל לכלל הציבור חינוך לדפוסי התנהגות בחיי היומיום שסייעו לבריאותו. ב'טיפת חלב' למדו ההורים לסרק את הילדים במסרקים דקים מעל גבי בד לבן עד למיגור הכינים - ושם גם ערכו לילדים היכרות קרובה עם 'פלא' מודרני חדש: משחת שיניים.

רוחות חדשות מאיימות על הישן והקדוש

אך בד בבד עם השפעה מבורכת של המודרנה על תחום הרפואה, הביאה זו גם השפעות בתחום הדת - ולא לברכה.

מאז ימי העלייה השנייה היו רבים מהצעירים הבאים ארצה חדורי אמונה בקומוניזם וחלקם אף היו פעילים נלהבים במהפכה החברתית שהיתה אז באופנה באירופה. בעיניהם, הרעיון השיתופי היה מבשר הגאולה שבא לרפא את העולם מכל מצוקותיו. צעירים אלו האמינו שהסוציאליזם יביא לעולם את בשורת השיתוף והשוויון ומעתה גם ליהודים יהיה שמור מקום של כבוד בין לאומים אחרים.

אלא שפרט חשוב אחד נכרך באידיאולוגיה החדשה: זו באה במקום היהדות המקובלת בידינו מאבותינו.

כך הוקמו באזורנו על ידי צעירים אידיאליסטיים אלו כמה מהקיבוצים הראשונים ובהם דגניה, כנרת, אפיקים, אשדות יעקב ועוד, קיבוצים שהפכו בהדרגה לגורם משפיע בארץ ישראל, הן בבנייתה והן בניסיון מהפכני להחריב עד היסוד את העולם הישן של רוח ישראל סבא. חסידי הקומוניזם הזה הביאו עמם השקפת עולם אתאיסטית, חלק בלתי-נפרד מהשקפת עולמם של הדמויות הנערצות עליהם מקרב מובילי המהפכה הקומוניסטית.

אף שתהליך שיבת ציון החדשה התחיל למעלה משלושים שנה קודם, הוא התעצם עם תום מלחמת העולם הראשונה. עשרים השנים הבאות הביאו

גלי עלייה גדולים אל חופי הארץ. רבים מהעולים התאכזבו מרה כשנתקלו שוב ושוב באנטישמיות מכוערת, שבתמימותם חשבו שכבר פסה מן העולם הנאור.

הצעירים הללו אכן מסרו את נפשם על ישוב ארץ ישראל, אך בה בעת ביססו את ההתיישבות החדשה ואת החינוך בה במנותק מכל קשר לתורה ומצוות - ולבו של אבא היה כבד עליו למראה זה. כיהודי שורשי וישר דרך אבא לא הבין איך דרים יחד מצוות ישוב ארץ ישראל ועזיבת הדת.

דוגמה לדבר ראו בטבריה בשנות העשרים כש'גדוד העבודה' פעל בסביבתנו.³² הגדוד היה בנוי מקבוצת צעירים שפעלו לבניין הארץ ובין השאר סללו את כביש טבריה-צמח. היתה זו הפעם הראשונה בה יהודים עסקו בעבודת כפיים קשה ומפרכת זו, שכרוכה בניתוח אבנים תוך במאמץ פיזי רב, עבודה שעד אז נעשתה אך ורק בידי הערבים. עתה היו אלו פועלים עבריים שעושים במלאכה, בלא הרף - שבעה ימים בשבוע.

אנשי גדוד העבודה סלילת הכביש בין טבריה לצמח

32 ארגון חלוצים שיתופי שחבריו דגלו ברעיונות סוציאליסטים וקומוניסטים עם לאומיות ציונית. 'פלוגות' גדוד העבודה עבדו ברחבי ארץ ישראל בשנים 1920-1929.

אמא סיפרה שכאשר הם עברו במקומות בהם נסלל הכביש ושוחחו ביניהם על חילול השבת בפרהסיה, הצעירים השליכו אבנים לעבר אבא שהעז למחות באזניהם בקול רם, על חילול השבת.

אט אט נעשתה טבריה עיר מחוז. כבר פעל בה מרכז רפואי שסיפק שירותים לכל הסביבה, ומרכז מסחרי ששימש גם את בני הקיבוצים באזור שערכו את קנייתיהם בעיר הגדולה. הללו לא הסתירו את סלידתם העמוקה מתורת ישראל בכל עת שהגיעו לעיר. כשכמה מהם פתחו חנויות בטבריה, הדבר הגביר את החיכוך בין האוכלוסייה הדתית לחילונית. ההתנכרות לדת החלה לחלחל לבני הדור הצעיר של טבריה המסורתית ורבים זנחו חיי תורה ומצוות. כמעט שלא היתה משפחה שלפחות אחד מבניה התחלן. כאשר הצעירים הגיעו לצבא הם חדלו לקיים מצוות מבושה מהחברה החילונית שסביבם. החילונים שידרו בטחון עצמי גדול וסיפקו הפקרות משמירת מצוות. מול אלו, צעירים רבים לא החזיקו מעמד. בתוך שנים ספורות טבריה המוכרת מימים ימימה כמרכז תורני, החלה משנה את פניה.

נטישת הדת ניכרה ביתר שאת בין בני עדות המזרח. בהדרגה כמעט לא נראה עוד ילד בן עדות המזרח כשכיפה לראשו. תלמוד-תורה הספרדי 'בִּיבֵאס' שייסד הרב רפאל ביבאס התרוקן מתלמידיו ובכיתות נותרו ללמוד רק ילדי המורים. שאר התלמידים פנו לבית הספר פִּי"ח, כל ישראל חברים, של 'אליאנס' ולבית הספר העממי של ההסתדרות. בכי"ח עוד העניקו חינוך בעל זיקה כלשהי למסורת ונשמרו בו חגי ישראל, אך בבית הספר ההסתדרותי ניתן חינוך 'חילוני למהדרין'. מתחילת שנות ה-40 אני זוכר מורה אחד בבית הספר העממי שעוד ביקש מתלמידיו לחבוש כיפות לפחות בשיעורי תנ"ך. כשיום אחד החליף אותו מורה אחר, הלה השליך את הכיפות מראשי התלמידים והפטיר, 'אין לנו צורך באלו'.

כיון שכך, ברור שכל בית בחברה הדתית והחרדית חשש לגורלם הרוחני של ילדיו.

ב'תלמוד תורה' האשכנזי המצב היה שונה, במקום נותרו ללמוד תלמידים רבים ורק אחדים עזבו. אלו שעזבו את הדרך מהציבור האשכנזי היו בנים להורים שביקשו השכלה מסודרת עבור בניהם כי רמת לימודי החול ב'חדר' האשכנזי לא הניחה את דעתם. גם הורים אלו שלחו את ילדיהם ללמוד בכי"ח במטרה שירכשו השכלה ומקצוע לחיים, וגם אלה, כמו בני עדות המזרח, עזבו את הדת עם כניסתם לבית הספר החילוני.

נראה שמערך החינוך הדתי לא הצליח להתמודד עם הסחף התרבותי שלקח עמו את טובי בניו ואבא דאג לנו מאוד באותם ימים. הוא חרד למחשבה שמא בניו ילכו גם הם אחר הרוחות החדשות ויום הוא ואמא כאבו את המתרחש. ניתן לומר שקירות הבית נספגו תחינות על גורלנו הרוחני. תפילות אלו ודוגמא אישית של יהדות ללא פשרות כנראה פעלו עלינו את פעולתם לטובה - לדורות.

קהילת חסידי סלונים בעיר עמדה איתן מול רוחות הזמן החדש שנשבו מכל עבר. חסידי סלונים, רובם אנשי תורה, קיימו בקנאות חיי תורה שסיפקו הגנה מול הערכים החילוניים החדשים. בין חסידי קרלין היו יותר ילדים שהושפעו מרוחות הזמן, בעיקר ממשפחות שאבותיהם יצאו לפרנס את משפחתם, אך משפחות שלימוד התורה היה עיקר חייהן נפגעו הרבה פחות.

לא פלא אפוא, שעקב הנפת הדגל האנטי דתי של בני ההתיישבות החדשה אבא הפגין יחס שלילי כלפי הציונות. בעיניו, ההתיישבות החילונית היא התנועה הציונית, וזו הרי גרמה להשפעה הרסנית על הישוב הישן. כל ההתיישבות הציונית באזורנו נשאה אופי חילוני מאוד ולא היה אף ישוב דתי בין כל הישובים שהקימה ההתיישבות הציונית בשנות ה-20 וה-30. מובן שהקהילות החרדיות הלכו והסתגרו מפני כל דבר שיכול היה להיות מזוהה עם ציונות או להוביל לקשר כלשהו עם אורחות חייהם של הציונים.

בין גלגלי האימפריות

אם לא די בכך שמבחינה רוחנית היו הזמנים זמנים קשים, כך היה גם מהבחינה הביטחונית והכלכלית. מלחמה עולמית זעזעה אימפריות, והדי הזעזועים הורגשו היטב בארץ ישראל שעוד נמצאה תחת השלטון הטורקי הרקוב. יהודים רבים שילמו בחייהם בעת המלחמה, בין בשדות הקרב ובין ברעב, ובחלומותיהם הגרועים ביותר לא שיערו שלאחר מלחמה נראה זו תבוא גם שנייה, גרועה ממנה בהרבה.

האימפריה העות'מאנית השוקעת היתה נתונה במאבק הישרדות מול בריטניה, והיתה אדישה למצבם של נתיניה מוכי הגורל בארץ. פעמים רבות אספקת המזון לחיילים נבזזה בדרכה אליהם על ידי מפקדיהם ולכן גם החיילים הטורקים רעבו כאן ללחם. בלית ברירה שילמה האוכלוסייה האזרחית את מחיר רעבונם - ממה שלא היה בידם. מכל עבר היה עוני מחפיר, ומי שהשיג פת לחם לביתו היה מאושר. ברחובות ערים גדולות התגוללו ילדים שלא שרדו את הרעב הנורא, ובשלהי המלחמה נראו חיילים טורקים מתחננים לפני האזרחים: 'אָקְמֶק, אָקְמֶק' - 'לחם, לחם'.

את קורות השנים הקשות הללו למדתי מסיפורים שסופרו עוד שנים רבות אחר כך. בין השאר אמא תיארה איך העוני אילץ אותה למכור כר נוצות שהיה ברשותה, כדי שתוכל להביא תמורתו מעט לחם לביתה. לאחר שחיפשה, מצאה לכר קונה באחת המושבות, העיקר להביא עוד כמה פרוטות למחיית המשפחה.³³

ישיבת 'אור תורה' שלחה לארצות הברית את אחד ממנהליה, רבי לייב הערש בוימל, לאסוף כסף עבור הישיבה וקהילתה, שהרי גם בתום המלחמה, בשנת ה'תרע"ח / 1918 ובשנים שלאחריה, הקשיים היו גדולים:

33 מלבד אימת המלחמה עצמה, שנת ה'תרע"ה / 1915 היתה גם שנת בצורת, ובנוסף על כך פגה החקלאות בארץ מכת ארבה קשה שחיסלה יבולים שלמים.

בעזה"ת אחינו בני ישראל היקרים והנדיבים בעם

חבכי תורה'ק וארה'ק וגובה להם הרבנים ד'ג

עמודי בית ישראל ה' עליהם יחיו :

שלום רב עי העולם

אחים יקרים הגה המוסדות האלה הישיבה ה'ק אור תורה

והתלמוד תורה הכללית עם כל המסתעף אליהם כבר יצא טבענ
עולם ולשנתו הראי'ך בשבחתם כי ידוע ומפורסם גדול פעולתם בקודש שהם
הם מבצר הגורה ומעוז הדת בעיק'תו ונחיצתם ככ' רבה וגדולה בעת הזאת
ממש כאור לנשימה אולם לדאבונינו מצד הנשמי שר

המוסדות שפל נורא מאד הדחוק והלחץ שורר בהם במדה גדשה עין כי
היקר גדול מאד בארץ והוצאתם רבה עד מאד והרבנסה מועטת כל מקור
הרבנסות שהי' לנו מאח'י מרסיא ופולין לפני המלחמה דללו וחרכו ואח'י
במדינות האם ונתנים בצרה גדולה והם בעצמם נצרכים לאחרים וד'ת
ירחם עליהם ויושיעם ורציאם מצרה לרחה אמן :

ול'ק עינינו נשואות רק לגדבות אח'י רחמנים בני רחמנים שבאמעריקא הו
אשר הראו עוז רוח נדבתם בכל ימי משך המלחמה ועד היום הזה לא
הרפו ידם ולא עזבו חסדם והם מקור ישע לאחיהם בכל העולם כולו
בכלל ולארה'ק תו' בפרט מה רב טובם ומה אדיר חסדם הית' ישלם להם
גמולם בראשם כפעלם השוב כיד :

אחים אהבים מגישים אנו לכם תודה עמוקה מלב ונפש על כל הטוב
והחסד אשר הגדלתם עשות עם מוסדותינו ה'ק עד היום הזה ותקורינו

תאמצינו כי גם להבא תעמדו לעזרתם בעין יפה וביד רחבה כאשר
עזתו נוסע בתור שדר' ממוסדותינו ה'ק היקר והנכבד יקר רוח איש

תבונה ציר אמונים כשת' מוה' ארי' צבי נוימעל היו מצוה
הוא אשר נבחר ללכת בשליחות

לעזיר לבות אח'י לעזור ולתמך המוסדות ה'ק. אנא לקרבו בספ'
ולקבלו בזרעות אהבה ולנדב ברוח נדיבה לחזק המוסדות האר'ו

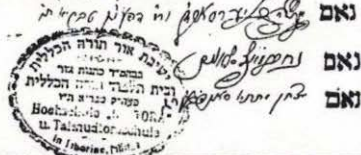
העומדים ברימו של עולם
אחים נאמנים אל תזשו ואל תחרישו לעת כזאת הנדיב
בנדבתו והמשתדל בהשתדלותו מהרו ובואו לישע המוסדות ה'ק שהם

תלים ועומדים רק ברוח נדבת לבבכם הטהורים וגדול זכות ג'עורה'ק
זכות ארה'ק לעמוד לכם בכל אשר תפעו תשכילו ותצליחו ואך טוב

וחסד וחיים ירדעם ויעזרם כל הימים ונזכה לגאולה שלימה גאולה
אמיתית בביאת משיח צדקינו ובנין ציון ירושלים בבא :

כד' אחיכם המעזירים תמיד בעדכם באהרא קדישא הדין ברב
שלום וברכה מרובה ראשי ומנהלי הישיבה ה'ק אור תורה וגמולד תורה

הכללית כסלו ענת תרפ"א לפק פעיה'ק טבריא תו' :

כתב האצנה לר' עייב הערש [נקרא כאן אריה יצבי]

גם בילדותי, בראשית שנות ה-30, עדיין שררה דלות בכל. ילדים רבים נעלו נעליים שחרטומיהם פתוחים כדי שאצבעות הרגליים יוכלו לצאת מהנעל, שהרי כסף לקניית נעל מתאימה לא היה. אחד ממתפללי בית הכנסת שלנו, ר' בוימל, שהיה אדם טוב לב, הסתובב בין הילדים בלילות-שבת ובחן את מצב נעליהם. עם צאת השבת פנה לילד שהלך עם נעל פתוחה ושלח אותו אל רפול הסנדלר, עמו היה לו מעין 'הסדר' שהוא יכין נעליים חדשות לילדי העניים. בזכות תושייתה של אמא, בביתנו הילדים לא רעבו אבל הכל היה בצמצום.

כדרכם של ישראל רחמנים בני רחמנים, עם התגברות העוני פרחו בקהילה גמילות חסדים ויהודים הגישו עזרה לאחיהם ככל שהיה ביכולתם. ערכי צדקה וחסד הונחלו גם לילדים שחונכו לתת לחלשים ונזקקים. אחד התפקידים שהוטל עלי היה לחלק לעניים חלות לשבת ממה שבעל מכולת אחד תרם.

על אחת הדרכים בה שרדה הקהילה את התקופה הקשה סיפר הרב אשר זאב ורנר רבה של טבריה בהקדמה לספרו, כשתיאר את מעשי חותנו, הרב יצחק מתתיהו סנדברג. עם פרוץ המלחמה נסע בין הקיבוצים ושכנע כל איכר להתחייב לתרום לעניי העיר כיכר לחם, פולים, אורז וכד' 'והציל במשך המלחמה את כל עניי העיר מלמות ברעב'.³⁴

אבא, כאחד מלומדי הישיבה, זכה גם לקבל ממחסי הישיבה מצרכים במחיר מיוחד. עלות המוצרים נוכחה מהמלגה החודשית הקטנה. מחסן הישיבה היה בשכונת 'אחוזה', סמוך למשרדי הישיבה, וכשגדלנו, אני ואחי אברהם עזרנו לאבא לשאת את המצרכים שרכש בדרך הארוכה הביתה. כשהתבגר, אבא כבר התקשה לשאת דברים כבדים ולעתים הלך לציידנו, מלווה אותנו, אך לא פעם הלכנו לבד כשסלי המצרכים היקרים בידינו.

לעומת זאת, בקרב הערבים המצב היה שונה. ח'ליל שובאן למשל, ערבי עשיר ביותר שכל הרחוב הראשי היה בבעלותו, לא פתח את ארנקו לעניי העיר הערבים. הוא היה נשוי ליהודייה שהתאסלמה, ובלט ברחובות טבריה

34 ספר 'טעם זקנים' לרב אשר זאב ורנר הקדמה שניה.

בכך שצעד בעזרת מקל הליכה שגולת כסף נתונה בראשו, כדרכו של גביר שיר. ילדים ערבים שוטטו יחפים בחוצות העיר ברגליים שחורות אך האיש מעולם לא השליך לעברם פרוטה.

ואצל אבא, הגם ש'מסביב יהום הסער', הוא ניצב כהרגלו על משמרת התורה ועבודת ה', שהרי דוקא עכשיו, 'עת צרה היא ליעקב וממנה יושע'. לימוד תורה באותם ימים היה כרוך במסירות גדולה כי כספי ה'חלוקה' מארצות הברית לא הגיעו כסדרם בשל שיבושי הדואר.

מאחר שפולין היתה במצב מלחמה עם טורקיה ואבא היה יליד פולין, הוא הוגדר 'נתין אויב' ונעצר על ידי השלטונות הטורקים. בדרך כלל עצורים אלו נלקחו למאסר או נשלחו לשירות קשה בתור כח עזר לצבא הטורקי, אך אבא, בהשגחה גלויה, שוחרר עוד באותו יום ושב לביתו ולתלמודו. בעקבות המעצר, וכדי לחמוק בעתיד מזרועות השלטון העות'מני, אבא שינה את שמו לשם נעוריה של אמי - יִפָּה (נקרא: יוֹפָּה), וכך נקרא בפי כל עזריאל-חיים יפה.

תחת שלטון הבריטים

בשנת ה'תרע"ח / 1918, אחרי ארבע שנים עקובות מדם בהם התחוללה מלחמת העולם הראשונה, כבשו הבריטים את הארץ מידי הטורקים. בכך באה לקיצה תקופת השלטון העות'מאני בארץ ישראל שהחלה בכיבוש הארץ בידי הסולטאן סלים הראשון בשנת 1517, תקופה בת ארבע מאות שנה. לאחר שנים כה רבות של שלטון אכזר, נצלן ומושחת ועם עליית השלטון האנגלי, ניעורה בקרב רבים תקווה גדולה. עקב מינויו של היהודי הרברט סמואל לנציב העליון של השלטון הבריטי בארץ ישראל היו בישוב הצעיר שחיו בתחושה של ימות המשיח. כשעלה הנציב לתורה בשם אליעזר בן מנחם התרחבו הלבבות מהמחשבה על שליט יהודי ראשון בארץ ישראל מאז ימי בית שני. בפי אנשי הישוב הוא כונה גם 'הנציב הראשון ליהודה'.

ראש העיר הטורקי של ירושלים נכנע לפני החיילים האנגלים

<p>390. Government of Palestine.</p> <p>PALESTINIAN CITIZENSHIP ORDER, 1925.</p> <p>CERTIFICATE OF CITIZENSHIP.</p> <p>Whereas <u>Chaim SILBER</u></p> <p>hitherto a National of <u>Poland</u></p> <p>has applied for a Certificate of Citizenship, alleging with respect to himself (XXXXX) the particulars set out below, and has satisfied me that the conditions laid down in the above-mentioned Order for the grant of a Certificate of Citizenship are fulfilled in his case;</p> <p>And whereas the said <u>Chaim SILBER</u></p> <p>has also applied for the inclusion of certain of his children born before the date of this Certificate and being minors, and I am satisfied that the names of his children, as hereinafter set out, may properly be included; (XXXXX)</p> <p>I grant to the said <u>Chaim SILBER</u></p> <p>this Certificate of Citizenship, and declare that he shall, subject to the provisions of the said Order, be entitled to all political and other rights, powers and privileges, and be subject to all obligations, duties and liabilities to which a Palestinian citizen is entitled or subject, and have to all intents and purposes the status of a Palestinian citizen.</p> <p>And I further declare that this Certificate extends to the following children, born before the date of this Certificate and being minors,</p> <p>of the said <u>Chaim SILBER</u></p> <p>In witness whereof I have hereunto subscribed my name this <u>ninth</u> day of <u>February</u>, 1927.</p> <p>Serial Number of Application: <u>4350.</u></p>	<p>ממשלת פלשתינה (א"י)</p> <p>דבר המלך בנוגע לנהינות הפלשתינאית, 1925.</p> <p>העודה בחינות</p> <p>העודה <u>זילבר</u></p> <p>אשר הוא הנהינות <u>פולנד</u></p> <p>הגיש בקשה לנתינות פלשתינה, בטענה כי הוא נתקבל על ידי הממשלה הפלשתינית, ונתקבלה בו התקנות אשר נקבעו להעניית נתינות פלשתינה למי שהוכיח כי הוא נתקבל על ידי הממשלה הפלשתינית לנתינות פלשתינה; (XXXXX)</p> <p>וכן נתקבלה בקשתו להקנות את נתינות פלשתינה לילדיו הקטנים, ואני נתקבלתי כי שמות ילדיו, כפי אשר נקבעו להלן, יכללו בתוך ילדיהם, אשר יוכלו להיכלל בתוך ילדיהם, ויחשבו כחפצו של ילדיו, כפי אשר יקבעו להלן;</p> <p>ואני מעניתי את הנתינות הפלשתינית לנתינות פלשתינה, ואתה קובע את נתינות פלשתינה לנתינות פלשתינית, ואתה קובע כי הוא יהיה רשאי לכל הזכויות והחובות אשר הן נתונות ונדרשות מאזרחי פלשתינה, וישתתף בכל החובות והאחריות, שיש בהן לנתיני פלשתינה, וישתתף בכל החובות והאחריות, שיש בהן לנתיני פלשתינה ככל שהמנוח.</p> <p>וכן אנו הודיעו על מתקנתה הזאת חלה עלי הילדים הקטנים שעליו שם <u>זילבר</u>, העושה חלק מנתינות פלשתינה, כפי אשר יקבעו להלן.</p> <p>בתיבות האלו נתתי את שמי ויום הזה <u>לתיבות</u> <u>זילבר</u></p>	<p>حكومة فلسطين</p> <p>قانون الجنسية الفلسطينية لسنة 1925</p> <p>شهادة الجنسية الفلسطينية</p> <p>أنا <u>حיים زيلبر</u></p> <p>أولاً دولة <u>بولندا</u></p> <p>لقد طلبت شهادة الجنسية الفلسطينية، زاعماً أنني قد وافقت من قبل الحكومة الفلسطينية على particulars منصوص عليها في القانون المذكور أعلاه، وقد ثبت لي أنني قد وافقت على هذه particulars، والتي هي منصوص عليها في القانون المذكور أعلاه، وذلك من قبل الحكومة الفلسطينية؛ (XXXXX)</p> <p>وأيضاً طلبت شهادته الجنسية الفلسطينية لشمس ابنه، وأنا أناضقت أن أسماء أطفاله، كما هي منصوص عليها في الآتي، يمكن أن تشمل تحت هذه الشهادة، وأنا أناضقت أن هذه الشهادة تتشمل على هؤلاء الأطفال الفلسطينيين الذين هم من ولدوا قبل تاريخ هذا القانون.</p> <p>أنا <u>حיים زيلبر</u></p> <p>لقد وافقت في نتيحة</p> <p>المذكورة بخصف السلطات المختصة في القانون المذكور أعلاه عن شهادة الجنسية الفلسطينية، وإذ أناضقت من قبل الحكومة الفلسطينية وعضواً والسلطات والفراقاتي في كل فلسطينية وعليه/عليها، أنباء جميع المصدرات والواجبات والمسؤوليات من علي/عليها مع مراعاة خصوصاً القانون المشار إليه ويكون له/لها صفة الفلسطينية تنفيذاً لجميع الاغراض والمقاصد.</p> <p>أقرر أيضاً بأن هذه الشهادة تشتمل على الأولد الفلسطينيين الاتي ذكرهم لعدوا قبل تاريخ هذه الشهادة</p> <p>ولبيان انطقت هذه الشهادة شفوياً</p> <p>المندوب السامي نديم خليلي <u>Big Commissioner</u></p>
--	--	--

קבלת נתינות פלשתינה לטבח צבריאל חיים

אמי תמיד התרגשה כשסיפרה שוב ושוב על יום החג שחשו היהודים כשנראו המוני חיילים בריטים דוהרים על סוסיהם במורדות ההרים. זו לא היתה שמחה מאהבת הבריטים, סיפרה אמא, הרי זה גוי וזה גוי, אלא משנאת הטורקים ושלטונם הרקוב. היה זה חג על בוא שלטון חוק וסדר שיחליף את תרבות הבקשיש והפלאקות.

השלטון הבריטי הביא אתו רוחות אחרות. המצב הכלכלי החל בהדרגה להשתפר, על אף שחיי היום-יום עדיין היו קשים. לאחר הרעב הנורא ששרר בארץ, החלה אספקה סדירה של מזון להגיע והשלטון החל בחלוקתו באופן מסודר לאזרחים. החיים החלו לשוב לסדרם גם אם תנאי החיים לא היו מן המשופרים. העיקר שלא נודעו עוד מקרי רעב. סיום הסייט הנורא הזה היה משב רוח מעודד. גם התעמרות השלטון בנתיניו פסקה. בעיני השלטון העות'מאני היה האזרח הפשוט חסר ערך, ודאי בעת מלחמה. לעומתם הביאו עמם הבריטים פתיחות ויחס ידידותי יותר כלפי התושבים, יהודים וערבים כאחד. חוק וסדר החלו לשרור כיוון שהשלטונות ראו כחובה את הטיפול בעניינים האזרחיים השונים כמו סלילת כבישים ורכבות.

מחוץ לטבריה חנו מחנות הצבא הבריטי, שעוד היה מורכב מבליל לאומים שהיו נתונים לשליטת האימפריה הבריטית. לצד הצבא הבריטי לחמו כוחות אנזא"ק שהיו מורכבים מגייסות צבא אוסטרליים וניו-זילנדיים שלחמו במלחמת העולם הראשונה בין 'מדינות ההסכמה'³⁵ ולאחר מכן השתתפו גם בכמה קרבות בדרומה ובצפונה של ארץ ישראל. מטבע הדברים, היו גם חיילים יהודים בצבא אנזא"ק.³⁶

35 במלחמת העולם הראשונה לחמו 'מעצמות המרכז', שנמצאו במרכז אזור הלחימה, נגד 'מדינות ההסכמה'. הראשונות כללו את האימפריה האוסטרו-הונגרית, הקיסרות הגרמנית ואיטליה שכרתו ביניהן ברית עוד בסוף המאה ה-19. האימפריה העות'מאנית ובולגריה הצטרפו אליהן בתחילת המלחמה. 'מדינות ההסכמה' כללו בעיקר את האימפריה הרוסית במזרח ואת צרפת ובריטניה במערב ובהמשך גם ארצות הברית והאימפריה היפנית. בסיום המלחמה הובסו מעצמות המרכז ונחתם 'חוזה ורסאי' שהטיל הגבלות רבות על גרמניה. האימפריה האוסטרו-הונגרית התפרקה ושטחי האימפריה העות'מאנית חולקו בין כמה מדינות ובהן בריטניה וצרפת.

.Australian and New Zealand Army Corps 36

אמא סיפרה לי איך ישבה בחוץ באחד הימים בשלהי המלחמה כשאחי אפרים, בנה הבכור, חבוק בזרועותיה. אפרים היה ילד יפה תואר שהקסים את כל רואיו. לפתע חלף בסמטה פרש אוסטרלי רכוב על סוס, ולמראה אמי המחבקת בזרועותיה פעוט יפהפה התעורר לבו של החייל געגועים למשפחתו במרחקים. מראה של תינוק בין מוראות המלחמה נגע ללבו, הוא עצר, והעניק לאמי חצי כיכר-לחם ענקית, דבר יקר המציאות באותה עת. החיילים האוסטרליים סבלו יותר מהשאר שכן לא יכלו לצאת לחופשת מולדת. יתכן שעקב כך חיילים אלו גילו ידידות רבה יותר לתושבי הארץ משאר יחידות הצבא הבריטי, חלקו בולים, סמלים ומזכרות לילדים והנערים הערבים נהנו לצלול למימי הכנרת, מחפשים מטבעות שהשליכו למים החיילים המשתעשעים.

מאורעות ופרעות

אמנם מבחינה בטחונית חילופי השלטון בארץ היו בעייתיים. תחת שלטון הטורקים היחסים בין תושבי הארץ היהודים לערבים היו טובים בדרך כלל. על פי רוב התקיימו יחסי שכנות טובה. כולם סבלו מאותן מחלות ומאותם תנאי חיים ירודים. ההרעה ביחסי השכנות התרחשה דווקא בימי המנדט הבריטי בארץ ישראל עקב הסמיכות להצהרת בלפור שבעקבותיה החלו גם הערבים לדרוש הכרה לאומית בארץ ישראל.³⁷ ההצהרה שהגיעה בשנת ה'תרע"ז / 1917 העניקה תנופה עצומה לתנועה הציונית ולהתיישבות היהודית בארץ ישראל, אך איימה על הערבים שחששו מהשתלטות היהודים. היחסים הגיעו לשפל חסר תקדים שהתבטא בגל הראשון של הפרעות, בשנת ה'תרפ"א / 1921.

37 בחשוון ה'תרע"ח / נובמבר 1917 פרסמה ממשלת בריטניה את הצהרת שר החוץ הבריטי, ארתור ג'יימס בלפור, שנשלחה לנשיא הכבוד של ההסתדרות הציונית בבריטניה, הלורד ג'יימס רוטשילד. בהצהרה נאמר, בין השאר: 'ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, ותשתדל במיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו.'

הבריטים היו שקועים אז יותר ויותר בהעמקת אחיזתם בחצי האי ערב. הם זיהו את הפוטנציאל האדיר של שטח ענק זה, העשיר בנפט ודליל באוכלוסייה, והתעניינו בו הרבה יותר מאשר בפלשתינה הענייה והמסוכסכת. עתה הפכו היחסים עם העולם המוסלמי לאינטרס של הממלכה, והיה חשוב לבריטים לרצות אותו - גם על חשבון היהודים בארץ ישראל כלומר, תוך בגידה בהצהרת בלפור. אינטרסים כלכליים הפכו לאינטרסים פוליטיים והצהרת בלפור נדחקה לקרן זוית.

שנים מאוחר יותר שמעתי מפי בני משפחתי שהבריטים הם שהציתו את אש הפרעות והסיתו את הערבים נגד היהודים. הן במאורעות ה'תרפ"א / 1921 והן בפרעות ה'תרפ"ט / 1929 הסיתו את הערבים תוך סיפורים על כוונת היהודים להשתלט על הארץ ולכבוש את מסגד אל-אקצה בהר הבית. הללו לא נצרכו ליותר מזאת כדי לשחרר את רסן האלימות הרצחנית שלהם. גם העיר טבריה שילמה מחיר דמים במאורעות תרפ"ט כשנרצח אחד מבניו של הרב משה קליערס, חיים אלישע הי"ד.³⁸

כשהתרחש הטבח בחברון בה'תרפ"ט / 1929 היתה עיר האבות רק זיכרון רחוק משנת הנישואין הראשונה של אבא ואמא ובכל זאת נחרת האירוע הקשה עמוק בלבה של אמא שהכירה היטב את אנשי חברון, ערבים ויהודים כאחד. זכרם של הטבוחים בפרעות הנוראות כאב לה עד יום מותה והידיעה על בגידת השכנים הערבים שבמשך עשרות שנים היו מיוודדים עם יהודי חברון זעזעה אותה.

אמא הרבתה לספר על הרוקח, בן ציון גרשון הי"ד, ששימש גם כרופא ועשה את מלאכתו נאמנה, על אף כל הקשיים. אמא סיפרה על לילות בהם

38 חיים אלישע נרצח בדרכו מטבריה לצפת ונקבר בבית העלמין שם. השאיר אלמנה צעירה ושלושה ילדים. בהיוודע דבר מותו הטראגי לאביו, הרים הרב משה את ידיו ואמר: 'ברוך ה' שנהרג כיהודי חרדי'.

בוסס בשלג הכבד של חברון, מגפיים גבוהים לרגליו, פנס-דייגים מאיר את דרכו בחשכה והוא בדרכו לטפל בחולים ערבים. הרוקח המסור שמעולם לא הבדיל בין ערבי ליהודי מצא למרבה הזוועה שהרוצחים לא זכרו לו את החסד שגילה כלפיהם. מצוידים בסכינים, גרזנים וקלשונים באו לביתו, ומשלא הצליחו לפרוץ את הדלת שלחו שכנה ערבייה שבכתה על פתח ביתו שהיא צריכה תרופה. כשבן ציון פתח את הדלת נכנסו הפורעים, עשרות מהם עינו את ביתו לעינוי ורצחו אותו ואת אשתו באכזריות חייטית אופיינית שאין לתארה בכתוב.

עבור אמא היה זה שבר נורא. אובדן חיים של בני תורה ואנשי מעשה תמימים וישרים, ובעיקר של בגידה שלא תישכח ולא תסולח גרם לכך שעד יום מותה היא שמרה באדיקות את יום ה'אהרצייט' לטבח הנורא בתרפ"ט.

חיי מערש הולדתי

ביום שלישי בו נאמר פעמיים כי טוב, א' תמוז ה'תרצ"א / 16 ביוני 1931, נולדתי, הילד השישי במשפחת זילבר. אבי, כאבותיו הקשורים בעבותות אהבה לבית גור, קרא את שמי על שם רבי יצחק מאיר, האדמו"ר הראשון מגור בעל 'חידושי הרי"מ'.

כעת אמא שוב לא היתה צריכה ללדת בבית כי בית החולים היהודי 'שווייצר' בקריית שמואל כבר נחנך. באותם ימים עדיין התגוררנו בעיר העתיקה בדירה שכורה, צפופה, שהיתה שייכת לאדם שבבעלותו היו כמה דירות. בכל דירה שני חדרים, אחד גדול ועוד חדרון קטן. בנוסף, חלקנו חצר עם משפחה נוספת. בקיץ הטברייני היו כולם מצטופפים בחדר הקטן, שהיה מאוורר יותר. כל שנותיו בטבריה אבא סבל ממזג האוויר החם כל קיץ. לפעמים הופיעו לו פצעים עקב החום ואז נסע לנפוש כמה ימים באוויר ההרים של צפת וחוזר מאושש.

ככל ילדי המשפחה והקהילה, גם אני נשלחתי בגיל שלוש ללמוד ב'חדר', בתלמוד תורה 'אור תורה' של סלונים. מנהל ה'חדר' היה הרב אברהם ויינברג, שכאמור, הוכתר לימים כאדמו"ר מסלונים.

התלמידים שהגיעו מקריית שמואל נשארו גם בהפסקת הצהריים ב'חדר' וכן גם שני מלמדים שגרו בעיר החדשה. בערב שבו לבתיים עם קו אוטובוס אותו הפעילה חברת האוטובוסים של האחים זילברמן. בכל 'החברה' הזו פעלו באותה תקופה שני קווים: האחד לעיר החדשה והשני לחמי טבריה. רמת הלימודים ב'חדר' היתה גבוהה והמלמדים לא נרתעו מלאתגר את הילדים הקטנים, למרות גילם הרך.

אבא, שהצליח להתמודד בקשיי בדידות וריחוק ממשפחתו, עלה והתעלה כיון שסיגל לעצמו משמעת עצמית גבוהה. כל ימיו ולאחר כל מעלות התורה שהשיג, לא פסק מלהציב לעצמו רף גבוה יותר. משהקים משפחה, טבעי היה בעיניו לבקש מילדיו את שדרש מעצמו. בעינינו, נדרשנו ליותר ממה שהורים אחרים דרשו. אבא שלנו לא שבע נחת כשילדיו השתובבו עם ילדי השכונה - שהרי צריכים ללמוד תורה בכל רגע פנוי.

בעוד רבים מבני טבריה היו 'בעלי-בתים' שלא חינכו את ילדיהם להתעלות בתורה, אבא דאג להחדיר בנו אהבה לתורה בנוסף ללימודים הקבועים ב'חדר', ותמיד הספיג בנו את חשיבות הלימוד ושמירת קדושת הזמן. גם בעת שהמבוגרים למדו בין מנחה לערבית בבית הכנסת בוואן שיעור 'עין יעקב', אנו, עוד כילדים קטנים, למדנו 'טור אורח חיים', והכרך היה כמעט גדול מגופנו.

קדיש בבית הכנסת בוואן 2627
ביארצ'יט 67 אבי. אימין בני 75.

לכן, עבורנו הזילברים, הרמה הגבוהה ב'חדר' לא היתה משוכה בעייתית. ידענו הלכות הנהגות הבוקר לפרטי פרטים בעוד חברינו כלל לא שמעו על קיומו של ספר מעין זה. בלילות החורף נשארנו בבית הכנסת לאחר תפילת ערבית שהסתיימה בשעות הערב המוקדמות. קיבלנו את מפתחות בית הכנסת מהגבאי כדי ללמוד עם אבא, אך לרוב חזרנו עמו על מה שלמדנו ב'חדר' במשך היום.

אבא לימד את כל הבנים לפתח יכולת לימוד עצמאית ותמיד אמר לנו: 'אתם יכולים לבד, ורק אם לא תדעו, שאלו'. קודם תקראו את דברי רש"י! רש"י הוא הרבי שלכם! יש לכם רבי פה לידיכם, רבי שגם אני לומד ממנו'. רק אם לאחר עיון ברש"י עדיין התקשינו אבא הסביר לנו את הכתוב. אבא ממש העביר לנו תחושה כאילו רש"י נמצא בפועל עמנו בחדר. לא פלא שזכה להינשא לבת ממשפחת יפה, צאצאי רש"י.

עשרות שנים אחר כך כשטיילנו בחו"ל, הגענו לעיר וורמייזא בגרמניה, עירו של רש"י.³⁹ בין השאר עמדנו על חורבות בית הכנסת שלו וראינו את הסטנדר שלו העשוי שיש. הסיור הזכיר לי עד כמה אבא אהב והוקיר אותו ואת פירושו והנחיל הערצה זו גם לנו, בניו.

אבא חינך אותנו גם להפיץ תורה ולזכות את הרבים. תמיד אמר לנו להביא אתנו ללימוד הלילי בבית הכנסת ילדים שלהוריהם אין זמן ללמוד איתם או שאינם יכולים ללמוד. אמנם אותם ילדים החזיקו מעמד בלימוד לכל היותר פעם אחת או פעמיים, וגם לאבא היה די קשה להתאים את עצמו לרמתם.

לפני כל חג אבא למד איתי ועם אחי הצעיר את המשניות הקשורות לחג. לפני ראש השנה למדנו מסכת ראש השנה, לפני יום-כיפור את מסכת יומא, את מסכת ביכורים לפני שבועות ואת מסכת סוכה לפני חג הסוכות. אם לא הספקנו ללמוד את המשניות לפני החג המשכנו ללמוד אותן בסעודות החג. בימים שלפני פסח, כשסיידו את קירות בתי הכנסת, נדדנו עם אבא מבית כנסת אחד למשנהו: כשסיידו בבית כנסת בוואן היינו הולכים לסלונים. כשסיידו בסלונים, הלכנו ללמוד בוואלאכישע שול. כשסיידו בוואלאכישע שול, הלכנו לבית כנסת קרלין.

בית הכנסת קרלין כיום

39 מוכרת כיום בשם וורמס - Worms.

כך הדבר חזר על עצמו בכל שנה, ובלבד שלא ייגרם ביטול תורה. שיעור שלא ישכח על חומרת ביטול תורה קיבלנו מאבא בצום תשעה באב אחד, בו השתוקקנו גם אנו לזרוק על המתפללים 'בונקעלאך' כפי שעשו שאר הילדים. אבא אסר זאת עלינו באומרו: 'את 'מדרש רבה' על מגילת איכה לא לומדים כל השנה. אם תשחקו עכשיו, מתי תלמדו את המדרש הזה?'

לחינוך הזה לשקדנות מגיל ילדות היה גם מחיר חברתי. ילדים אחרים דחו אותי ואת אחי מהחברה מאחר והם חשו, בצדק או שלא בצדק, שילדי זילבר מתנשאים עליהם בלמדנותם.

גם שבתות הקיץ הארוכות היו מוקדשות ללימוד, בעוד שאר הילדים היו מבלים באותה שעה במשחקים. לאחר שאבא נח שנת צהריים קצרה של כחצי שעה, התנער כארי ללימוד אתנו פרשת שבוע, לחזור על הגמרא שלמדנו ב'חדר', וללמוד מדרש - בנוסף למה שלמדנו ב'חדר'. נפשנו יצאה לשחק בחוץ עם הילדים, אך אבא ראה בכך 'יצר הרע'.

יחסה של אמא אלינו היה באופן טבעי שונה. בתבונתה ידעה שכדי לגדול עם נפש בריאה ילד צריך דברים נוספים מלבד לימוד. כדי להמתיק את הלימוד נהגה לחלק לנו סוכריות ופירות. אבא לא ראה זאת בעין יפה, וכינה גם זאת, חצי בחיך חצי במחאה, 'יצר הרע'.

עלי לציין שגם אמא היתה 'תלמיד-חכם' של ממש והרבתה ללמוד באופן עצמאי; ידעה את כל 'צאינה-וראינה',⁴⁰ 'ספר הישר',⁴¹ 'נחלת-צבי'⁴² ועוד והיטיבה להכיר הרבה מהחומר שלמדנו עם אבא, כי הקשיבה ללימוד שלמדנו

40 ספר שמתרגם ליידיש את התורה וחמש מגלות, וכן פרושים עממיים, אגדות ומעשיות. שם הספר פונה לנשים ואכן התקבל כספר הלימוד של נשים בקהלות אשכנז.

41 ספר מוסר שחובר כנראה בספרד במאה ה-13, ככל הנראה בידי חכם בשם רבי זרחיה. בטעות הספר מיוחס לרבינו תם או לרבינו יונה מגירונדי.

42 נקרא גם 'נופת צופים', לר' צבי הירש חאטש מקראקא והתחבב על הנשים לצד הספר 'צאינה וראינה'. הספר כולל 'דברי מוסר וסיפורי מעשים והנגלות הפשוטים, אל לשון אשכנז נעתקים ונלקטים'.

איתו. כשאמא ראתה שאנחנו מתקשים לענות על איזו שאלה שאבא שאל היתה רומזת לנו את התשובה.

ראוי לציון שעם כל הדרבון להתעלות, מערכת היחסים בין אבא ואמא ועם כל המשפחה היתה טובה מאוד. שררו בבית אהבה והערכה הדדית, כשכולנו רואים ולומדים להעריך כמה אמא כיבדה את אבא ועשתה הכל כדי שלא יופרע מלימודו.

מה'חדר', אני זוכר את המלמד שלי בכיתה ב', ר' שמיל-אהרן קלינגר ששלט בכיתה בקפדנות יתרה. על שולחנו היו סדורים מקלות רבים ששימשו אותו ל'מלאכת הקודש'. היו מקלות להשלטת סדר, מקלות לתיפוף בקצב, להכאה... ועוד כהנה מקלות ממינים שונים. בעזרת מקלות השליט ר' שמיל-אהרן משמעת ברזל בכיתה, ולא אחת הכה בלי רחמים את הילדים בכל חלקי גופם. מטבע הדברים, הילדים פחדו ממנו מאוד ובכיתה בה לימד שררה אווירה קשה.

אך ר' אהרון שמיל היה גם בעל-תפילה שלימד אותנו את נוסח התפילות, את מנגינת הקידוש לשבת, מנגינת הקידוש לימים טובים או לראש השנה, מנגינות תפילות ימים נוראים ועוד מנגינות רבות ששנים אחר כך לימדתי את ילדי שלי.

שנים עברו, ובתו של ר' אהרן שמיל הגיעה לפרקה ונישאה לאחי לייב'ל, המבוגר ממני בעשר שנים. כעובר שנה נולד לזוג בן, מיכל שמו, שיתגדל להיות אחד מגדולי מרביצי התורה בדורנו, הגאון הרב מיכל זילבר שליט"א, ראש ישיבת זוויעהל בירושלים ומייסד 'קול הדף היומי' שמאזינים לו רבבות יהודים מזה עשרות שנים.

בכיתה ג' נבחנתי על ידי הרב ורנר, שאז כבר התמנה לרבה של טבריה, על כל ספר 'ויקרא'. היינו אז ארבעה תלמידים מצטיינים בכל הכיתה; וועג, מתי בריזל, ויינברג ואני. עד היום אני יודע את ספר 'ויקרא' על בוריו כולל כל דיני הקרבנות עם כל הפרטים המסובכים שבהם הודות לאותו לימוד שלמדנו ב'חדר'. מהנביאים הראשונים למדנו את ספרי שופטים, שמואל ומלכים

ובכיתה ה' למדו גם נביאים כמו ירמיהו ויחזקאל, אך לא באופן יסודי. בכיתה ד' התחלנו ללמוד גמרא, מפרק 'אלו מציאות' במסכת בבא מציעא. לאחר שסיימנו המשכנו לפרק 'שור שנגח את הפרה' במסכת בבא קמא וכך הלאה.

בשתי כיתות חשתי התעלות של ממש: בכיתה ג', בה למדתי את ספר 'ויקרא' כאמור, ובכיתה ה' בה זכינו למלמד מיוחד, ר' שייע בן לוי, שלימד אותנו גמרא. קולו כמעט ולא נשמע, והוא גם לא השתמש בענישה גופנית, אך בסוף היום הוא היה רושם הערכה 5,5 למי שלמד יפה והתנהג יפה. היה לו זיכרון מעולה והוא זכר היטב את התנהגות הילדים במשך היום. מי שצעק, למשל, כבר לא היה זוכה ל- 5,5 הנכסף אלא רק רק ל- 4. כך ר' שייע שלט בכיתה בעזרת עיפרון ופנקס קטן בלבד.

הוא הכניס לכיתה לימוד ב'חברותות' בין הילדים, לימוד שהוקדש להכנת השיעורים וחזרה עליהם. למדתי עם חברי אהרן קעניג, שאביו היה בעל חנות ספרים. מאוד נהנינו מהלימוד בחברותא ור' שייע העריך אותנו על השקידה בלימוד המשותף, ומשום מה כינה אותנו 'הקוזקים'.

בן-לוי זה גם שימש כבעל קורא בבית הכנסת של סלונים אף שלא היה חסיד סלונים ובאופן טבעי גם הכין אותנו לקריאת התורה בבר-מצווה. בנוסף על הלימודים הקבועים העשיר אותנו כשלימד ביסודיות חומר כמו מגילת שיר השירים, טעמי המקרא ואת טעמי ההפטרה. לכל אלו הוקדש יום ששי.

שפת הלימוד והתפילה היתה יידיש וגם את המילים בסידור ובחומש היינו מתרגמים ליידיש, הרגל שלא עזב אותי גם מאוחר יותר, בישיבה בפתח-תקווה, שם כבר התפללו בהברה ספרדית.

למנהל ה'חדר', ר' אברהם ויינברג, היו חמישה בנים ושלוש בנות, שהגדולה שבהן היתה נשואה לר' שלום נח ברזובסקי, לימים גם הוא האדמו"ר מסלונים, בעל ה'נתיבות שלום'. בן אחר, זעליג, הרבה לנסוע לצפת לצורך בריאותו כי נזקק לאוויר הרים. אופייה של הקהילה בצפת היה פתוח בהרבה מזה של טבריה הקנאית, וזעליג הושפע מהאווירה הצפתית.

ב'חדר' היה גם מורה אמריקאי שלימד לימודי חול, אך לא באופן מעמיק. נראה שהדבר לא הניח את דעת המנהלים וכשנכנסתי ל'חדר' זעליג הנ"ל כבר החליף את המורה האמריקאי. זעליג לימד לימודי חול כמו דקדוק, אנגלית וחשבון - בשפה העברית, וזה היה חידוש גדול עבורנו. הוא אמר לנו: 'מי שנכנס לכיתה הזו ידבר רק בעברית'. תמהנו על כך, אך כמובן קבל גיבוי מלא מהנהלת המוסדות.

גם זעליג היה מורה קפדן שדרש מתלמידיו הצעירים שיפנו אליו בתואר 'אדון' במקום 'המורה'. הוא נהג להכתיב לנו אות באנגלית, ואנחנו היינו צריכים לכתוב אותה שוב ושוב עד שמילאנו את כל הדף באותה אות. אחי, מנחם-מנדל, שכמנהג סלונים נקרא על שמו של ר' מנחם-מנדל מוויטבסק,⁴³ הצליח מאוד בלימודי האנגלית והחשבון אצל זעליג ויינברג, ואכן כשגדל שימש כאיש חשבונות בבנק.

המלמדים הקפידו מאוד על המשמעת בכיתה ואף הטילו עונשים, לעתים גופניים, כולל גם סטירות לחי כשראו צורך בכך. עונש נוסף היה השארת הילדים בכיתה גם במהלך ההפסקה.

עקב העוני וכיון שהקדשנו הרבה שעות ללימוד, היו לנו מעט מאוד צעצועים. גם המעט שהיה, היה ברובו תוצר של אלתורים מעשה ידינו. צעצוע אחד חרוט בזיכרוני כי קבלנו אותו כאשר גיסתי הגדולה לאה, אשתו של אפרים, באה מירושלים לבקר בביתנו בפעם הראשונה. היא הביאה לנו מכונית צעצוע, ודבר יקר-מציאות שכזה לא נראה במקומותינו. משפחתה, משפחת יונגרייז הירושלמית, נחשבה כבעלת אמצעים יחסית לאחרים, שכן אביה היה חלפן כספים ועסק גם בענייני טאבו. משנישא אפרים ללאה לבית יונגרייז התהדק הקשר המשפחתי עם ירושלים ואף אחיותיה של אמי התארחו בבית יונגרייז הקטן כל אימת שעלו לעיר הקודש. המשפחה הצטיינה בהכנסת אורחים

43 מגדולי תלמידיו של המגיד רבי דב בער ממעזריטש. היה אצל הבעל שם טוב כבר מגיל תשע. באדר ה'תקל"ז / 1777 עלה לארץ ישראל בראש שלוש מאות איש - היא 'עליית תלמידי הבעל שם טוב', העלייה המתוכננת והמאורגנת הראשונה לארץ ישראל בעת החדשה. הגיע לטבריה וייסד בה את הישוב החסידי. את כל כספו כילה על ישוב ארץ ישראל והחזקת עדתו, עד שנפטר עני מרוד. (ויקיפדיה)

באופן בלתי רגיל, וכאלו יצאו ובאו תדיר בדירת החדר וחצי שלהם בבתי אונגרין. כל מי שהתארח בביתם זכה ליחס לבבי מיוחד, ואכל ושבע כמו אצל 'כלבא שבוע' בשעתו.

אך מלבד אותה מכונית-צעצוע לא היו לנו צעצועים קנויים. בשל כך הרבינו לשחק בגולות, פקקים ומשחקי חברה כמו 'קלאס'. מילות הקשר בין החברים המשחקים היו בערבית. בגולות למשל, היינו פותחים את המשחק במלים: 'אנקול בידי אטייר'⁴⁴ ואצל בנות 'בית יעקב' השתמשו במספרים בצרפתית, 'אן, דה, טרו אה'. כמובן מאליו, הבנים שיחקו בכדור, והבנות במשחק בו היו מרימות כדור שהונח בשיפולי שמלתן וזרקות אותו לאוויר תוך קריאות בצרפתית.

בהפסקות שחקו ילדי ה'חדר' בחצר המבנה הגדול שהיתה נעולה כלפי הרחוב. המשחקים הפופולאריים היו כבר אז 'מחבואים', 'קלאס' ומשחקי מקלות. בשנות הילדות שלנו היה נפוץ בארץ משחק ב'סוס ועגלה' בו אחד הילדים כורך חבל על גופו של ילד אחר ומנהיג אותו כסוס. מנהל ה'חדר' ראה משחק זה בעין רעה ואסר על הילדים לשחק בו, לפחות במתחם ה'חדר'. אלא שלי היה חבל יפה מאוד שהתאים במיוחד למשחק, ויום אחד לא התאפקתי ושיחקתי בו עם החברים למרות האיסור. בתגובה שלא איחרה לבוא הרב ויינברג סטר לי סטירת לחי עזה, שזכורה לי עד היום. לא הייתי ילד גבוה או מוצק, ומעוצמת הסטירה ראיתי ניצוצות בעיניים...

יחס זה לא הביא לסימפתיה מצדנו לחסידי סלונים. הם היו מזוהים עם ה'חדר' הנוקשה. גם היחס שלהם לאבא הרחיק אותנו מהם. אבא, שהיה חסיד גור, העז לשמור על זהותו אף בטבריה, מעוז הסלונים מערס, ועוד 'הוסיף חטא על פשע' כשלמרות זאת התפלל בבית הכנסת שלהם. אבי המשיך להיות קשור לשושלת גור כל ימיו, ובעקבותיו הניחוח החסידי ממשיך ללוות את בני המשפחה עד היום.

44 משפט פתיחה שאם לא אמרו אותו הניצחון של השחקן מבוטל.

ביחס זה ל'זרים' לא התייחדו רק המבוגרים. פתגם ידוע ביידיש אומר: 'גרויסע קיינען און קליינע שפיינען' - 'הגדולים לועסים והקטנים פולטים', כלומר, מה שהמבוגרים מדברים בבית, הילדים מוציאים החוצה, וכך גם בין הילדים שרר מתח קבוע על רקע הקהילות מהן באו, וילדי הסלונימאים, שחשו עצמם מורמים מעם, התנשאו על ילדים אחרים והציקו להם תדיר.

שבתות וחגים בבית זילבר - טעמים, ריחות, קולות

סעודות השבת בביתנו היו 'ייחודא שלים' של רוח וחומר, שילוב מופלא במיוחד בין האוכל המשובח של אמא-שרה ודברי התורה של אבא. אט אט גבהה על השולחן ערימת ספרים: חומשים ופרשנים, ספרי חסידות ועבודת ה' וביניהם השל"ה הקדוש, מאור ושמש, אור החיים הקדוש, שיח שרפי קודש ורבים אחרים, ואבא הולך וחורז בדברי תורה.

בשולחן השבת הושם דגש מיוחד על ניגונים קבועים: 'אזמר בשבחין', שני ניגונים ל'מה ידידות', ארבעה ניגונים ל'יה ריבון' ושלושה - ארבעה ניגונים ל'אסדר לסעודתא' של שבת בבוקר. בזמירות היו הבדלים ניכרים בין הסעודות ובכל סעודה שרנו ניגונים מיוחדים לאותה סעודה, שכן לא הרי ניגונים של ליל שבת כניגוני שבת בבוקר, ואינם דומים ניגוני יום השבת לניגוני סעודה שלישית. לא רק המילים היו שונות, גם אוירת הניגון היתה שונה לגמרי. ניגוני סלונים הם ניגוני דבקות ואת אחד מהם, על הפיוט 'יום שבתון' הסלונימער'ס שרו באיטיות והכניסו בו את כל הנשמה. הפיוט כולל ארבעה בתים בסך הכל, אך עם הנשמה שהכניסו בו החסידים השיר נמשך כרבע שעה.

מבעוד יום הילדים מלאו את העששיות בכמות גדולה של נפט כך שתימשך אורה למשך כל הסעודה. את הטשולנט העשיר אמא הכינה בין השאר מתפוחי אדמה ובשר בקר שהיינו קונים באטלידים, שהיו כולם בבעלות קצבים מעדות המזרח. השוחט של טבריה, ר' אשר שולמן, למד בישיבת 'אור תורה'. היו שולחים אליו מונית מיוחדת להביא אותו לבית המטבחיים, ומיד בתום מלאכתו הוחזר לישיבה. לשוחט היה קשר קרוב עם אבי אולי בשל העובדה

שאף הוא גדל בירושלים ונישא לטבריינית. אבא סמך רק על השחיטה שלו והורה לאמא לקנות רק בשר עם חותמת 'א. שולמן'. כמו כן הקפדנו שאם בעת שקילת הבשר יהיה חסר ממנו מעט לעומת המשקולת שבמאזניים, לא להתיר לקצב להוסיף בשר מהשולחן אם לא ידוע מה בדיוק מקורו. המוהל של טבריה, חכם דוד אילוז, היה גם הוא שוחט אלא שהאשכנזים לא אכלו משחיטה ספרדית.

הקצבים בני עדות המזרח לא חיבבו את האשכנזים, בלשון המעטה, אך נשות סוחרים אשכנזים כן זכו ליחס של כבוד. כיון שאבא לא היה סוחר... אמא לא נהנתה מ'מעמד' זה אצלם, אך בתבונתה הרבה והודות לשליטתה בשפה הערבית, זכתה להערכה רבה בין בעלי החנויות בשוק של טבריה.

גם ארגז-קרח היה באותם ימים מצרך נדיר אצלנו, ורק עשירים אפשרו לעצמם כזה מוצר. עד שעברנו מביתנו בעיר העתיקה במלחמת השחרור לא היה לנו מקרר. דווקא בגלל זה האוכל היה מגוון מאוד כי בהעדר אפשרות לשמור אוכל מבושל מיום ליום זכינו כל יום לארוחה טרייה. כל יום היה מרק מסוג אחר, כי הדמיון הטובה של אמא ובכפוף למגוון המצרכים שעמדו לרשותה. פעמיים-שלוש בשבוע אף עלה בשר על שולחנו.

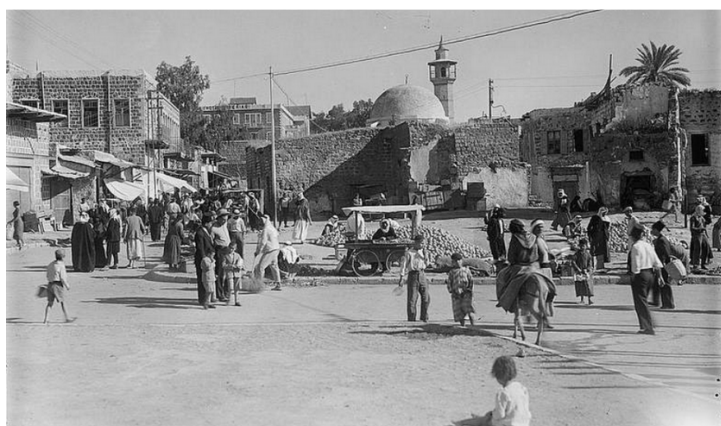
כשמחיר הלחם במאפיות הוכפל התחילה אמי לאפות בעצמה לחם וחלות שבת. המשפחה קיבלה קמח במחיר הקרן מכספי ה'חלוקה' של הישיבה, דבר שהוזיל עוד יותר את העלויות.

לפני שהיה לנו תנור משלנו הלכנו לאפות את הבצק במאפייה. על ראשו התבנית עם הבצק שטרם נאפה ובתנור הגדול של המאפייה אפו לנו את הלחם. כעבור כמה שנים, כשקנינו תנור מתכת משלנו, אמא מילאה תבנית שלמה בחלות: בפינת התבנית היתה חלה גדולה מאוד שהורכבה משתיים-עשרה חלות קטנות,⁴⁵ מוקפות טבעת בצק, ובמרכז הטבעת 'בייגלה' ארוך קלוע. ליד החלה הגדולה היו שתי חלות 'קויליטש' מתוקות. חוץ מחלות אלו היו גם החלות שלנו, הילדים, שנאפו במיוחד עבורנו: שלוש חלות ומעליהן

45 מנהג על פי הקבלה.

כדורים, כך שכל אחד יזהה את החלה שלו: כדור אחד על החלה של אחותי הגדולה ממני, שני כדורים לחלה שלי ושלושה לחלה של אחי הצעיר. כשאני נזכר בכל אלו, ריח החלות הטרויות של אמא שב ועולה באפי.

יין לקידוש והבדלה קנינו בחנות של פרידמן, שהיתה רחוקה מאוד מהבית שלנו. על אף שחנות היינות של ר' יחיאל שנקר היתה קרובה אלינו, ובשוק הסמוך נמצאה חנות היין של ר' לייב'ל כץ - חסיד קרלין לקוי שמיעה ששימש כ'בעל קורא' - אבא העדיף לקנות את היין מפרידמן כדי לחזק את גברת פרידמן שבעלה נסע ללונדון והיא נותרה לבדה עם ילדיה. החנות של כץ בשוק המתה קונים ואת חנותו המרוחקת של פרידמן פקדו מעט קונים.

השוק 1934 / ה'תרצ"ד - 2626

את היין שהבאנו מפרידמן עטפנו בנייר בדרך הביתה מחשש שייאסר כ'יין-נסך' בשל מגע מקרי של גויים בדרך. אגב נושא היין, נוכחתי במו עיני לראות שהגם ששתיית אלכוהול אסורה למוסלמים, רבים מהם לא הקפידו על כך. בחנות של כץ היתה פינה חשוכה בה עמדו לרשותם כוסיות עראק מעורב במים, הם התגנבו פנימה, רוקנו כוסית ועוד אחת והתחמקו חרש כדי שלא ייתפסו בעבירה החמורה.

היום קשה להבין את הדבר אך בזמננו היה פח של נפט דבר רב שימושי. הנפט שימש כחומר בעירה והועיל מאוד לחימום ובישול, אך לאחר שהפחים הגבוהים התרוקנו מתכולתם, שמשו למטרות מגוונות, בעיקר לאחסון דברים שונים.

שימוש עיקרי בפח היה להטמנת הטשולנט ביום שישי במעין 'ארון' מרובע עשוי פח מגולוון שהגיע מחו"ל. הארון היה בעל שני תאים עליונים גדולים, עם חורים בתחתיתם שבהם הונחו הסירים. מתחת לתאים היו שני מדפים עליהם הוצבו עששיות הזכוכית לחימום האוכל. השימוש בארון הפח היה מסוכן למדי שכן אם נטפו נודלים מהסיר על העששית, הזכוכית התפוצצה והאש הגלויה הפכה מסוכנת ביותר. בשנות מלחמת העולם השנייה הפסיקו להגיע משלוחי סחורות שונות מחו"ל וגם ארונות הפח הללו חדלו להגיע. טברייני בעל יוזמה החל לבנות ארונות פח דומים, עם שינויים ושיפורים שהכניס בהם. הארונות היו בצורת קונוס עגול עם פתח עליון. בצד אחד של הארון נקבע חלון זכוכית שאפשר לראות את גובה הלהבה בעששית: אם גבוהה מדי - היתה עלולה להעלות עשן, ואם נמוכה מדי - עצמת הבערה לא היתה מספקת. גם הכנת עששיות הנפט היתה מלאכתו של הפחח. על העששית היה לאחוז בלהבה ולדלוק היטב עוד בטרם יגיעו האנשים לטמון את הסירים בארונית הפח, כדי שהסיר, שהורד מהפרימוס הביתי בעודו חם, לא יתקרר ויפגם טעמו של האוכל. בארונות החימום הללו היו שני תאים, ימני לבשרי ושמאלי לחלבי. בתא הבשרי היו מניחים את סיר הטשולנט על עיגול בצק שנועד לחמם אותו מלמטה כדי שיתבשל בצורה איכותית יותר. על גבי סיר הטשולנט היו מניחים את הקוגל. בתא החלבי היו מרתיחים דוד ענק של קפה מוכן בלי סוכר.

בלילי שבת אכלנו אוכל בטמפרטורת החדר כי רק את תבשילי היום הטמינו בארון הפח. בסעודה שלישית אכלנו דגי אמנון קטנים, שעקב היותם דלי שומן לא נטו להתקלקל. כדי לשמור עליהם ראויים למאכל טגנו אותם ולאחר הטיגון בשלו אותם בתחמיץ. היה להם טעם נפלא שלא אשכח.

בכל בית היתה ארונית נוספת מפח, וזו השתלשלה מתקרת החצר או המבואה וכוסתה ברשת הגנה מזבובים. לארונית זו היו מכניסים דברי מאכל שביקשו לשמור על טריותם, ובה גם שמרו את דגי האמנון לסעודה שלישית.

בשונה מהאשכנזים, בני עדות המזרח לא השתמשו בפח כזה אלא הטמינו את החמין שלהם בתנור המאפייה מבעוד יום, ובשבת בבוקר הלכו לקחת את הסיר החם, כמו שנהגו במקומות רבים.

פסח

בחגים, ובמיוחד לפסח, הגיעו הביתה האחים הנשואים שגרו מחוץ לעיר, והוסיפו לאווירה החגיגית ולשמחה.

לקראת חג הפסח התקיים בטבריה מעמד מצווה חגיגי: שאיבת 'מים שלנו' לפני אפיית מצות-מצווה. כל בעל-בית שאפה מצות דאג מבעוד מועד שיהיו לו 'מים שלנו' להכנת המצות שלו. בערב פסח, לפני אפיית שלוש מצות המצווה לליל הסדר התאספו כל בני העיר, ספרדים ואשכנזים כאחד ליד הכנרת, ושאו בחדוה 'מים שלנו'. למעמד זה הגיעו גם האורחים שבאו לעשות בעיר את ליל הסדר.

אחרי השיטפון הגדול,⁴⁶ שלאחריו נבנתה הטיילת של טבריה, נבנו מדרגות בהן ירדו אל הכנרת. מאז שפת הים היתה מלאה פסולת חמץ שהושלכה מבתי הקפה של הערבים, ואי אפשר היה לשאוב 'מים שלנו' סמוך לעיר. בשל כך יצאנו אל מחוץ לעיר לשאוב מים במקום נקי מכל חשש חמץ. כולם התאספו במקום קבוע, מול בית העלמין שמחוץ לעיר לכיוון צמח, שם היה חוף מוסדר של הנוצרים, עם שובר גלים. הקהל הרב שנאסף התחיל בתפילת מנחה, ולאחריה, אלה שעדיין לא שאבו מים הורידו את נעליהם, קיפלו את מכנסייהם, נכנסו לכנרת ושאו את המים למצות.

אני זוכר עד היום איך אחי מנחם-מנדל וחברו הטוב בנימין כהן, הגדילו לעשות כששכרו סירה למשך רבע שעה, הפליגו עמה לתוך הכנרת ושאו משם מים ללא כל חשש חמץ מבתי הקפה. פעם אחת, בילדותי, צירפו אותי להפליג איתם ושיתפו אותי במלאכה; מילאנו מים מהכנרת בספל ושפכנו אותם

46 עליו יסופר לקמן.

לכד שכוסה בבד ארוג בצפיפות ושימש לנו כמסננת שלא יחדרו פרורי חמץ חלילה. את הכד החזקתי אני, בעוד הם יוצקים את המים. כילד, חשתי גאווה גדולה על כך.

שאיבת אים שגנו - 26 ברית ער פסח ה'תש"ו / 1949

באותו מעמד היו שרים כולם ניגון מיוחד, ללא מילים, אותו התחיל לשיר משה לייב, אחיה של סבתא רחל יפה, ש'ירש' את הניגון מאביו, סבא של אמא. ניגון זה הושר רק במעמד שאיבת 'מים שלנו' למצות המצווה ושרו אותו בלא הפסקה כמה וכמה פעמים מרגע שכולם גמרו לשאוב ועד שנכנסו לעיר והתפזרו איש לביתו, ועד היום ותיקי טבריה החרדים מכירים את הניגון הזה. בדרך חזרה היו עוברים אצל ר' אברום-יצחק קעניג, בעל חנות הספרים, וקונים נר לבדיקת חמץ, וכך 'הולכים מחיל אל חיל'.

אפיית המצות היתה ארוכה ומורכבת. בקציר הראשון שאחרי הפסח קנתה כל משפחה כמה 'רוטלים' חיטה מהחקלאים הערבים בסביבה.⁴⁷ הקנייה מהערבים, בכמויות משפחתיות, היתה יותר זמינה ובעיקר יותר זולה מאשר קנייה מחקלאים יהודים. החיטה, שהגיעה היישר מהגורן מעורבת באבנים

47 רוטל: 2.564 ק"ג.

ולכלוך, הצריכה ברירה וניפוי יסודיים. בכל חודשי הקיץ, הסתיו והחורף שלאחר הפסח היתה החיטה עטופה שכבות בדים ותלויה בשרשרת מתקרת הבית - כדי להרחיקה מכל חשש חמץ שעלול לבוא עמה במגע. כך נשמרה מכל משמר.

כחודש לפני הפסח הורידו את החיטה מהתקרה לאחר שפינו את הילדים החוצה, למשחקיהם. אז פרשו מחצלת על הרצפה, אמא הרכיבה את משקפי הקריאה שלה והתחילה לברור את החיטה מפסולת על גבי סדין לבן. לאחר הברירה אחסנו את החיטה בשקית נקייה אחרת. בשלב זה קבעו תור לטחינת החיטה בטחנת הקמח שביציאה הצפונית מהעיר. בעל הטחנה היה גם בעליו של בית החרושת לקרח הסמוך. כל יום עברה בעיר משאית שאספה כמה בעלי-בתים ואת החיטה שלהם לטחנה. לאחר הטחינה הביאו את הקמח הביתה וניפו אותו בכלים המיוחדים לפסח. את הקמח המנופה אחסנו בשקית נקייה עד ליום האפייה, שהתבצעה במאפייה, ולשם כך נדרשו כולם להמתין לתורם. על כל זה סיפרו לי במשפחה, אבל בזמני כבר לא התקיים כל התהליך המורכב הזה.

במאפיית המצות היה חדר בו ערבבו את ה'מים שלנו' עם הקמח והכינו את העיסה. מכאן הועברה העיסה לחדר אחר, בו היה בעל הבית לש בעצמו את הבצק שלו עם מערוך על שולחן שעליו הוצב לוח שיש. כך הוכן הבצק לחלוקה למרדדים. באולם האפייה עצמו ניצבה משני צדי השולחן שורה של ששה עד שמונה מרדדים. שני המרדדים שבראש השולחן נקראו 'גומרים', והם שקבלו את המצה המרודדת בחלקה, והוסיפו לרדד אותה עד שהיתה דקה מספיק. הילדים עמדו הכן עם מקל כדי לקבל את המצות המוכנות לאפייה, והיו צריכים להכריז בקול לאופה העומד רחוק, ליד התנור, כדי שיידע כמה מקום להכין. היה צורך לשמור מרחק בין המצות הלא-אפויות לבין התנור, מחשש שמא בהמתנה יחמיץ הבצק מהחום היוצא מהתנור הלוהט. 'איין מצה! צוויי מצות!', 'מצה אחת! שתי מצות', נשמעו צעקות בחלל האולם, המודיעות לאופה על מספר המצות שעומד להגיע אליו, כדי שזה יכין מקום עבורן.

בערב פסח הוציאו מהבית את כל תכולתו; מיטות, מגירות, ארגזים ובקיצור, הכל. כל פריט ופריט שהוצא, עבר מירוק קפדני. באזורים הנקיים בבית מתחו חוטים שסימנו גבולות אותם אסור היה לקטנים לעבור. לצד ארון הכלים המיוחדים לפסח עמדו כלי הנחושת שעברו ציפוי-מחדש. בשל חומציותה, הנחושת משנה את צבעה החום לגוון ירקרק, והציפוי, שהיה קרוי בפי הטבריינים 'אמבייד אל חס', 'ללבן את הנחושת', החזיר לה את צבעה.

בימים הסמוכים לחג אמא עמלה וטרחה בלא הרף במטבח על הכנת מאכלי ליל הסדר ויום החג. בין יתר הטעמים עדיין עומד בפי טעמו המיוחד של הקוגל שהכינה מתפוחי אדמה וביצים שנאפו יחד.

ליל הסדר במשפחתנו היה כמובן מיוחד מאוד. לא רק בשל כל ההכנות שקדמו לו או בשל המטעמים שהוכנו, אלא בעיקר בשל אוירת רוממות החג ששרתה בכל, והניגונים המסורתיים הרבים של המשפחה: שמונה ניגונים לפיוט 'אדיר במלכה' וחמישה ל'והיא שעמדה'.

גם שירים בערבית, שלמדנו מהשכנים בני עדות המזרח היו מושרים על שולחן הסדר כמו 'חד גדיא', ו'אחד מי יודע' שזימרנו כך:

'וואחד מן יִדְרִי, וואחד מן יִדְרִי, וואחד אל אַחְלָקְנָא, וואחד אל אַחְלָקְנָא, אַלְלָהּ הוּ, אַלְלָהּ הִי, אַלְלָהּ הוּ! ועד היום מילים אלו שגורות בפי. בנוסף היה לנו גם 'אחד מי יודע' בגרמנית שלמדנו מחבר שלי שהיה בן לעולים מגרמניה:

'Lieber Freund, Ich frage dich.
Lieber Freund, was fragst du mich?
Ich frage dich was Fünf ist.
Fünf sind die Bücher,
Vier sind die Mütter,
Drei sind die Väter,
Zwei sind die Zwei Tafeln Mosis,
Eins und Eins ist Gott allein.'

עוד ניגון מיוחד של חסידי סלונים שרנו בליל הסדר לפיוט של רבי אלעזר הקליר 'ובכן ואמרתם זבח פסח'. עד היום אנחנו והילדים במשפחה שרים שירים אלו.

בילוי אחד כן נהגנו לעשות במשפחה מדי שנה בחול המועד פסח, כשכולנו, ההורים, הילדים והאורחים שטנו בסירה לאורך הטיילת. מאוחר יותר, כשהגיעו סירות מוטור ראשונות לקיבוץ עין-גב, התחילו לשוט עד לשם אך טיול כזה היה יקר מדי עבור המשפחה. אחד הביקורים בעין-גב התקיים זמן קצר מאוד לאחר עלייתם לקרקע של החברים, ולא היו בו אלא כמה צריפים שהיוו את כל הקיבוץ. בצריף חדר האוכל התחלחו המבקרים לראות על השולחנות לחם ומצות מונחים זה ליד זה בסלסלות. הציבור החרדי, בפרט הזקנים, לא שטו לשם, במיוחד לאחר ששמעו את סיפור החמץ בפסח.

מועדים וחגים

עבורנו, קיום מנהג 'תשליך' לא היווה בעיה, וכולם יצאו כאיש אחד לחוף הים. כששבנו לעיר הרב ורנר היה עוצר את הציבור ליד אבן גדולה ואמר, 'נראה לי שמכאן מתחילים את הניגון', ואז היינו פותחים בניגון מיוחד אך ורק למעמד זה. בשכונת קריית שמואל עשו 'תשליך' לא רחוק מבית הכנסת, בשדה ממנו נשקפה כל הכנרת.

בביתנו לא היו נהוג לתת לילדים 'דמי חנוכה', אך לעומת זאת שיחקו כולם ב'קוויטעלאך', משחק כרטיסים, שבחלקם העליון אותיות ובחלקם התחתון ספרות. 'מי שזכה במספר הגדול ביותר היה זוכה ב'כל הקופה'. חיכינו כל השנה למשחק המיוחד של חנוכה.

בפורים לא נהגנו להתחפש. הדגש היה על קיום מצוות 'מתנות לאביונים' ומשלוח מנות - בשליחות הילדים. בטבריה נהגו לקרוא במגילת אסתר ארבע פעמים שהרי היא 'עיר מסופקת' אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. אמא הכינה כמה סוגי עוגיות כמו מערוד ומעמול, אותן למדה להכין מהנשים

הספרדיות. אמנם הנשים הספרדיות רק טעמו מהמאכלים האשכנזיים אך לא אימצו אותם אל מטבחן.

ילדי ה'חדר' מגלים את הטבע

כילדים, מעולם לא יצאנו עם ה'חדר' מטבריה לטיולים. זה היה נחשב ביטול תורה.

אבל פעם אחת לקח אותנו ר' אברהם אשכנזי, מלמד מחסידי סלונים, לטיול במוזיאון 'בית גורדון' בקיבוץ דגניה א' שבעמק הירדן.⁴⁸ ר' אברהם היה איש בעל שאר רוח, שוחט, ואדם המעורה גם בקרב הציבור החילוני שמאוחר יותר שימש שומר ב'הגנה' בראשית בנייתה של שכונת קריית שמואל, כשעוד נקראה 'אחוזת בית'. ב'בית גורדון' מצאנו מוזיאון לטבע וחקלאות, ספריה גדולה ומעבדה בה נשמרו פוחלצים של בעלי חיים בתוך קופסאות עם נוזל. עד היום, עשרות שנים מאז אותו טיול, אני זוכר את כל הפרטים שראינו שם. כמובן, בין שאר הפריטים שנשמרו במוזיאון נחשפנו לעובר אדם בצנצנת. זה היה הלם גדול בשבילנו, ילדים חרדים שבאו מבתיים בהם כלל לא אמרו את המילה 'הריון', למרות שהילדים כל הזמן ראו את אמם כך. הבנו פתאום שהדבר הזה היה יכול להיות אדם כמונו. המון שאלות צצו והציקו בעקבות המראה שנגלה לעינינו המשתאות: הוא כמו איש גדול? בן כמה הוא? לא הבנו את משמעות הדבר וגם לאחר שצצו השאלות, הן נותרו תלויות באוויר ללא מענה.

כפי שכבר תיארתי, כל דבר חדש הרתיע את החרדים, שראו בכל חידוש דבר שעלול להוביל להתפקרות. כדי להמחיש פחד זה אספר מה ששמעתי במשפחה, איך בשנות ה-20 המוקדמות היה לאחי הבכור אפרים חבר שאביו היה סייד שהשתכר היטב ממלאכתו. אנשי טבריה סיידו את ביתם לפני חג הפסח גם אם לא היה כל צורך בכך, ומנהג זה פרנס יפה את בעלי

48 אולי עקב היותו ראשון המוזיאונים שהוקם בהתיישבות העובדת המתחדשת בשנת 1935. המוזיאון פעיל עד היום.

המקצוע בתחום. אותו סייד קנה אופניים לבנו, ואחי, שנפשו חשקה ברכיבה על האופניים, ביקש רשות לנסות את כוחו ברכיבה עליהם. בעודו רוכב, ראה אותו אחד מחסידי סלונים. הלה מהר לבית הכנסת, פתח את ארון הקודש וקרא בקול שבנו של עזריאל-חיים זילבר נסע באופניים. כאילו הילד השתמד חלילה.

שנים מאוחר יותר, כשנסעתי עם בני משפחתי לחתונה בירושלים, כבר נראו ילדים ירושלמיים רוכבים על אופניים בחופשיות בלא שהדבר יראה מוזר בעיני איש, ואף אחד כבר לא רץ לצעוק לפני ארון הקודש למראה ילד יהודי על אופניים.

בהזדמנות אחרת לקח אותנו ר' אברהם לחורשת האקליפטוס בקיבוץ דגניה, דבר שאף הוא היה חידוש מרענן. אמנם בטבריה היה גן עירוני שהבריטים נטעו בו עצים, אך זה לא היה דומה ולו במשהו לחורשה בדגניה. טיול נוסף בו השתתפתי התקיים במושבה מגדל, מעין 'טיול פרידה' לילדים שסיימו את הטיפולים הנדרשים ב'טיפת חלב' ולמעשה עברו מסטטוס של 'פעוטות' ל'ילדים' המקבלים שירותי בריאות במוסדות המבוגרים. כך נפתח בפנינו אשנב לעולם חדש ועשיר שלא היה מוכר לנו. גילינו חורשות, בעלי חיים, זוחלים ועוד דברים רבים שכלל לא ידענו על קיומם.

שחייה למדנו זה מזה באופן עצמאי. בהתחלה פחדתי מאוד מהמים, עד שאבא שלח אותי לפחח להביא פח שמן של חמישה קילו, עם הוראה שילחים את פתח הכניסה. פח זה שימש כ'גלגל ים' עבורי, אז כבן 13. בעזרת 'גלגל הים' המאולתר הזה 'שחיתי' כביכול, עד שיום אחד מיילך לובין, חבר של אחי מנחם-מנדל, ראה אותי במרחק מה מהחוף. הוא לקח ממני את הפח וסירב להחזירו. נאלצתי לשחות בכוחות עצמי במים העמוקים אך עדיין לא הייתי מיומן מספיק. אותו מיילך סבל מלקות שמיעה קלה, מה שהוסיף לחומרת מצבי. הוא חשב שבדרך זו יכריח אותי לשחות. צעקתי לעברו, ביקשתי שיחזיר לי את הפח, שקשה לי - אך הוא לא שמע. בעל כורחי נאלצתי לשפר את מיומנותי בשחייה...

למרות שהיו כמה וכמה גרמי מדרגות לירידה למים מהטיילת, רק במקום אחד יכולנו לרדת, במקום הכי רחוק מהערבים, שהתנכלו לנו. פעמים רבות כשרחצנו בכנרת הם זרקו את בגדינו למים.

באחת הפעמים חוסר ניסיון בשחייה כמעט גרם לאבא לטבוע. אבא לא ידע לשחות, ופעם אחת הוא נכנס למים באזור הישיבה, שם היה מוצא של המים העודפים של חמי טבריה. משם זרמו המים ללא הפסק, כשהם חמים מאוד, במורד הנחל. בקיץ נהגו הלומדים בישיבה, צעירים ומבוגרים, לטבול בכנרת, ואם היו המים קרים מדי מהרו לעמוד ליד מקום שפך המים החמים ולחמם את עצמם. גובה הכנרת השתנה מעת לעת ובאחת הפעמים אבא נעמד על אבן, אך זו זזה ואבא נפל למים. כיוון שלא ידע לשחות הוא החל מפרפר וטבוע. למזלו היה במקום שמש הישיבה, שחיין מצוין ומסתבר שגם מנוסה במצבים כגון אלו. הלה לא איבד את עשתונותיו, תפס בפאות של אבא וממש משה אותו מן המים. אחר כך הסביר שחשש לתפוס בידיו שמא יגרור אותו עמו, ולכן העדיף לאחוז בפאותיו.

חתן בר מצווה

את התפילין לנערים שהגיעו לגיל מצוות היו מזמינים מסופר סת"ם ירושלמי מחסידי סלונים שהיה מוחזק לירא שמים בעל כתב יפה במיוחד. על מועד כניסתו של בר המצווה לעול מצוות ואת פרטי ההזמנה היו מודיעים לסופר במכתב ובהגיע הזמן היה הסופר מחזיר מכתב, בו היה מיידע את המשפחה על הדרך בה ישלח את התפילין לטבריה. בין אנשים כאלו, באותם זמנים, לא התעורר כל חשש להונאה בתשלום.

בהתאם לאורחות חייה הסגפניים של הקהילה החרדית בטבריה בכלל ושל משפחתנו בפרט, את בר המצווה שלי חגגו בטכס צנוע בבית הכנסת בלא המולה יתירה, וכמובן, ללא תזמורת, צלם או קייטרינג...

אני זוכר היטב שביום בר-המצווה לא הלכתי כמדי בוקר ל'חדר' אלא לבית הכנסת, לבוש, לראשונה, בחליפה ארוכה ומגבעת, 'כמו הגדולים'. מעתה, ילוי אותי מלבושים אלו כמה שנים. הנחתי נרגש את התפילין החדשות שהגיעו מירושלים, ולאחר התפילה נהנו המתפללים מכיבוד שהכינה המשפחה, תקרובת צנועה ובקבוק יין לשתית 'לחיים'. לאחר מכן שבתי ל'חדר' עם קופסא קטנה גדושה עוגיות בצורת חצי ירח, אותן חילקתי בין חברי לספסל הלימודים - אחת לילד, ושתיים למלמד. מיום הבר-מצווה היה מותר לחתן לעשן, וכחלק מהכיבוד בבר המצווה חולקו סיגריות, אחת לכל ילד וחפיסה למלמד. באותם ימים העישון היה מנהג חברתי מקובל, והמבוגרים עישנו ברובם סיגריות מגולגלות. אבא לא לקח חלק במנהג, שהיה נלוז בעיניו. עם זאת, לא גער בבניו הבוגרים כשעישנו. בשבת שלאחר טכס בר-המצווה, אחר-הצהריים, התאספו חברי לכיתה בביתי ושמחו אותי בשירים מיוחדים למאורע זה. השיר הראשון היה 'מזמור שיר ליום השבת' בניגון שבו הפסוק 'מזמור שיר' משמש כפזמון חוזר. כך היה הסולן שר 'מזמור שיר', והכיתה עונה לו 'טוב להודות'.

בשיר השני, 'ישמח משה במתנת חלקו', חורזים חרוזים ביידיש: 'וואו אזוי האט מען אהם גרופען? [איך קראת לו?] - כי עבד נאמן קראת לו!'

הילדים נהגו להביא לחתן הבר-מצווה ספרים כמתנה ובדרך כלל כמה ילדים השתתפו בקניית ספר אחד. אני קיבלתי 'קיצור שולחן ערוך' כמתנה משלושה ילדים. ככלל, לא היו הרבה מתנות לחתן הבר מצווה. ההורים ובני המשפחה לא קנו לילד מתנות, והחברים לכיתה קנו מעט מאוד.

מילדות לנערות בישיבה

לאחר הכניסה לעול מצוות המשכנו ללמוד באותה מסגרת עד גיל 14, אז עברו רוב התלמידים לישיבת 'אור תורה', מלבד מספר תלמידים שנאלצו לסייע בפרנסת הבית. כל הנערים לנו בישיבה במשך כל ימות השבוע ורק לשבתות חזרו הביתה. כמובן, אין להסיק מהעובדה שהמשכתי ללמוד שמשפחתנו לא

היתה נעזרת בתוספת הכנסה אם הייתי יוצא לעבוד, אלא שעל דעת אבא לא עלתה ולו לרגע מחשבה שבנו יצא לעבוד ויזנח את לימוד התורה העובר במשפחתה כחוט השני לאורך דורות.

בישיבה, כבכל ישיבות הישוב הישן, למדו בני כל הגילאים בצוותא באותו בית מדרש. זה לצד זה, זקנים שזקנם יורד לבן על מידותיהם, כסופי שיער בגיל העמידה, אבות צעירים ונערים שאך זה סיימו את ה'חדר'. רק הצעירים בין התלמידים למדו עדיין עם 'מלמד' בכיתה נפרדת בתוך הישיבה.

וכך, בשנת ה'תש"ה / 1945 נכנסתי גם אני לישיבה בה אבא למד כבר יובל שנים. בשעות בהן לא למדתי עם הרב בכיתת הצעירים הייתי צמוד לשולחנו. כיום אני יודע איזו זכות נפלה בחלקי!

שבר ענן

גשמי ברכה הממלאים את הכנרת הינם חזיון נפוץ בעירנו, אך כבר בשנות חיי הראשונות חוותה העיר אסון טבע קשה מאוד. בין פסח לשבועות ה'תרצ"ד / 1934 השתוללו סופות גשמים בארץ, וביום הגשום ביותר אירע בשמי טבריה שבר ענן שבעטיו ירדו תוך פחות מ- 45 דקות 52 מ"מ גשם. כמות הגשם העצומה והטופוגרפיה הייחודית לעיר הביאו לכך שהמים גלשו בשיטפון עז משיפולי ההרים במערב העיר אל העיר העתיקה. רוחב הזרם הגיע למאות מטרים כיון שהמדרון היה חשוף מצמחיה או עצים שיכלו לעצור בעד השטף, כי אלו נכרתו על ידי הטורקים להנעת רכבות. למשך חצי שעה הפך הרחוב הראשי של קריית שמואל לנהר בוץ ירקרק, בשל אדמת הבזלת שסחף. הזרם גרף עמו אבנים ואף סלעי בזלת ענקיים שמשקלם הגיע ל- 5 טון ויותר. העיר העתיקה נשטפה כולה בזרמי מים אדירים ורחובותיה התמלאו סחף שגרפו המים מאודמת ההרים. במקומות מסוימים הגיעו המים לגובה של כמטר וחצי, וברחובות הצרים הגיעו המים אף לגובה של 2-3 מטרים, כלומר עד לקומה השנייה.⁴⁹

49 אריאל, כתב עת לידיעת ארץ ישראל - טבריה וסביבתה, עמ' 79.

יושביהם. ימים רבים הועסקו כאלף פועלים ובהם חיילים רבים בפינוי הבוץ, הסחף והסלעים מרחובות העיר ומהבתים.

במרוצתו עבר הסחף את בית העלמין ועד היום ניתן לראות בחלקו הישן קברים בולטים בגובה של כחצי מטר מעל פני האדמה. גם על הבתים העתיקים שבסמוך לים ניתן לראות פסים על הקיר, זכר לאותו שיטפון.

אמנם הבית שלנו שרד את האסון, אך בחצר שהיתה במפלס נמוך יותר נוצרה בריכת בוץ עמוקה. זמן רב ארך עד שהמפגע טופל והחצר שבה לשמש את הבית. סמוך לביתנו התמוטט מבנה ערבי ישן של בית קפה שהתמלא מים. הערבים נפגעו קשה יותר, כיון שהתגוררו במבנים ישנים יותר.

קריאת הרב קוק לעזרת אנשי טבריה לאחר השיטפון

עזרה בדמות רופאים ואחיות הגיעה לעיר במהירות מהשכונה החדשה קריית שמואל. אהובה פזי, האחות האחראית של 'טיפת חלב', ממש שמה נפשה בכפה כדי להציל אנשים בעת השיטפון. היא נכנסה לאזור השיטפון ונאלצה לשחות כדי להציל אנשים שהיו נתונים בסכנת טביעה ואכן, הצליחה להציל רבים. על מעשי הגבורה שלה בעת השיטפון זכתה לאות כבוד ממלך אנגליה. גם חלוצים מההתיישבות הציונית בסביבה לא היססו, שחו ומשו כל מי שיכלו והצילו חיי אנשים רבים.

חיל ההנדסה הבריטי הורה על הריסת שלושה רחובות בעיר, כדי שאם דבר כזה יקרה שנית, המים יוכלו להתנקז ישירות לכנרת. מבתי רחובות אלו נותרו חורבות שעוד שנים רבות לאחר מכן הזדקרו מקרנותיהם מוטות ברזל מעוקמים וגושי בטון שניתקו ממקומם.

מלבד פתיחת ציר ניקוז החליטו הבריטים על הקמת טיילת לאורך הכנרת. פסולת הבניין מהבתים והרחובות הרוסים שימשה לבנייתה, ומהברזל שהוצא מן ההריסות נבנו מסילות קטנות להסעת קרוניות עמוסות חומרי בנייה שנדחפו על ידי סבלים. בגובה הכביש יצקו לכל אורך הקיר יציקה נוספת של בטון, בשיפוע לכיוון הים, כדי שהגלים המגיעים מהכנרת יתנפצו אל הקיר ולא יעברו אותו.

במרחק חמישים מטר זה מזה נבנו מן הטיילת מדרגות שהובילו לכנרת. בשני צדי המדרגות קובעו טבעות מתכת לקשירת סירות כי לחופי הכנרת עגנו סירות דייג רבות.

הטיילת נבנתה ללא אמצעי בטיחות מספקים. לא הוצבו די תמרורי אזהרה לנהגים, ולא היה סימן שיתריע על התהום הפעורה בצדה. לאורך הכביש היו שלוש כיכרות שנבנו ללא כל תמרור שהזהיר על קיומן. כתוצאה מכל אלו היה המקום מועד לתאונות, ואלו שלא היו תושבי המקום התנגשו לא פעם בקיר.

בין ישראל לעמים

בשנות ילדותי המוקדמות, ימי המנדט הבריטי, המצב הביטחוני בארץ ידע עליות ומורדות ומפעם לפעם גבר המתח בשל התנכלויות הערבים. ה'חדר' בו למדתי היה בעיר העתיקה, באזור שאט-אט התרוקן מיושביו היהודים. למשפחתנו לא היו אז אמצעים לעבור לבית חדש ובלית ברירה נותרנו כמעט לבד, ולידנו עוד משפחה יהודית אחת, בין כל השכנים הערבים. כשנאלצתי ללכת ל'חדר' דרך האזור הערבי זה היה כמו לעבור ליד כלב רע; לא יכולתי לדעת אם הוא יהיה ידידותי, ינבח או שמא אף ינשוך. בשל הפחד הזה אחי לייב'ל ליווה אותי ואת אחינו הקטן אברהם יוסף בדרכנו. הילדים הערבים התנכלו לנו התלמידים היהודים, ויידו לעברנו אבנים וכשהתפתח ריב בין הקבוצות היו הילדים הערבים מבטיחים-מאיימים לנקום בנו בהזדמנות הראשונה; 'אנא בְּדַבְּרָפּ!' - 'אני עוד אסדר אותך', והדברים שקעו בנו והפחידו.

כמה מהאחים לבית זילבר: בארכז' לייזל, אימין לאמאליה מנחם יצחק, אמאלי חנה ואברהם

מתח זה בא לידי ביטוי גם כשיצאנו לסיבוב קברי צדיקים עם האחים או עם חברים. הלכנו להתפלל בקברי רבי אמי ורבי אסי האמוראים הידועים בני טבריה שקבורים סמוך לקבר הרמב"ם, לקבר רבי ירמיה, לקברי רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו ומגיעים אף לקבר סומכוס, תלמידו של רבי מאיר בעל הנס וכמובן לקבר הרמב"ם. עוד מקום שנהגנו להתפלל בו, רק אחת בשנה, הוא מערת הקבורה בעלת ששת כוכי הקבורה של רב כהנא ובניו. מערה זו שכנה למרגלות ההר שממעל לעיר. סמוך לה היה גן יפהפה שעוצב בשנות ה-30 על ידי גנן מוכשר, בן העלייה החמישית שעלה מגרמניה והגיע לטבריה. האיש השכיל להפוך שטח שומם ועזוב לגן פורח: סיקל סלעים, בנה בריכת דגי נוי ושתל דשאים. למרבה הצער, הטבריינים לא נהנו מיפי הגן כיוון שמראש לא נועד עבורם אלא למבקרים בחמי טבריה ואף על פי כן, בדרך למערת רב כהנא נהנינו מהצצות חטופות לגן הגנוז. אבל כל זה היה לפני מאורעות ה'תרצ"ו - ה'תרצ"ט / 1936 - 1939 ואילו אז, הדבר כבר היה כרוך בסכנה. כשהלכנו לקברי הנביאות שמאחורי שכונת קריית שמואל, הערבים השליכו לעברנו אבנים אך אחי לייב"ל האמיץ החזיר אבנים לעברם. גם כשהלכנו לקבר רבי עקיבא ולקבר הרמח"ל, על ההר מחוץ ליישוב, הערבים סקלו אותנו מבלי שאפילו ראינו היכן הם מסתתרים. עברו למעלה משבעים שנה והרבה לא השתנה אצלם. לא פעם הכרנו התנהגות זו בנסיעותינו המרובות למשפחות הבנים שלנו, הפזורות בישובים הסמוכים לכפרי הערבים ביהודה ושומרון.

וכך, ילדותי היתה בעצם רצופה בהצקות ילדים; מחד, ילדי הערבים היו אלימים בצורה גלויה ובוטה, ומאידך, ילדי הספרדים לא חדלו ללעוג ולבזות אותנו. הילדים הערבים הבינו היטב את יחסי הכוחות בין הספרדים לאשכנזים, והאיבה שרחשו הספרדים לאשכנזים עודדה אותם עוד יותר להציק גם הם לאשכנזים בכל הזדמנות. לצערנו, גם ילדי העשירים האשכנזים בזו לנו - העניים.

מבין ילדי המשפחה, אני ואחי הצעיר אברהם יוסף סבלנו במיוחד מהתנכלויות אלו. הבדל הגיל בינינו הוא רק שנה ורבע, ולמעשה היינו כמו תאומים; משחקים ומבלים יחד שעות אין ספור. במשך הזמן פיתחנו שפה מיוחדת רק לנו, תוך ששנינו משתדלים כל העת להתחמק מפגיעתם הרעה - הן של הערבים ובאותה מידה, להבדיל בין ישראל לעמים, של בני עדות המזרח.

מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939)

התנכלויות טורדניות אלו, ככל שהיו מציקות - לא היו מאורגנות. היו אלו מעשי בריונות של נערים כדרכם של ישמעאלים מאז ומעולם.

אך מאמצע שנות השלושים החלו שנים קשות יותר מבחינה ביטחונית. מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט גבו קרבנות רבים בארץ ולא פסחו גם על טבריה. עקב עלייתו של הצורר לשלטון בגרמניה בתחילת שנות ה-30 והתפשטות תורתו הגזענית, ערביי הארץ הרימו ראש ומהרו להתייצב לצד ה'פיהרר'. מנהיג ערביי ארץ-ישראל, המופתי של ירושלים חאג' אמין אל-חוסייני, חי בהזדהות מלאה עם הנאצים והצטיין בשנאת ישראל. עוזרו הקרוב של הצורר אדולף אייכמן התייחס לימים למעורבותו של אל-חוסייני בתהליך השמדת היהודים וכתב: 'לדעתי מילא המופתי, הנמצא מאז 1941 בברלין, תפקיד מכריע בהחלטות הממשלה הגרמנית להשמיד את יהודי אירופה. בכל פגישותיו עם היטלר, ריבנטרופ והימלר, חזר והציע את השמדת היהודים. הוא ראה בכך פתרון נוח לבעיית ארץ ישראל. בשידוריו ברדיו ברלין, עלה עלינו בהתקפות אנטישמיות'. אל-חוסייני אף התלווה אל אייכמן במעקב אחר תהליך השמדת היהודים בתאי הגזים באושוויץ.⁵⁰ הוא קיבל מהשלטון הנאצי הבטחה שעם כיבוש המזרח התיכון 'מטרתה היחידה של גרמניה תהיה להשמיד את היסוד היהודי במרחב הערבי שבחסות הבריטים'.⁵¹ לא פלא שערביי ארץ ישראל בהנהגת המופתי פתחו במרד הגדול נגד הבריטים והצהירו בגלוי: 'אנחנו עם הגרמנים'. בתקופת המאורעות לחמו הכנופיות הן נגד היהודים והן נגד הבריטים, תקפו חיילים, שוטרים ומוסדות שלטון בריטיים ורצחו ופגעו ביהודים רבים.

בתקופה זו הקים הקפטן הבריטי אורד צ'ארלס וינגייט את 'פלגות הלילה המיוחדות' ככח בריטי רשמי בו שירתו כ-60 חיילים יהודים ובריטים.

Schechtman, Joseph B. The Mufti and the Fuehrer: The rise and fall of Haj 50
.Amin el-Husseini, (T. Yoseloff, 1965, P.160

51 תזכיר של שמיט על פגישת היטלר והמופתי ביום 28.11.1941

אלו פעלו באזור עמק יזרעאל והגליל התחתון בשנים ה'תרצ"ז-ה'תרצ"ח / 1937-1938.⁵² מטרתן היתה בין השאר, להגן על צינור הנפט כִּיְרֻכּוֹ-חיפה שהוביל נפט מאיראן ועיראק לבתי הזיקוק בחיפה, צינור שהיה נתון להתקפות חוזרות ונשנות מצד הכנופיות הערביות. וינגייט, שדבק בתנ"ך ונראה תמיד כשהספר תחת בית שחיו, אהד את עם ישראל והציונות וסייע הלכה למעשה בהגנה מפני התנכלויות הערבים. לוחמי פלגות הלילה הוכשרו תחת ידיו המיומנות והיו אחר כך ללוחמים הראשונים של הפלמ"ח שהביאו עמם לארגון 'ההגנה' הוותיק ידע קרבי וניסיון מבצעי שרכשו תחת פיקודו של וינגייט, וכעשר שנים אחר כך - לצה"ל.

וינגייט הנחיל לאנשיו כמה טקטיקות צבאיות שהביאו להצלחת פעילות הפלגות:

- יש לנוע בקבוצות קטנות בלילות ולהנחית מכת פתע על כוחות האויב הנחים.
- יש להיכנס לכפרים נגד כיוון הרוח, כדי שזו לא תישא את ריח הלוחמים לאפי הכלבים. כשנתקלו בכלבים פזרו פלפל כדי להשקיט אותם.

הערבים אכן הופתעו מהתקפות אלו שכן לא הורגלו לכך שיהודים מגיבים להתקפות. היתה זו תקופת מדיניות 'ההבלגה' שנקטו מנהיגי הישוב דאז שהאמינו שתגובה 'תפגע בטוהר הנשק' וראו חשיבות עליונה בשמירת יחסים טובים עם הבריטים. ארגון 'ההגנה', שכבר היה ארגון ותיק בארץ, עסק בעיקר בהתיישבות, בבניין הארץ ובהבאת עולים, סבר שתגובה תקיפה להתקפות הערבים תפגע בהתחזקות הישוב. אולם מדיניות זו גרמה להתגברות ההתקפות מצד הערבים, שידעו שאיש לא ינקום על מעשיהם. הם החלו לקרוא לנו 'אֶלֶאד אֶל מוֹת', 'בני המוות', דמנו נעשה הפקר, והתקפות על ישובים ושיירות בדרכים נעשו חלק מהשגרה. זו האווירה אותה חוויתי כילד צעיר.

52 בתקופת מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט גייס השלטון הבריטי לשורותיו חברי הגנה כגוף צבאי לגאלי. הבריטים אימנו את המתגייסים וציידו אותם בנשק ובמדי המשטרה הבריטית.

בשונה מהיהודים, הבריטים עצמם נהגו ביד קשה כלפי מי שהעז לתקוף אותם, לא היססו להרוג מי שרצח מי מאנשיהם, הרסו את ביתו ונקמו אף באופן סביבתי ככל שעלה על דעתם

פלגות הלילה האינחדות צוצדת בגליל

הטבח בטבריה ב-1938

את שיאן של מאורעות ה'תרצ"ו - ה'תרצ"ט חוותה קהילת טבריה באופן נורא ביום ראשון ח' תשרי, ערב יום כיפור ה'תרצ"ט / 1938. בשעה ששוטרים בריטים צפו במערבון בקולנוע, רמז איש ביטחון ערבי לכנופיה שהיתה מוכנה מבעוד מועד, שהעיר נותרה ללא שמירה וניתן לפגוע באופן חופשי. לאחר תכנון מדוקדק הגיעה הביצוע: עם רדת הלילה חסמו הערבים את כל הדרכים המובילות לטבריה במחסומי אבנים גדולים, חתכו את כל קווי הטלפון ומשעה 21:00 החלו לירות מכל עברי העיר. באותה עת חדרה מצפון-מזרח קבוצה של כ- 70 ערבים. לימים הסבירו השוטרים הבריטים שכשהחלו הפורעים לירות ברחובות' הם סברו שהירות ברקע קשורות לסרט'. קבוצת הפורעים התחלקה לשתיים: חלק אחד חדר לשכונת קריית שמואל וחלקה השני התקיף את בית הממשלה, הצית אותו וכן מחסן של מחלקת עבודות ציבור. קריית שמואל לא היתה מוגנת בשום דרך, אף לא במגדל תצפית. אמנם שנה קודם עיבדה המפקדה המקומית בשיתוף המפקדה הארצית תכנית הגנה לשכונה שכללה ביצורים, עמדות בנויות עם זרקורים ועוד, אך התכנית לא בוצעה ולו בחלקה. בשכונה התגוררו כבר כאלפיים איש, מהם רק 36 חברי הגנה פעילים, ועוד 120 איש נוספים שנרשמו לשמירה האזרחית, אך על פי רוב לא התייצבו לביצוע התפקיד עליו הופקדו. חברי הכנופיה נכנסו לשכונה ממקום שאף אחד לא העלה על הדעת: הם גלשו דרך מתלול בהרים שנחשב בלתי-עביר וכך לא נתקלו בשום הפרעה. פלגות הלילה של וינגייט ומרבית הנוטרים באזור היו עסוקים באותו לילה בפעולות כיתור בגליל התחתון ולא היו יכולים לחוש לעזרת טבריה.

הפורעים נכנסו לבית הכנסת 'אוהל נחום' שם ישן השמש יעקב זלץ,⁵³ ושרפו אותו על ספרי התורה שבו. בית הכנסת כולו עלה בלהבות.

בית הכנסת 'אוהל נחום' השרף

משם המשיכה הכנופיה המשתוללת במסלול אלכסוני, לתוככי העיר החדשה, תוך שהם מציתים את ביתו של מחלק החלב. כל בני המשפחה שהתגוררה בו נשרפו חיים. אז נכנסו הפורעים לבית השכנים, זוג חסידים, ורצחו את שניהם. קריאות 'איטבח אל יהוד' נשמעו ברחובות השכונה כשהם פרצו לבתים נוספים, טבחו בתושבים ושרפו את הדירות. בבית אחד נשרפו אשה וחמשת ילדיה ובבית אחר נרצחה משפחה בת ארבע נפשות.

באותו לילה נורא נרצחו תשעה עשר איש ואשה מהם אחד עשר ילדים. האירוע כולו נמשך ללא הפרעה כמעט שעתיים ורק בסיומו הגיעו שני נוטרים לעזרת השכונה; הערבים קראו להם באנגלית להתקרב, ומשהתקרבו - נרצחו. אל העיר התחתית, שם התגוררו יהודים וערבים יחד, לא הגיעו הפורעים.

עדויות תושבים סיפרו על ריקודים ברחובות השכונות הערביות, תוך צהלות 'דין מוחמד, בסיף', 'דת מוחמד, בחרב'.

הייתי ילד בן שבע בלילה הנורא ההוא, ואחי עמדו על גג ביתנו וצפו לכיוון השכונה החדשה. אני זוכר בעיקר שסבתא רחל התחננה אליהם לרדת מן הגג ולהיכנס הביתה.

53 כיום בית הכנסת של הרב דב קוק.

רק ביציאתם מהעיר נתקלו אנשי הכנופיה באנשיו של יונגייט והמשמר הנע של הגליל התחתון ששכבו במארב ביער ליד הישוב מצפה. חמישה מהפורעים חוסלו וזו היתה קרן האור היחידה באפלה. במקום להמשיך ולהסתער החיילים הבריטים החלו לבזוז את הגופות, ההסתערות הופסקה ורוב הכנופיה הצליחה להימלט.⁵⁴

19 הרוגי טבח ה'תרצ"ח נקברו בקבר אחים ארוך בבית העלמין הישן בטבריה. בין הגופות נטמנו גם שרידי ספרי התורה מבית הכנסת 'אוהל נחום'.

כנקמה על 'טבח טבריה' הרגו אנשי 'פלגות הלילה', יהודים ואנגלים, בין 60 ל- 75 ערבים בדבוריה, חיטין ובדרך בין טבריה לצפת.

אִךְ בָּאָה הַשּׂוֹאָה

הודעה רשמית מיום ב' (3.10):
 אמש סמוך ל-9 הדרה כנופיה
 מוזוונתה נדולה למבוכה לאחה
 שניתקה את הזוטי המלכונים באי
 בשתי קבוצות: אחת מכיוון צפת,
 דרך שכונת קרית שמואל, ואחת
 מן הדרום, דרך שכונת אחוזה.
 כעבור 5 דקות נשמעה שריקה
 הזקה מן ההרים בסביבת העיר
 זיריות מטפרי היריות היו מכוי
 ונתה בעיקר אל משרדי המחוג,
 תחנת המשטרה ומעון המשטרה
 הבריטית. באותה השעה פרצה
 אש ליה משרדי שלטון המחוג.
 בבית כנסת ובששה בתים כשי
 כונת אחוזה, המשטרה ענתה
 תיבה ביריות וכעבור 25 דקה
 באה תגבורת של היל הספר מצי
 מה, שנתקפה קשה ביריות כבי
 ביש שנחסם ליד חמו טבריה.
 9 בערב עד 11 נמשכו היר
 ריות בעיר. המשטרה וחיל הפני
 פר, שכוחותיהם הוגברו על יווי
 הצבא, הרפו את הכנופיה ב-11.
 אחר כך הוכרז עוצר והשתלי
 טו על המצב.
 עלושה בתים נפגעו בעיקר על
 ידי ההתקפה והם של בן-אריה,
 מזרחי וקאפין.
 בביתו של בן-אריה נדקרו
 ונשרפו חיים יהושע בן-אריה,
 אשתו שושנה ובנו אריה. כנו
 זרח בן שנה ומחצה, נרצח כיי
 ריות.
 רבקה, היה ועזרא למור, בני

8. 10 ו-12, שהיו בביתו של בן
 אריה בשעת ההתקפה, אף הם
 נדקרו ונשרפו חיים.
 בבית מזרחי נהרגו: רחל מוי
 רחוי, בת 26, והמישה ילדיה:
 עזרא, בן 12, מרים, בת 5, יוכי
 בן, בת 3, הפציה, בת 2, ושמוי
 אל, בן שנה.
 בבית קאפין נדקרו ונשרפו:
 קאפין ואחותו. אשתו, לאה, ניצי
 לה.
 הזקאל כין, בן 42, נהרג כשי
 עת השריפה בבית הכנסת.
 בזמן היריות בעיר נהרגו שני
 שוטרים יהודים: ישראל זוקסי
 מאן, וצבי הצקלביץ ואחיו של
 חיים גרוט (שמו הראשון לא ידוע
 עדיין).
 חנה למור, בת 37, נפצעה קשה,
 רחמים הלוי, בן 26 נפצע קל.
 חנה טבח נפצעה קל מנפילה.
 המספר הכולל של החירגים הוא
 19 ושל הפצועים — שלושה.
 אפשר שיש עוד חירגים או
 פצועים מתחת לבתים ההרוסים.
 מספר הרוגי הכנופיות עוד
 לא ידוע. ששה רוצחים נהרגו
 בשעה ששוטרים גוססים יהודים
 ממצפה מיהרו לעזרה ונכנסו
 בקרב אתם ככביש הראשי על
 יד טבריה. נלקחו מהם ארבעה
 ריכים אנגלים ואחד גרמני, מיין
 רובה-ציד, וכמות של כדורים.
 לשוטרים לא קרה כל אסון.

ציתון 'הצופה' מזווח 8x ה6נח 262רריה

54 רוב המידע לקוח מהאתר של ד"ר גיל חסקין: gilihaskin.com.

פחות משבועיים לאחר מכן רצח ערבי בירייה מטווח קצר את ראש העיר היהודי הראשון של טבריה, יצחק זאכי אלחדיף, מאנשי הישוב הישן, צאצא של מגורשי ספרד שעלו ארצה מאתיים שנה לפני הרצח, בשנת ה'ת"ק / 1740.

זכי אל-חדיף, ראש עיריית טבריה מת מפצעיו

הודעה רשמית מוסרת: תוך שלושים ימי האבל הכבד על וועדת הרמים האיומה שהיתה בהי ראש עיריית טבריה שנפצע פצועים אנושים ביום ה' - מת בשבת ב-2 אהה"צ.

הרב-התלמוד את ראש העיר שעמד במשך 16 שנים רצופות על משמרו עניינה והגנה. ראש עיריית טבריה, מר זכי אל-חדיף, שהתנקשו בו ביום ה' ב-1.16. אהה"צ במרכז העיר ליר מלון "רוש-לום", מת בשבת ב-2 אהה"צ בבית

בתקופת המאורעות היו הבריטים מטילים תכופות עוצר על התושבים. כשאחי הגדולים בקשו לצאת מהבית הוטל עלי לבדוק אם השטח פנוי מחיילים ושוטרים בריטיים. כשמלאו לי שש או שבע, העמידו אותי בעוצר סמוך לשער חצר הבית לבחון את הסביבה ואם האזור היה 'נקי' הייתי מאותת שאפשר לצאת. בשל גילי לא היה חשש שהבריטים יתנכלו לי אם יראו אותי ברחוב.

אני זוכר שכבר אז כילד קטן, כשמילאתי את התפקיד הזה חשבתי על כך שעל זה עוד אספר לצאצאי.

בעקבות הפרעות עברה הישיבה מציון קברו של רבי מאיר בעל הנס שמחוץ לעיר, אל תוך העיר - למקום בטוח יותר, וכנראה שבעקבות כך, שבת אחת ראינו שהערבים העלו את הישיבה באש וכל אוצר הספרים נשרף כליל.

זיכרונות מלחמת העולם השנייה

למרות התבערה שאחזה בארצנו בעת המאורעות, היתה זו רק הקדמה לאשר יתחולל על עמנו בשנים הבאות באירופה, כיון שמלחמת העולם השנייה עמדה בפתח. בארץ החלו עוקבים בדאגה גוברת והולכת אחר השמועות על המתרחש בקהילות אחינו ואחיותינו באירופה.

עסקן אחד, לייב-הירש בוימל, ממנהלי הישיבה בטבריה, צפה את הרעה, ומחשש להישנות המצב הנורא ששרר בארץ בתקופת מלחמת העולם הראשונה לווה סכום כסף עצום ודאג לחלוקת משלוחי מזון לכל בן ישיבה בעל משפחה בארץ.⁵⁵ החבילה כללה מצרכים בסיסיים כמו קוביות סוכר, שק קמח, פח שמן ואפילו מים - והיה בה כדי לכלכל משפחה בשעת חירום. אנו הילדים הקשבנו לשיחות המבוגרים על החדשות האחרונות. השיחות הסוערות ביותר התנהלו במקווה בימי שישי בעת הטבילה לכבוד שבת. היטינו אוזן כשותפים פסיביים לשיחות המבוגרים ואני זוכר את השיחות על טוברוק, עיר נמל חשובה בלוב, שהיתה נצורה ונכבשה על ידי הבריטים ולאחר ימים אחדים שוב נכבשה בידי הגרמנים. ב'מרכז התקשורת' במקווה התעדכנו כולם בחדשות מהחזית ונבללו אלו באלו חדשות, עובדות, הערכות 'מומחים', תקוות ושמועות.

ערביי הארץ, שהיו בטוחים שהיטלר יכבוש את פלשתינה מידי הבריטים ויחסל גם בה את 'בעיית היהודים' צהלו בסתר לבם ולא פעם אף בגלוי ובעזות פנים; 'ינק'ל ח'לס!' אמרו הערבים דרך זלזול, 'הבריטים גמרו'. השם היהודי 'ינק'ל' נבחר בכונה כדי להשוות את חולשת הבריטים נוכח הגרמנים, לחולשת היהודים, בני יעקב, נוכח הערבים.

בשנת ה'תש"ב / 1942 התקדם הגנרל רומל עם חייליו לעבר מצרים והקרבה שלו לארץ ישראל זעזעה את הישוב עד מאוד.

55 ר' לייב הערש עלה עם אביו ר' אברהם לצפת שם למד בישיבתו של הרידב"ז ולאחר שהתארס עם בת משפחת חרז הטבריינית עבר לטבריה. היה ממנהלי 'אור תורה' ושי"ר מטעמה. במסעותיו ברחבי העולם הביא ניגונים רבים לסלונים שמושרים עד היום בחצר החסידות ע"י נכדו הישיש ר' אהרן בוימיל. ר' לייב הערש נפטר בה'תש"ב / 1942 בירושלים ונקבר בהר הזיתים.

יום שישי אחד, כשאמא הלכה לקנות דגים לשבת אצל חוסני, הערבי מוכר הדגים, אמר לה הלה בלא מורא: 'שׁוּרִי, לִישׁ בְּתִשְׁתְּרִי אֶל יוֹם הָאֲדָא אֶל סַמְכָּ? מָא תֵאכְלוּם, בְּכָרָא נְטַבְחָכֶם' - 'שׁוּרִי (שרה), מדוע את קונה היום דגים? הרי לא תאכלו אותם, כי מחר...!' - סיים את המשפט תוך שהוא מעביר על צווארו אצבע, מדמה סכין שחיטה. אמא היתה מזועזעת למשמע אזניה ולמראה עיניה אך מיד התעשתה והשיבה מיניה וביה: 'חוסני, תַּנְמַכְ אַכְבִּיר, אֶלְלָה אַכְבִּיר מִן תַּמְכ, נְשׁוּף פְּמָאן גְּוֹנָה, וְלֹא נֵאכְלוּ וְלֹא לֹא' - 'חוסני, הפה שלך גדול, אבל אלוהים גדול יותר מהפה שלך. נראה עוד שבוע אם נאכל אותו או לא'. בשובה הביתה לא יכלה לעצור את דמעות הזעם והעלבון.

באותו שבוע נחל הצבא הגרמני את המפלה הראשונה שלו במלחמה. מול צבאו של רומל המנוסה, עמד בראש הארמיה השמינית של הצבא הבריטי פילדמרשל מוֹנְטְגוֹמְרִי. היטלר, שהחזיר את רומל מחופשת מחלה בברלין לחזית, חשב שזה ימשיך את שרשרת הניצחונות של הצבא הארי. למרות שהסתכנון, רומל לא אישר לכוחות נסיגה טקטית לשם התמקמות מחדש וכך יכלו הבריטים להיערך היטב לקראת מתקפה. בארץ שררה באותם ימים אווירה של תשעה באב. שמענו על הזוועות המתרחשות באירופה וידענו גם על הצלחותיו של היטלר בשדות הקרב השונים. יום אחד אבי חזר מבית הדפוס 'הגליל' של דודי אפרים וסיפר שקרא בעיתון 'הארץ' שהורגים יהודים באירופה עם חומר מסריח כלשהו. רק אז התחילו להגיע ידיעות על תאי הגזים ועל המשרפות, אך אבי לא הבין בדיוק את משמעות הדבר. אוירה של דכאון וחרדה גדולה שלטה בציבור מהאפשרות שהארץ תיפול בידיו של היטלר. בשל המצב הכל הרבו בתפילות. היו אף מקובלים שערכו תפילה תוך הקפות במטוס סביב הארץ והיתה תפילה שקיימו כל גדולי המקובלים על ציון קברו של בעל ה'אור החיים' הקדוש בהר הזיתים. אחד המקובלים אמר ששם הווי"ה באותיות של אש נראה על הקבר, והבנו שהתפילה התקבלה.

לאחר המפלה של רומל באל-עלמיין שינו הערבים את סגנונם והעבירו את תמיכתם לצד המנצח... הגרמנים התרחקו מארץ ישראל והחשש הנורא פינה את מקומו להודיה ושמחה.

חוסני, מוכר הדגים, קיבל את פניה של אמא ביום שישי שלאחר המפלה הגרמנית בזמירות חדשות: 'אנחנו עם האנגלים, לא עם הגרמנים'.

מנהג היה בטבריה שבכל פורים ופסח החסידים התכנסו אצל אחד מחבריהם לסעודה משותפת. אורח קבוע בסעודות אלה היה חיים-אליה הבדחן-חרזן, 'גראמען זאגער', הטברייני. הוא היה אדם יפה תואר שידע היטב את מלאכתו. בפורים שלאחר תבוסת רומל בלוב היתה שמחה גדולה בישוב, שממש חש איך בנס ניצל מציפורני הכובש הנאצי. אנחת הרווחה מצאה מקום בחרוזיו של חיים-אליה הבדחן שהוזמן לבית המארחים, משפחת בוימל האמידה, כדי לשמח את הקרואים. מתוך 'השיר' הארוך אני זוכר עד היום בית אחד, אפילו אקטואלי משהו, ששר חיים-אליה בסעודה ההיא:

"היטלר האט זיך גענומען אין געהען קיין לוב,
האט ער געכאפט א שווארצע ביי גרוב".

"היטלר התחיל ללכת ללוב,

ולכן חטף קבורה שחורה".

באווירה הפורימית המשוחררת איש לא בא בטענות על איכות החרוזה או רמת 'השירה'.

במלחמת העצמאות

בעוד הכורת עולה על יהדות אירופה, בארץ ישראל החלו יהודים גאים לנקוט קו אקטיבי נגד מדיניות ההבלגה. אם עד המלחמה סגרה ממשלת המנדט את שערי הארץ בפני היהודים המבקשים להימלט מהחיה הנאצית, כעת, כאשר אלו אטמו את לבם וגירשו מנמלי הארץ את שארית הפליטה, ניעורו כוחות איתנים שהכריזו: 'לא עוד'. המחטרות נקטו בקו תקיף ועמדו על כך שדם יהודי שוב לא יהיה הפקר. בעקבות פעולות הלח"י והאצ"ל זקפו גם יהודי טבריה את ראשם, הגם שמחתרות אלו לא ביצעו שום פעולה בעיר. היו לי אז שני חברים שרק מאוחר יותר הבנתי שלקחו חלק בפעולות המחטרות, וכשאנחנו נשארנו בלילות ללמוד עם אבא בבית הכנסת בוואן, שני אלו חלקו כרוזים של המחטרות ברחבי העיר.

בלחש עברה השמועה הסודית על כך שבירושלים פועלת מחלקה דתית של המחתרות. אנשיה, כך הסתודדות 'יודעי דבר', מסתייעים בטליתות כדי להסתיר בעזרתן את הדבק והמברשות שעל ידיהן הדביקו את הכרוזים. לימים, מחלקה זו שחררה את יפו. מול כיכר השעון ביפו היה בית השלטון הטורקי ששימש בעת קום המדינה כמפקדה הראשית של הערבים בעיר. אחד מחברי המחתרת הזו פוצץ את המפקדה אך שילם על כך בחייו.

לכרוזים היתה השפעה מחשמלת על אנשי הישוב שמאסו במדיניות ההבלגה. הכרוזים עברו מיד ליד מאיש לאיש והגיעו אף לישיבה, כנראה במכוון, כדי לשנות את דעתם של בני הישוב הישן. אלו היו מנוסחים היטב, תיארו את המדיניות הבוגדנית של הבריטים ואת יחסם הקשוח למעפילים וכך הלהיטו חלק מבני הנוער שהיו מוכנים להקריב את מיטב ימי עלומיהם במאבק צבאי כדי להשתחרר משלטון המנדט הבריטי ולהקים מחדש את מלכות ישראל בארץ ישראל.

אלא שאבא, שזכר היטב את החיים תחת השלטון הטורקי חסר הרחמים, חשש מאוד מכל השתייכות לפעילות פוליטית, כל שכן מחתרתית. מבחינתו היה זה 'משחק באש' והתגרות מיותרת בשלטונות. במבטו החכם הבחין כבר שהבריטים אינם אלא 'רוצחים עם כפפות של משי', כהגדרתו. הוא האמין שהם מסוגלים לכל ולא יהיו להם רחמים כלפי אף אחד. לכן חשש שניתפס למחתרת, ועל כן לא רק שלא הרשה לנו לקרוא כרוזים, אלא שהיה שורף את אותם אלו שהגיעו לידינו. כמובן, במקביל לחששו לגופנו אם ניתפס על ידי הבריטים, אבא גם חשש להשפעות רוחניות, שמא העיסוק בפעילות פוליטית יסיט את תשומת הלב מלימוד תורה, הסטה שסופה עזיבת הדת. בסוף יום הלימוד בישיבה, עת היינו ממתנים סמוך לחמי טבריה לאוטובוס שיקח אותנו לעיר, שוחחנו על המצב הפוליטי ומחליפים חדשות אחרונות. גם בשיחות אלו שב אבא והביע התנגדות נחרצת להתגרות לוחמי המחתרות בבריטים.

השמדת יהדות אירופה החלישה את התנגדות אומות העולם להקמת מדינה יהודית, אלא שחבלי לידתה היו כואבים - מחוץ ומבית. שרידי החרב שהיטלטלו בספינות ביקשו חוף מבטחים, ומבית היו אלו, שוב, הישמעאלים שביקשו לקעקע את יסודות הבית הלאומי היהודי המתחדש.

מלחמה פרצה, ועצמאותה של המדינה עמדה על כף המאזניים, כמו גם גורלו של העם כולו.

אל העם העברי בציון!

אנו עומדים בשלב הסופי של מלחמת עולם זו. כיום עושה כל עם ועם את חשבוננו הלאומי: מה הם נצחונותיו ומה הן אבדותיו? באיזו דרך עליו ללכת, כדי להשיג את מטרתו ולמלא את יעודו? מי הם ידידיו ומי אויביו? מי הוא בעל ברית אמתי ומי הוא הבוגד? ומי ומי ההולכים לקראת הקרב המכריע?

- גם ישראל חייב גם הוא לנחון את דרכו. לקראת המלחמה שחלמו הן הגויפות בקורותינו ומי השנים הבאות והמכריעות בנוכי ימינו.
- 110 יעוץ התזבזות:**
1. בשנת 1939 הכריז כל התנועות הישראליות כי עמדי שטרן בכוון של אנגליה. הריפת ושלחן עשר קדושה פלחמה על גרמניה היטלרית המוקדמת.
 2. גרמניה הכריזה כי פלחמה-הישראלית היא 'מלחמה-יהודית' וכי עם ישראל הוא ארצות-עמם. והן על פי כן דחתה ממשלה גרמנית בעקשנות מתמדת כל הצעת הקמת מדינת-ישראל. שינוי לקיב לקיב ישר לנגד צבאות גרמניה.
 3. באיזן ישראל הכריזה כשיפת עמק בין היצורים והמפלגות הישנה הבריטית הוותיקה את עזרתה הפלחה למופת הבריית במלחמתן נגד הקצינות היטלריות-האנטישמיות.
 4. למעלה מ-25 אלף צעירי ישראל השתתפו לנצח המרד במדבר. כי אנגליה הקימה את הצבא הבריטי המצוי.
 5. ירבי ישראל נצלו בשנת 1941 את מנחת הדתות של גרמניה וכברית הגרמנים הקימה את צבאותיה. ערביי סוריה עזבו בשליחו היטלר. הניסוי המשישי המצוי היה לכל המסע הצפונה. ערביי ארץ-ישראל הם לדולל הנשול ומנוגים מושפטי הריק שקודות מברלין.
 6. יהדות נשפחה נשפחה בלב התחן על (1940-1941). הישוב שרת במשפחה ותעשייתו את כל המרחק התיכון. פני ישראל נכחו הקיבוצים את חייהם כסוריה. מפנים וערביים.
 7. גרמניה החילה השלכות את יהדות ארצות-הישוב. שילח המכה בית משפחים-יהודים גרמניה. אוסטרית-הולנד ובלגיה-הפלחה. יהדות ליפה, לטביה והאפגניטיה-ממנסות ברכיהם החיילת-היהודית של יהדות פולין נבנת על קופה בניסוחיה. יהדות רומניה שמרת נכחו מנסה חישול יהדות בולגריה עומדת להנצח. יהדות הונגריה הודה לגולה. חרב ודפק נמשך והל כמיליון את ארצות בארצות-הכל ערביים על יהדות חמש-הנה-הם.
 8. לאורו אין קולות כל המרצות סגורות במדינה. והן אלה אשר נבלשו לפניה הרוסית. יהודי פולין רחשה הרוצות הכלכלית-נוצרים-ערבים מקור והמנסות וגם להן אין עורר-באשר חודים הם.
 9. לאור המכה הארץ במדינת ארצות-העבריות מדינת הברית הגרמנית מילולית גרידה. שאין ערבת עולה על ערך הנידוי עליו נכתבה.
 10. ממשלה גרמנית-הבריטית כי אין אשירות המלחמה ובלגיה נשפחה הן 'יהודיה' והלשנת הנצחית. היא לא הסתפקה במשפחה סגורת יהודית וכוונתה כי-נגד ידית נכתב את פולין. הרופאים החלילת הממשלה המצרית, משרות-מדיניות-מערביות.
 11. ממשלה מפר לנגדן התייחסות את הישוב העברי. עליהם רצחו בעיר ובכפר. לאו דרך חשפיהם השליחו עלולות-כוכב ויצאו להשליח כבוד ישראל בעולם.
 12. והמספר הגדול בעיר בוקרס. הוא מנסה למרות כוונת גרמניה ואנכנות היהודים. למרות המכה על המדינה בית ישראל בארצותיה ולמרות המצב. כי גם אחרי מלחמת העולם אין עורר לזרובים כי פני ארצות-העולם שנתה ישראל.

סגרת המדינה היא עושה המדינה הנחה. המספר נשפך ארבע שנות המלחמה מלפנים על סדקי עמדי. מיליונים אחרים עומדים נכחו מנגד ההשפחה.

וארץ-ישראל סגורה ומסוכנת, כי שולח בה שולחן ברית. החמשים את הספר הלבן והחוקר לחיטול התקוה האחרונה של עמדי.

בני ישראל, נאזר עברי!

אנו עומדים בשלב האחרון של המלחמה. אנו עומדים בפני ההכרעה ההיסטורית של גורלנו כעדות.

עובדות הנשק, אשר הכרזה בראשית המלחמה, הזכרה ע'השולחן הבריטי.

שלישי הארץ כל החשבוני כל כנוליות, לא בויתורים ולא בקרבנות. לא ההישגו ומגשימים את אצמאות. ח'יסול ה'ציונות הממלכתית'.

הישוב ארבע שנים וכל המקומות אשר נשפחו בבלותים בשנת 1939 -נכתבו ללא זכר. מעמד בינלאומי נל יתן לנו, אבא עברי לא חסם. עשרי ארצות לא נפתחו, השולחן הבריטי השלים את בדידותו המהפכנית באשמת המדינת ואין כל יסוד מוסדי לקיומה בארץ-ישראל.

נשים את המסקנות ללא חת אין עוד עובדות נשק בין העם והמדינה העברי. לבין האדמיניסטרציה הבריטית בארץ-ישראל, המסגירה את אחינו בידי היטלר. תלחמה לעם ישראל בשולחן הזה. תלחמה עד הסוף.

מלחמה זו תדרוש קרבנות רבים וכשם. אך נלך לקראתה מתוך הכרה, כי באמצעים הננו לאחיינו, אשר נשחטו ונשפחו, כי לאנחנו הריו נלחמים ולצמחאם באותם שומרה איוונים.

111 דרישתנו: השלחן על ארץ-ישראל ימסר מיד לידי ממשלה עברית זמנית!

- הממשלה העברית של ארץ-ישראל, הנציג החוקי היחיד של העם העברי, חלש מיד לנחור הקמתה כביצוע פשרים אלה:
- א. תקום צבא כבדי לאומי.
 - ב. תשא ותתן כל הגרמנים המנסים בכדי ארגון האפקואציה הממונית של יהדות ארצות-הישראל.
 - ג. תשא ותתן עם ממשלת וזויה 'שאלת האפקואציה' של פליטי יהדות פולין וארצות אחרות.
 - ד. תיווצר תאגיד מלפניו של בניו שונים למולדתם.
 - ה. תצוינה תרבות עם אוטונומיה ליהודים בארץ-העברית במלחמה נגד גרמניה.
 - ו. תצוינו בשם ארץ-ישראל הבריטית, על בסיס הצטרף השולחן, ומתוך הכרה של אינטרסים משותפים, בריו של עורה יהודית עם בריטניה הטרולת. ארצות הברית של אמריקה, צרפת המחודשת ועם כל אומה הפשית אחרת. שתכלי ברבנותה וכינותים. מנין לאומיות של המדינה הברית. שילום של כבוד ושכנות טובה יוצעו לכל שכניה של ארץ-ישראל העצמאית.
 - ז. תשריש את קדושת התורה בחיי האומה המשוחזרת במולדתה.
 - ח. תבטיח לכל אזרחי המדינה עבודה וצדק סוציאלי.
 - ט. תכריז על אבסטריות-אלימות של המקומות הקדושים ליהודים והמנסות.
 - י. תעניק שוויוניות מלא לאוכלוסייה הערבית.

עמדי חקקת המסלול העברי והממשלה העברית-היהודית תהיה המדינה הלבנה. עמדי תלחם קומנו וכוונתו בדרך של נלוי. כי אחרת עץ עמדי כל יהודי בעבודת יתה. - אצמתי-ישראל. אל אצמנות. יהיה בעודנו. אין עשייה. חרות לא שנת.

- חוקה ברזל תיווצר מביד המוצר הלחמה עמדי. לא תעובדות נשפחה. כי אדוני ימא המוצר נבדו לנחור.
- אנו אנו חייקרא להיות את המלחמה המדינית-הישראלית.
- א. לטוב שלום מיום לפשולן נדמי.
 - ב. להמנין ביום וכל ערב מיוצגת עמדי ולדרוש את הקמת השולחן העברי בארץ.
 - ג. לא לנצח ליום מקומות הממשלה חרות אחרת אחרת ירק לשולחן עברי אצמתי.
 - ד. יבידו הפשלים יקרא להבדיל כוונת כלית בכל מקומות עבודת-המשרדים והמדיניים. תהא שוכן לרוב ולמדינה ולא ערפ פשחה. כי קדוש היה העמדי והמוסד יקרא להשקט את חיי המסר ולהקדישם כל זמנו ומצדו לפלחמה זו.
- עמדי חוקר הולח לא יודעת פניו קיבנת מוסרים, דם ונבלו הוא לא ייכנס ולא ינתן כל ער לא יהודים את ימיו כקדם. כל ער לא יכסה. נבנו מולדת הולח נבדו. דרך ומספר. אנו חייקרא לא היה חתונה עמדי בקרב כימיו כשיבת עין חקוקמת ישראל. ובה יתן ובה יוצף לנו המלחמה.
- הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל**

שני אחי המבוגרים, ישראל ואפרים, גרו בירושלים עת התלקחה מלחמת השחרור, מה שהוסיף עוד על דאגת ההורים. ישראל, בנו של אבא מאשתו הראשונה, התגורר בשערי-חסד, ואפרים גר בדירה בבתי וארשא שם גר פעם ישראל עם סבו וסבתו החורגת. הם חרדו לשלומם יום יום שהרי על המתרחש בירושלים ובסביבותיה ידענו לא מעט. גם אחותי הגדולה יהודית שגרה אז בדרום תל אביב על גבול יפו, שם עבר קו החזית, הדאיגה את ההורים - כאילו לא היתה כל הארץ חזית.

כמי שעיסוקו בחומרי בניין היה ישראל קצין אספקה בארגון 'ההגנה' והממונה על אספקת חומרי בניין בירושלים במלחמת השחרור, וכן היה ממונה על חלוקת המים בשכונת מגוריו. באותה תקופה לא ניתן רישיון לבניית בית אם תכנית הבניין לא כללה חפירת בור מים. 'ההגנה' חתמה את בורות המים ב'פלומבות', חותם, והנהיגה פיקוח מחמיר על צריכת המים מהבורות על מנת לאפשר חלוקה נכונה לעיר הנצורה, ולהתכונן לימים קשים.

רבים נפגעו מאש צלפים ומפגזי המרגמות בעת ההמתנה בתורים הארוכים לחלוקת מים או לחלוקת מזון שהביאו השיירות שפרצו את המצור. היתה זו התקופה הסוערת שבין הכרזת האו"ם בכ"ט בנובמבר ה'תש"ח / 1947 ועד עזיבת אחרוני הבריטים את הארץ בו' באייר ה'תש"ח / 15 במאי 1948. החיילים הבריטים שעוד שלטו בארץ לא עשו דבר כדי למנוע ממרגמות הלגיון בשייח' ג'ראח ובנבי-סמואל להפגיז את ירושלים בכל עת שחפצו. מעל מאתיים אזרחים נהרגו בעיר במהלך מלחמת העצמאות, ומעל אלף נפצעו.

בשלהי המלחמה מצבה של ירושלים היה בכי רע. האוכל אזל, בורות המים התרוקנו והיה חשש שהעיר תיפול בידי הירדנים. בכל הארץ ידעו שהמצב בעיר אינו טוב. תושבי ירושלים הרעבים ניסו למצוא אוכל בכל דרך וגם עשבים כח'וביזה, סנריה ושומר שגדלו פרא בינות לסלעים, ובימים כתיקונם היו מאכל בהמה, נעשו מצרך שנאכל כמזון לכל דבר.

בעת הפסקת האש שלחו ההורים לירושלים ארגזים עם מזון בסיסי עבור ישראל ואפרים. אני זוכר שהארגזים היו בעלי קיבולת של שני פחים, פתוחים מלמעלה. מילאתי אותם במוצרי יסוד; לאחד הכנסתי פחון שמן ולשטח שנותר הכנסתי עוד מוצרי יסוד שהיה ניתן להשיג כמו מרגרינה וביצים, שהונחו בהירות מרבית על גבי שכבות קש, כמו שראינו את הבדווים מביאים ביצים לשוק בטבריה.

בחזית

עוד מקור לדאגה היה לנו מפני שבעת פרוץ המלחמה שהה אחי מנחם-מנדל בתל-אביב. מספר שנים לפני המלחמה החל ללמוד ב'שיבת תומכי תמימים' של חב"ד אצל ר' לייבל'ה לשם. מגיד השיעור הראשון שלו היה ר' שלום נח ברזובסקי, חתנו של ר' אברהם וינברג, האדמו"ר בעל ה'ברכת אברהם' מסלונים בטבריה. ר' שלום נח, לימים יוכר כבעל ה'נתיבות שלום' ויוכתר לאדמו"ר מסלונים אחרי פטירת חמיו. כל חייו לא חדל מנחם-מנדל לדבר על דמותו של ר' שלום נח ותאר אותו כסמל של שלוה ושקט, כאדם עמוק, למדן, נינוח ורגוע מאוד. בכל עת שהיתה לו אפשרות ביקר את ר' שלום נח.

עם קום המדינה וההכרזה על גיוס כללי לצה"ל התגייס לפלוגה הדתית בבן-שמן.⁵⁶ אמנם מנחם-מנדל היה שם כנטע זר במקצת בשל היותו חרדי בין

56 ראשיתן של הפלוגות הדתיות בשנות ה-30 במסגרת ההגנה.

במלחמת העצמאות השתתפו שלוש פלוגות דתיות: 1. הפלוגה הדתית של חי"ש תל אביב. 2. של חטיבת יפתח. 3. של חטיבת אלכסנדרוני. הראשונה, של חטיבת גבעתי, השתתפה בקרב שכונת התקווה, על יד בית דגן, בקסטל, בגוש עציון, ב'מבצע מכבי', בשכונות מקור חיים ותלפיות, בגבעה 69, בבן שמן ובג'מזו. מפקדה היה אליהו חן-ציון. חדשיים לפני הכרזת המדינה הועברו רוב לוחמי הפלוגה לבן שמן הנצורה, שם הגנו על המקום עד להסרת המצור ב'מבצע דני' ולאחר מכן הועברו לכפר ג'מזו. בסך הכל נפלו בקרבות 32 מלוחמי הפלוגה.

הפלוגה הדתית בפלמ"ח היתה פלוגה מוקטנת בחטיבת יפתח. בקרב בחירבת כוריכור נפלו 45 מלוחמי הפלוגה.

הפלוגה הדתית בחטיבת אלכסנדרוני השתתפה במבצע הנפל לכיבוש עיראק אל-מנשייה שליד קרית גת, ו-87 מלוחמי הפלוגה נפלו בקרב שהיה מחדל צבאי וטרגדיה קשה לשכבת גיל שלמה בצינונת הדתית. ביחס לפלוגות אלו, שרים דתיים ואנשי הרבנות הראשית המליצו על ריכוז החיילים הדתיים בצה"ל ביחידות דתיות בלבד כדי שלא להעמיד אותם בניסיונות דתיים. גם שרי השמאל תמכו בכך כדי לפטור את צה"ל מהצורך לשמור על אורח חיים דתי בסיסי. הרב גורן התנגד לכך בחריפות משום שכך היה נוצר 'גטו' לחייל הדתי, וסבר שמצב זה יגרום לווייתור על חקיקה דתית מחייבת לצבא כולו. בן-גוריון תמך בעמדתו של הרב גורן וכך נקבע הדבר.

חברים מגובשים שהכירו איש את רעהו מימי 'בני עקיבא' אך למרות זאת העדיף להתגייס לפלוגה זו מאשר לפלוגה חילונית.

מנחם מנדל, בחור ישיבה לכל דבר וענין שהקפיד מאוד בשמירת מצוות, סיפר לי שפעם מפקדו הורה לו לבצע איזו משימה לא כל כך חשובה, ומנחם מנדל אמר למפקד שהוא עדיין לא התפלל מנחה. המפקד השיב שיותר על התפילה ומאוחר יותר יתפלל ערבית פעמיים. אחי לא הסכים ואמר למפקד: 'בענייני צבא אתה המפקד שלי, אבל בענייני הלכה ה'שולחן ערוך' הוא המפקד שלי'. מאז שמר לו מפקד זה טינה, אך כיבד את אומץ לבו.

לוד ורמלה כמו גם הדרך לבן-שמן היו בשליטה ערבית. הפלוגה הדתית הגיעה לבן-שמן בשיירה האחרונה שנכנסה למקום לפני שהוטל במצור, דרך בית נבאללה.⁵⁷ הלגיון הירדני השתכן במחנה שנטשו הבריטים עם עזיבתם את הארץ והלגיונרים ירו לעבר כל שיירה יהודית שחלפה בסביבה.

בשטח מישורי סמוך לבסיס בית נבאללה הכשיר 'ההגנה' שדה-תעופה עבור ה'פרימוסים' של שירות האוויר.⁵⁸ מטוסים קלים אלו נחתו בשדה פעם-פעמיים ביום, הובילו אספקת מזון ופינו פצועים משדה הקרב. הפלוגה הדתית נותרה נצורה בבן-שמן כחצי שנה ובסיום המלחמה מצאה שעל ידי כך יצאה בשלום יחסית מהמלחמה, מלבד כמה לוחמים שנהרגו כשיצאו לסייע במקומות אחרים. לאחר שצה"ל כבש במבצע 'דני' את הערים רמלה ולוד השתחררה הפלוגה מבן-שמן והצטרפה לגדוד הפלמ"ח שנערך לכיבוש לטרון.

אחי מאוד אהב לכתוב ועשה זאת בכישרון לא מבוטל. בימי המלחמה הרבה לכתוב למשפחה בטבריה מכתבים יפהפיים, עשירים בתוכנם, שלמרבה המזל לא עברו בצנזורה, שטרם הונהגה אז. מנחם כתב מכל מקום אליו הגיע במסע הקרבות, דברים שרוממו את רוחנו: 'כאן, עיר הקודש סלביט', כתב לנו מהכפר סלביט, כיום שעלבים. 'כאן, עיר הקודש ג'ימזו', כתב מגמזו ו'כאן, עיר הקודש שילתא', כתב על צומת שילת.

57 כיום בית נחמיה.

58 השם שקדם ל'חיל האויר'. מטוסי 'אוסטר-אוטוקרט' כונו 'פרימוס' בשל רעש מנועיהם שהזכיר רעש של פרימוס.

גם אחי לייבל גויס לשירות בטבריה, וכיוון שהיה בעל כושר ארגון מעולה מילא תפקיד חשוב מאוד: כשחיילים פצועים נאלצו לצאת לטיפול רפואי לייבל דאג לכל צרכיהם. כמו כן היה ממונה על משרד קצין העיר טבריה. אחרי ככלות הכל, ההשגחה האירה לאחי פנים, וככלל, מאורעות מלחמת העצמאות עברו על משפחתנו בטבריה, בירושלים ובשדות הקרב, בשלום. מובן מאליו שכל העת הזו אבא שקד ביתר שאת על משמרתו, שהרי אמרו חז"ל 'תורה מגנא ומצלא'.⁵⁹

חלק מהדואר שנשלח על ידי חיילי הפלוגה הדתית מבן-שמן הגיע למשרדי 'המזרחי' בטבריה, ומשם היו בני המשפחה לוקחים את המכתבים. חנה, אחותי שהתגוררה בתל-אביב, העבירה חלק מהמכתבים של מנחם מהצבא. בלילות הלכה למשרדי מערכת 'הארץ' בתל אביב וצירפה את המכתבים לחבילת העיתונים המיועדת לטבריה, שם קיבל אותם אחי לייבל, שהיה אז סוכן 'הארץ' בטבריה. הייתי כבר נער כבן שבע-עשרה, אמנם עדיין תלמיד הישיבה אך מדי פעם חילקתי עיתונים לבעלי החנויות כדי לעזור לאחי המגויס. כשהחבילות הגיעו לידי מיד חיטטתי בהן, לבדוק אם הגיע מכתב ממנחם-מנדל.

אנו נופלים בשבי - בטבריה

הדי הקרבות הגיעו לטבריה חודשים אחדים לאחר שהתחוללו במקומות אחרים בארץ. כשהמצב החמיר, עובדת היותנו בעיר מעורבת הביאה את ה'הגנה' להורות לנו לעזוב את בתינו בעיר העתיקה. משפחתנו היתה בין אחרוני העוזבים, ואני אף הספקתי לראות את הפלמ"חניקים נכנסים לאזורנו, כבמסדר צבאי, בעוד הערבים עומדים נטועים במקומם, צופים בעיניים משתאות בחיילים יהודים שחגור קרבי למתניהם כובשים את העיר. חיילי הפלמ"ח התמקמו בשלושה בתים ששלטו מבחינה אסטרטגית על העיר ולמעשה תחמו את עצמם במעין משולש שנתר פתוח רק לכיוון הכנרת. הישיבה השתכנה כבר בעיר, ומדי פעם כשעברנו שם ראינו לפנינו צבא

59 מסכת סוטה דף כא עמוד א'.

מסודר, חיילים עם מדים ונשק כמו שצריך ועל מיטות השדה האמריקאיות נחו מקופלות השמיכות והמגבות. בתחילה חווינו ימים של מתח אך בהדרגה הסתמנה מעין רגיעה ואט אט התרגלנו לשגרה צבאית זו.

אחד משלושת הבניינים שמחלקת הפלמ"ח תפסה בעיר העתיקה היה של בניומין ברזל, חסיד רוז'ין, מראשי הקהל בקהילתו. לבית זה היתה עליית גג ומעליה גג רעפים, דבר שהיה אופייני לבנייה יחסית חדשה בעיר שלא הכירה גגות רעפים. באותה עליית גג היה חלון קטן שפנה לכיוון הרחוב היורד לטיילת ולים. אחד הפלמ"חניקים, צלף בהכשרתו, השעין את רובהו על שק חול בחלון וכל ערבי שניסה לחצות את הרחוב היורד לים נכנס לכוונות הרובה שלו.

ככלל, החבר'ה מהפלמ"ח התאפיינו במסירות רבה למלחמה על הארץ. פעמים רבות סיפרתי לילדי מה ששמעתי במו אוזני וחזרתי על הדברים כדי להמחיש את מסירות הנפש של דור מקימי המדינה, מסירות של לוחמים שאינם שומרי מצוות, אך בכל מאודם היו מוכנים ומזומנים למסור את נפשם למען עם ישראל וארצו. במלחמת השחרור השתתפתי בחפירות ובהכנת ביצורים בטבריה והזדמן לי דו שיח מרתק עם לוחמי הפלמ"ח שיצאו כל יום לפתיחת הציר לראש פינה. במשאיות פתוחות וחשופות לירי הפורעים הערבים, בלא לדעת מי מהם ישוב ומי, חלילה, ייפול, נסעו הללו יום יום. שאלתי פעם אחד הלוחמים; 'אינך מפחד להיפגע בדרך?' וזה ענה, 'אמנם איני יודע את מי מאתנו תראה פה שוב מחר, אבל דבר אחד בטוח - לך תהיה מדינה'.

עם כאלו לוחמים אפשר להבין את הסייעתא דשמיא שליוותה אותם.

בכביש מטבריה לצפת התבצרו הערבים מצד אחד, ואנשי 'ההגנה' מהצד השני הקימו עמדה בבניין בזלת בן שלוש קומות שמעקה אבנים על גגו, בנין שקיים גם כיום. עד אותה עת הבניין שימש את השלטון הבריטי, ומשנסתלקו אלו ירשה 'ההגנה' את המבנה האסטרטגי - וממנו ניהלו את הלחימה מול הערבים.

ראש חודש ניסן חל באותה שנה בשבת, וביום חמישי הורי ואני ירדנו לביתנו הנטוש בעיר העתיקה להביא סיד מהמחסן כדי לסייד את הבית של הדוד אפרים, שם התגוררנו זמנית. הגענו לביתנו, ובעוד אנו עומדים בפתח המחסן נשמעו לפתע מטחי ירי מהרחוב הראשי שנקרא אז 'רחוב השלום'. נכנסנו מבוהלים למחסן, מחכים שהמצב יירגע.

מרגע שהחלו להישמע בעיר יריות הורתה 'ההגנה' לקוי האוטובוסים של החברות היהודיות לנסוע על המדרכה סמוך לחנויות בדלתות פתוחות ולהכניס לאוטובוס יהודים שהתחבאו בחנויות. היהודים שנאספו הובאו לשלושה מקומות ריכוז אליהם הובאו עוד יהודים רבים מכל קצווי העיר שמצאו את עצמם מחוץ לבתיהם כשהחלו היריות.

ידענו שאם רק נצא מפתח המחסן יהרגו אותנו, וכך נשארנו תקועים שם, רועדים מקור, עד בוקר יום שישי. הורי מצאו במחסן מחצלת ישנה ועטפו אותי בה כדי שאתחמם מעט, שהרי לא התכוננו לשהות שם ולא היו לנו בגדים חמים. העובדה שאבא ואני היינו ללא תפילין הכאיבה לנו יותר מאשר החוסר בבגדים. אבא ראה בחלחלה את השעות נוקפות והוא עוד לא הניח תפילין! לראשונה בחייו!

בבוקר יום ששי שמענו קולות של ערבים בסמטה הסמוכה וחששנו שהם יפרצו למחסן. היה ברור שאם נתגלה - הם ישחטו אותנו ללא היסוס. ירדנו למפלס יותר נמוך בבניין והתמקמנו בחדר אפלולי בו התגוררה בעבר שכנה שלנו. כך ישבנו יממה נוספת - ובינתיים נכנסה שבת. בשבת בבוקר חל ראש חודש ניסן, וכמובן שרצינו להתפלל. אבא ידע בעל פה את התפילה אך אני עדיין לא. למזלי, אבא מצא סידור ישן ומרופט שהשארנו בבית וכך יכולנו שנינו להתפלל, ללא טלית. את השעות הבאות העביר אבא בלימוד משיירי ספרים שנמצאו בבית. השעות נקפו ולא ידענו מה קורה. בשל הפחד והמתח לא אכלנו, אך גם לא חשנו רעב. יותר מאוחר ראה אבא שדלת הכניסה לבית נפרצה, אולי מהפיצוצים, ואמר שבמצב זה אי אפשר עוד להמשיך לשהות במחסן כיוון ששוב אינו בטוח. לאחר התייעצות בין ההורים גבר קולה של אמא שהמליץ לצאת.

הוחלט שנצא. אמא, שגדלה מלידה בין ערבים, הכירה את המנטליות ואת השפה ואמרה שהיא מכירה את השייח' טבארי שהוא בן גילה והציעה שנלך אליו. אחת הסיבות לכך שבדרך כלל היחסים בין יהודים לערבים בטבריה היו סבירים היא שבהנהגה הערבית המקומית עמדו מנהיגים ממשפחת טבארי שהיו ידועים במתינותם, עובדה שהותירה את טבריה מחוץ למעגל הדמים במאורעות ה'תרפ"א / 1921 ומאורעות ה'תרפ"ט / 1929. עתה עמדה אמא לנצל לטובה את עובדת היכרותה עם המשפחה, אך כמובן שלא ידענו מה מצפה לנו אצלו ולא בדרך עד אליו. ידענו שמסוכן לצאת לרחובות אך ידענו שהפלמ"חניקים יזהו אותנו, יבינו שאנו יהודים ולא יירו עלינו. התלבטנו קשות, ולבסוף יצאנו לכיוון בית השייח'. חצינו את הרחוב לכיוון הטיילת דרכנו מתפתלת בין הסמטאות. בעודנו צועדים מהוססים נשמעה לפתע ירייה קרובה, ומאחת הפינות הגיחו שלושה ערבים חמושים כשמפקדם בראשם ופקדו; 'אנדק' - 'עצרו!', 'אירפע אידק' - 'הרימו ידיים!'

עשינו כפי שפקדו עלינו ונערך עלינו חיפוש. בחיל וברעדה שמענו אותם שואלים את מפקדם, 'נוטלום או לא?' 'להרוג אותם או לא?' אמא לקחה פיקוד ובערבית מקומית הבהירה מיד שאנחנו 'וואלאד אל באלאד', מקומיים, לא זרים. 'נולדנו פה ולא עשינו שום רע, למה להרוג?' אמא הסבירה שאנחנו בדרכנו לשייח' טבארי. כששמע זאת המפקד מיד הורה להביא אותנו אל בית השייח'.

אנחת רווחה חרישית נבלמה בתוכנו. ניצלנו!

כשנכנסנו לבית השייח' ראינו במקום ארבעה גברים ישובים על מחצלת; בעל מסעדת 'חרמון', חסיד קרלין בשם אברום קוריץ שהיה שכנו ועוד שני יהודים שאף הם נמצאו באזור הערבי כשהחלו היריות ואף הם פנו לבית השייח' למצוא בו מחסה. הנשים שהו בחדר נפרד ואמא הצטרפה אליהן. אבא ואני הצטרפנו לגברים וכשהשייח' ראה את אבא מיד הורה להביא עבורו כיסא. מראהו כאילו אמר: כאן ניצב אדם קדוש, והשייח' הבחין בכך.

הבנו שזוהי למעשה ה'מפקדה' של שייח' טבארי. השייח' נמצא במצב בעייתי שכן קבל דרך קבע כספים מיהודי בשם שטראוס לצורך קניית אדמות מערבים עבור הקרן הקיימת לישראל. שטראוס זה הזרים לשייח' שקי כסף מזומן למטרה זו וכדי לשמור על ערוץ מניב זה השייח' הודיע לוועד הערבי העליון בראשות אחיו של המופתי, ש'אינו יכול כך פתאום לפתוח במלחמות נגד היהודים'. כך היה גם הכסף סיבה לכך שיהודי טבריה עברו את ימי מלחמת העצמאות בשקט יחסי.

שלושה ימים חלפו מאז ירדנו לעיר העתיקה בערב ראש חודש וכל אותו הזמן לא ידע אחי לייב'ל לאן נעלמו הוריו ואחיו הצעיר. הוא התרוצץ מבוהל בין שלושת מקומות ריכוז התושבים בניסיון למצוא אותנו אך באף אחד לא ידעו על זוג מבוגרים ונער שהתאימו לפרטים אותם מסר.

בינתיים בבית השייח', הגיעה כבר שעת שבת בצהרים. לעצורים הוגשה ארוחה על מגש גדול עליו הונחו פיתות, לֶפְנֵה וזיתים - והזמינו גם אותנו להתכבד. אין צורך לומר שאבא ואמא, הגם שהיו רעבים מאוד, לא נגעו במגש, אך לי אבא הורה לאכול שהרי שעת פיקוח נפש עתה ואני עדיין צעיר לימים. כל אותה העת דיברו ההורים ביניהם בצער ובחשש שכן איש לא ידע כיצד יסתיים 'אירוח' זה. שמעתי אותם כשאמרו זה לזו שהם כבר חיו את חייהם, הביאו לעולם ילדים, זכו לראות נכדים, אך לבם נחמץ על בנם הצעיר שעוד לא טעם את טעם החיים; 'הוא עוד כל כך צעיר' לחשו. שמעתי אותם משוחחים עם מבוגרים אחרים על 'משא ומתן' ועל 'חילופי שבויים' אך לא ממש ירדתי לסוף דעתם.

מצד אחד לא שחררו אותנו לחופשי אך מצד שני גם לא נגעו בנו לרעה. נראה היה שדבר מה מונע מהם לפגוע בשבוייהם ולימים התברר פשר הדבר, כשנודע מה התחולל מאחורי הקלעים: ביום פרוץ הקרבות בטבריה נכנס לתומו המיליונר הערבי הטברייני ח'ליל שובאן לאחד מנכסיו כדי לגבות את שכר הדירה שלו. כזכור שובאן היה נשוי ליהודייה, ובעלתו היה כל רחובה הראשי של העיר, וגם נדל"ן רב בשכונה היהודית. לרוע מזלו, פגש

בבנין 'פנסיון חנה' אליו נכנס לגבות את חובו, את צבי ניסנוב, המוכתר לשעבר של טבריה.⁶⁰ ניסנוב אירח את 'בעל הבית' אך כשהחלו היריות, שהתפתחו מהר לקרבות של ממש, הבין ניסנוב את המתרחש, מהר לחדר צדדי והודיע ל'הגנה': "בידי העכטל", 'קלף חזק!' למקרה שיהיו יהודים בני ערובה בידי ערבים.

אנשי "השומר" במסגרת הרוכבים של המנדט, 23 ניסנוב יושב מימין

אנשי 'ההגנה' שמחו על השלל הרב שנפל באקראי לידם, ומיהרו לנצל אותו. הם הורו לשובאן לטלפן למפקדה הערבית, ה'נג'אנדה', ולומר להם שמלבדו עצורים בידי 'ההגנה' עוד מאה ערבים - עובדה שהומצאה כדי להגביר את הלחץ על הערבים - 'ואם הם לא יפעלו לפי הנחיות 'ההגנה', הוא, שובאן, לא יתמוך בהם יותר פרוטה כמו שעשה עד כה' אמר.

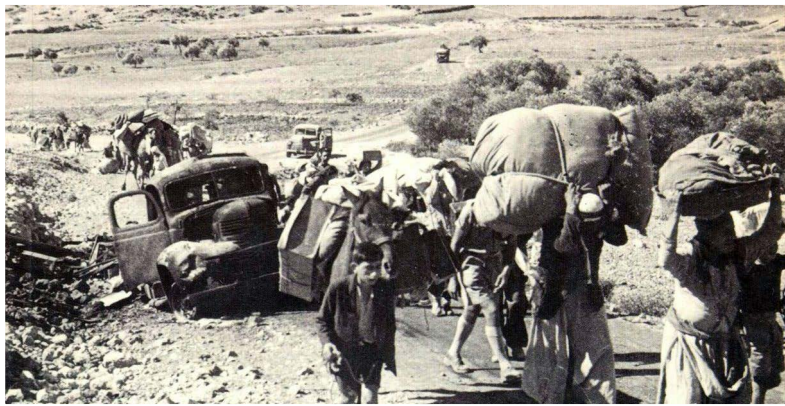
60 עלה ארצה מהרי הקווקז בעקבות אחיו יחזקאל כבן לקהילת 'היהודים ההרריים' הגאה לאחר שהאח נפל בקרב עם ערבים ליד יבניאל. (כשהובאה גופתו לקבורה קראה אמו: 'ברוך השם, ברוך השם!' על כך שבנה מסר את נפשו על משמר הארץ עד טיפת דמו האחרונה). כך גדל צבי, שכבר בתקופת מלחמת העולם הראשונה היה פעיל בארגון 'השומר', הסתיר נשק והבריח יהודים מעבודת הכפייה בצבא הטורקי. בתקופה זו שימש 'מוכתר' יהודי טבריה ודרכו עבר כל דין ודברים בין יהודים לערבים. ניסנוב הקים לפרנסתו פנסיון בטבריה, שם אירח את מנהיגי האוכלוסייה הערבית בעת הצורך ב'סולחה'. היה ממקימי כפר גלעדי ועם אנשי גדוד העבודה עלה לעין חרוד וכן שירת במשטרה הבריטית בגליל.

ואכן, לאחר משא ומתן ממושך בוצעו 'חילופי השבויים' בסביבות השעה שתיים בצהרי אותה שבת, ויצאנו לחופשי מבית השייח'. כך התברר בסופן של שעות מתוחות שההימור של אמא לצאת מהמחבוא לבית השייח' הצליח. בלא ספק שליטתה בערבית ובטחונה העצמי הגדילו את סיכויי הצלתנו. אגב, כששובאן שוחרר ממעצר "ההגנה" והערבים תהו באזניו 'איפה עוד מאה עצורים ערבים שתפסה 'ההגנה' הוא ענה; 'ומה אני? לא שווה מאה כמוכם?' כאשר נשאלנו לאן מועדות פנינו ידענו שאם ישלחו אותנו בלא ליווי עלולים לפגוע בנו צלפים ערבים שחיפשו כל הזמן מטרות יהודיות. אמא עמדה על כך שאחד מהערבים ילווה אותנו עד לשכונת מימוניה, על שם הרמב"ם, וכך עברנו בשלום ברחובות המאיימים. כשהגענו, עזב אותנו המלווה ועלינו לקריית שמואל תוך שאנו עולים ביקשו ממני הורי שארוץ לפניהם, לבשר למשפחתו של דוד אפרים שאנו חיים. כשהגעתי ופתחתי את הדלת קראתי: 'גוט שאבעס', ואפרים, שהיה שקוע בקיום מצוות 'שינה בשבת תענוג' התעורר ותמה; 'רגע! אתה חי? אתה מת? מנין באת?' - ומהר לקום ולצאת החוצה כשהוא קורא לכל עבר; 'הם הגיעו, הם חיים!' כולם נאספו סביבנו ואף מפקדי 'ההגנה' באו לראותנו. כשסוף סוף הגענו לבית כנסת אחרי שלושה ימים הרב ורנר בירך עלינו ברכת 'שהחיינו' בשם ומלכות.

בְּשִׁבְעָה דְרָכִים יְנוֹסוּ לְפָנֶיךָ'

באותם ימים סוערים של טרום עזיבת הבריטים התרחש לעינינו אירוע בעל מטען תורני משמעותי. בעירנו התגורר קבלן יהודי אמיד שהתגורר בוויילה רחבת ידיים ובין בני העיר הילכו אגדות על פסנתר יקר ערך שנמצא בסלון, על שטיחים ובקבוקי שמפניה לרוב ועוד תפנוקים עליהם חוגגים בוויילה הזו. באחד הימים בתחילת 1948 ערך הקבלן 'מסיבת פרידה' מאנשי הביטחון הבריטים באזורנו ובהם אנשי משטרה וצבא. סיפרו אז שבמהלך המסיבה כל אחד מבעלי התפקידים נרמז שהופקד עבורו סכום כסף נאה בבנק 'ברקליס' - והשתייה זרמה כמים. כטוב לבם בין מסרו הבריטים למנהיגות הערבית המקומית מָסר בו נאמר להם שלטובתם, עליהם לזכור שהם מוקפים ישובים של יהודים, ומעתה שוב לא יוכלו לקבל את עזרתם. על זאת הם הוסיפו

בלחש; 'דעו! שאלו שתקפו את דיר יאסין - עושים את דרכם לכאן, זאת בהתאם למדיניות הבריטית שעל הערבים להתפנות מעיר בעלת רוב יהודי. די היה באזכור הכפר 'דיר יאסין' כדי לזרוע בהלה בין ערביי טבריה. הם הבינו שעליהם לצאת מן העיר, ובהקדם. הבריטים הטילו עוצר על הישוב היהודי ובמקביל החלו ערביי טבריה המבוהלים להעמיס על כל כלי תחבורה שעמד לרשותם מה שיכלו לשאת. על גבי משאיות, טנדרים, סירות, סוסים או חמורים רתומים לעגלות רעועות נסו על נפשם 'מפני אותם שטבחו בכפר דיר יאסין' - ועמם ריהוט, כלי מיטה, בגדים, שמיכות ועוד. לנגד עינינו המשתאות השיירה העצומה נעה מזרחה, לירדן.

אחת משיירות הערבים נעוצים את הארץ

בהתרגשות עצומה זכינו לחזות במו עינינו בהתקיימות ההבטחה; 'וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ'. הערבים נסו בכל דרך אפשרית ובלבד לא ליפול בידי היהודים.

מחשש לנקמה של הרגע האחרון הורתה 'ההגנה' ליהודים שלא יעזו להציץ החוצה מבעד לתריסים, ובמקביל הציבה גדרות תיל סביב בתי הערבים כדי למנוע השתלטות יהודים או ביזה. בתוך שעות התגלה שרבים מהם הותירו אחריהם בתים מלאים כשנסו על נפשם כל עוד רוחם במ.

אל תושבי טבריה!

התושבים הערבים עזבו את העיר.
טבריה עברה כלה לדינו.

הגני מברז על
משטר עברי עצמאי בעיר.

וזאת הודעתי הראשונה לתושבים:

א. הסיבות שסמרה צבאית עברית. סמסורה לשמור יחידים את הסדר בעיר.
על התושבים להשמע להוראותיה בספיקות.

ב. הגני איבר אסור מוחלט כל פגיעה ישיר ברכוש ממשלתי ישעבר. הכוש ערב
אי בר רכוש אחר.

ג. על התושבים לשמור ולכבד את הסמכות הסדושים שר המסלמים הנצרות
יעדית אחרית בעיר.

ד. בר אים שיסר את ההוראות הנל יענש כבר חיסר הדין.

מפקד ההגנה בטבריה.

1948

בימים הראשונים, עוד היה חשש שהערבים ישוּבו בכוחות מתוגברים כי כידוע, המנהיגות הערבית העבירה לערביי הארץ מסר בסגנון; 'עזבו את בתיכם כעת, ובתוך שלושה ימים נשוב עם כוחות קאוקג', נשחט להם את הגברים ונתחלק בנשותיהם'.

"מאת ה' היתה זאת - היא נפלאת בעינינו".

אני זוכר שהגעתי לבית אחי לייב'ל שהיה סוכן 'הארץ' בטבריה וקראתי שאחד ממנהיגי המרד הערבי הגדול, עבד אל קאדר חוסייני, נהרג בקסטל בידי לוחמי הפלמ"ח. חודש וחצי לאחר מכן נהרג גם סגנו, חסן סלאמה, בידי אנשי האצ"ל בקרב על ראש העין. במכשיר הרדיו שרכש אחי לייב'ל שמענו את קולות הירי מצדה השני של הכנרת, מעין-גב ומפצועים שהובאו לבית חולים 'שווייצר' הגיעו אלינו דיווחים ממקור ראשון על ניצחונות. ידיעות אלו שהתווספו למראה ששירות הערבים הבורחים מטבריה שיפרו את מצב רוחנו. עדיין 'ההגנה' לא התירה לאיש להיכנס לבתי הערבים וצעיר יהודי אחד שחדר לבית ערבי נורה בידי חבר 'ההגנה'. אכן, כשהתחדשו גם חיי המסחר בעיר הביא הדבר יהודים רבים לחזור לעיר העתיקה וכמה מהם פלשו לבתים

שננטשו על ידי ערבים, ונאחזו במ. ביום בו נסו ערביי טבריה הגיעו אנשי 'ההגנה' לבית הדפוס של דודי אפרים יפה, דפוס 'הגליל', והזמינו כרזה גדולה:

'טבריה, העיר העברית הראשונה במדינת ישראל שוחררה!'

משנתלתה הכרזה ברחבי העיר היא עוררה בלב כולם התרגשות גדולה: הערבים כבר נטשו את טבריה ועוד מקומות רבים בארץ, הבריטים כבר חזרו לארצם, המדינה כבר קמה, ואור חדש האיר על ארץ ציון וירושלים.

בתום הקרבות שכרנו דירת חדר בקומת קרקע. בדירה היתה 'ספה' בנויה על מדרגות אבן, ובחצר מטבח ושירותים. התנאים היו קשים בשל הצפיפות אך בעיקר בשל העובדה שבעלת הבית היתה חילונית שנהגה להשמיע רדיו גם בשבתות. לקשיים אלו התווספה העובדה שזו החזיקה כלב, דבר שהיה זר ומוזר עבורנו ולא הוסיף לתחושת הביתיות.

יום לפני עזיבת אחרוני החיילים הבריטיים את ארץ-ישראל נפגשו מפקדי 'ההגנה' באזור עם רבני טבריה, הרב אשר זאב ורנר ומנהיג העדה הספרדית חכם מאיר ועקנין. המפקדים שיתפו את הרבנים בהערכה שלמחרת, עם עזיבת הבריטים, תיתכן פלישת טנקים מסוריה לתוככי הארץ. עוד הוסיפו שאנשי 'ההגנה' בונים תעלות הגנה מפניהם, ואחרים ממתינים תוך סיכון נפשם, לבוא הטנקים כשהם שוכבים במארב בין עצי חורשת דגניה. התכנית היתה לקדם את הפולשים בבקבוקי מולוטוב שהוכנו מבעוד מועד. לאור כל זאת קבלו הרבנים הנחייה שבמקרה שאנשי 'ההגנה' לא יצליחו במשימתם, הם יצאו לקראת הסורים עם סדין לבן וייכנעו בשם העיר.

אבל, אלוקים חשבה לטובה, בלימת הסורים הפולשים לדגניה הסתיימה כידוע בהצלחה, וכבר תוך כדי המלחמה הכריז דוד בן גוריון על הקמת המדינה. וקהילת חסידי טבריה נבוכה...

הם לא ידעו כל כך איך 'לאכול' את העניין; 'מה זה מדינה? זה טוב? אולי זה בכלל מצד הסטרא אחרא ה' יצילנו?' סתם יהודי עם תודעה גלותית לא חשב

שיהודים מסוגלים להקים מדינה; נכון, בנו את הארץ, נטעו עצים, גידלו חיטה,
חלבו פרות - אבל שלטון?!

באשר לי, עם תום המלחמה מצאתי את עצמי הרבה יותר בוגר. חשתי שהגיע
הזמן להפנות מבט אל עתיד.

**בחרות, בגרות
והתמודדות**

מהישיבה בטבריה לשיבת כפר אברהם

בתום המלחמה הייתי בן 17. לאחר כל שעבר עלינו בטבריה כמשפחה, כקהילה ובכלל, כחלק מעם ישראל שעתה יש לו מדינה, הרגשתי מוכן לפתוח דף חדש בחיי - גם אם דף זה יהיה מבוא לנופים אחרים.

דף כזה נפתח בפני לא מעט בזכות בן דוד של אמי, חיים שפר. חיים ייסד את התחבורה העברית בגליל וניהל את חברת 'אגד' בטבריה עשרות שנים. כיון שכך, היה 'בעל קשרים במקומות הנכונים' וגם שמעה של ישיבה שאך זה נפתחה בכפר אברהם בפתח תקוה הגיע לאזניו. לאחר שבחן את פרטי השמועה החליט לשלוח לשם את בנו אליעזר - אבל במקביל החל לשדל גם את אבא לשלוח אותי עם בנו לישיבה זו.

הבעיה היתה הנימוק שחיים מצא כדי לשכנע את אבא לעשות דבר כזה; 'זה יסייע ליצחק לפרנס את עצמו בעתיד ולמצוא שידוך טוב'. כנראה לא היה צריך נימוק טוב מזה... כדי שאבא ידחה את כל הרעיון שנשמע כל כך זר לרוחו. המחשבה שבנו ילך למקום שמחנך בצורה אחרת מכפי שהוא גידל אותו קשתה עליו. הוא גם חשש את החשש המוכר שעקב החשיפה 'לעולם הגדול' ארד מהדרך עליה חונכנו מינקות. אולי חשש גם מתגובת קהילת חסידי טבריה לצעד כזה, שהרי בעיניהם כל דבר שהיה קשור לחוגי 'המזרחי' היה בגדר של שמד - לא פחות. ובכלל, שילוב של לימודי מקצוע בישיבה היה דבר שלא שמע כמותו מעולם. עניין נוסף היה הצורך לשלם שכר הלימוד, לעומת הישיבה בטבריה בה למדנו חינם אין כסף ומגיל מסוים אף קיבלנו מלגה.

לעומתו, אמי הביעה מיד את הסכמתה ותמכה בהליכתי ללימודים בכפר אברהם. אמא, בנסיון החיים שלה, חיה את המציאות היומיומית שאבי כלל לא הכיר; אבא מעולם לא ערך קניות, וכמעט היה בגדר 'מי שלא ידע צורת מטבע'.⁶¹ משמעות חיי הדחק היתה רחוקה ממנו כי לא מעורה בניהול הבית. זה הרקע להבדלי הגישות בין ההורים.

61 ביטוי ממסכת פסחים דף ק"ד: 'מאן ניהו בנן של קדושים... דלא איסתכל בצורתא דזוזא' (מיהו בנן של קדושים, זה שלא הסתכל בצורת מטבע).

אבל שפר הסביר לאבא שהרעיון העומד בבסיס הישיבה הוא לאפשר לאברכים להתפרנס בכבוד בד-בבד עם לימוד התורה. הוא אף לחש על אזנו שהדרישות בשידוכים השתנו: אם פעם היה די לבחור בן 18 להסתפק בעבודה חלקית כדי להיחשב מפרנס בלא להתחשב בשאלה במה יעבוד וכמה ירוויח, ובנוסף ילמד תורה - כיום הבחורות, גם החסידיות, רוצות בחורי ישיבה אך מבקשות גם דברים נוספים, למשל... כסף, ועדיף ברווח; 'ואיך תהיה לבחור ישיבה משכורת טובה אם אין לו מקצוע' ירה שפר את הטיעון האחרון שהכין באמתחתו.

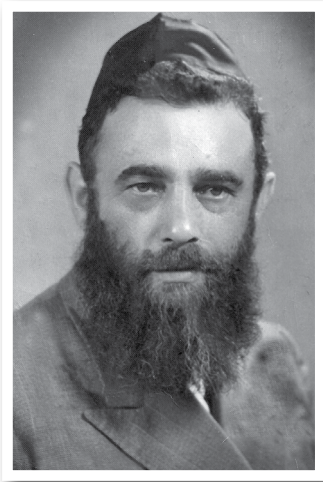
בסופו של דבר, אחרי התלבטויות קשות הסכים אבא לדעתה של אמא שאצא ללמוד בכפר אברהם.

כך הייתי הראשון מבני הישוב הישן בטבריה שיצא ללימודים בישיבה תיכונית, ועם תחילת שנת הלימודים ה'תש"ט / 1949 נפרדתי מטבריה ומישיבת 'אור תורה'. נפרדתי, אך רק לכאורה; הציון הקדוש של רבי מאיר בעל הנס, הימים והלילות בהן ישבתי על התורה והעבודה שם, קהלא קדישא של חסידי טבריה סביבי ומעל הכל: מראהו של אבא ספון בין ספרי הקודש - כל אלו ילוו אותי בכל אשר אלך, כמראה חי למול עיני.

כך נפתח הדף הבא בחיי, בצעד שהיה בו הרבה התחדשות, ובאופן טבעי גם לא מעט הלם תרבות: המעבר מחיי הישוב הישן לחיי עיר גדולה ומודרנית במרכז הארץ היה בהחלט מעבר חד. מה שהקל עלי במקצת היתה העובדה שלא הייתי שם לבד ממשפחתי כי גם אליעזר שפר הגיע איתי מטבריה. לאחר ששנינו העזנו לעשות את הצעד הזה, הגיעו בעקבותינו עוד כמה נערים מהישוב הישן שמשפחותיהם הבינו את חשיבות הרעיון העומד בבסיסה.

ישיבת כפר אברהם בפתח תקווה היתה בין הראשונות לבשר על דרך חדשה שדורות רבים לא ידעו בישראל, אך דורות רבים ילכו לאורה: ישיבה בה שולבו לימודי קודש עם לימודי חול.

רק שנה קודם לכן, בשנת ה'תש"ח, הקימו הרב דוד סלומון והרב יצחק פילץ את הישיבה. הרב סלומון היה רב השכונות כפר אברהם ועין-גנים בפתח

הרב ר' שמעון גמליאל

תקווה והתמקד בניהול אדמיניסטרטיבי של הישיבה והרב פילץ שימש מנהל חינוכי.

למעשה הייתי בן המחזור הראשון שלה שנבנה מתלמידים בני 16 ומעלה שהתקבצו ובאו מכל רחבי הארץ.

הרב פילץ היה אדם מיוחד שהתייחס בחביבות לנערים והתעניין באופן אישי בלימודים של כל אחד מהם. את כל נשמתו השקיע בתלמידים במטרה להכניס לחיי תורה ומלאכה. במהותו היה הרב פילץ למדן ישיבתי, אך ביקש להנחיל גם לתלמידים 'מודרניים' יכולת לימוד גמרא,

גם אם בסופו של דבר לא יעסקו בתורה בהמשך חייהם. תמיד הרב שינן באוזנינו: 'לא חשוב איזה צווארון יהיה לכם, 'צווארון כחול' או 'צווארון לבן', אני רוצה שכשיהיה שיעור תורה בבית כנסת, אתם תוכלו להשתתף ולא תשבו כמו עמי ארצות ותביטו ב'מגיד שיעור' כתרנגול בבני אדם'. עם אשתו, שגם היא עסקה בחינוך, היו בני הזוג פילץ מחלוצי החינוך הדתי בארץ. היא היתה הגנת הדתית הראשונה שהקימה גן פרטי דתי, בגבעתיים, בשכונת בורוכוב שכתבה תקנון יסוד בו נקבע שלא יוקמו בשכונה בתי כנסת או מקווה. כיום יש שם שלושה בתי כנסת ואף מקווה.

גיליתי שגם כאן יום הלימודים עמוס מאוד, אלא שכעת, בסיום היום עוד עמלנו על שיעורי בית רבים. היום החל בשש וחצי בבוקר בתפילת שחרית שלאחריה ארוחת בוקר. עד שעות הצהריים למדנו תורה ואז קיבלנו ארוחת צהרים בחדר האוכל, ארוחה שעוד ידובר עליה. בחצי היום השני למדנו לימודים תיכוניים שכללו הכשרה מעשית במגמה מקצועית נבחרת. בשבע בערב סעדנו ארוחת ערב, ולאחריה התקבצנו שוב לבית המדרש לשיעור סיכום על הלימוד של אותו יום.

בכיתה שלי היו כשלושים נערים בגילאים שונים וכך הכרנו מגוון פנים חדשות. הצטרפתי למגמת חרטות בה למדנו חריטה במתכת באמצעות מכונה אוטומטית לפי שרטוט טכני, מקצוע נוסף בו השתלמנו. בלימודים נכללה הכרת תורת המתכות וגם חיסום מתכת לסוגיה השונים.

ובכל זאת, המעבר היה קשה מאוד, קושי כפול ומכופל; גם הסתגלות למקום כה שונה עם סדר יום עמוס, וגם שינוי חד מהאווירה השמרנית והמוכרת של הישוב הישן. על אלו נוספו המרחק מהבית ומההורים המשמעותיים כל כך לחיי. לאלו התווסף געגוע לאוכל החם של אמא האהובה שנמצאה כעת כל כך רחוקה, והגעגועים היו קשים.

עם הבית שמרתי על קשר מכתבים, ואמי אף היתה שולחת לי בכל יום שישי עוגה עם חיים שפר, בתור חבר 'אגד' היו לו דרכים להעביר דברים ברחבי הארץ. העוגה היתה משהו קטן אך איכותי עם ניחוח ביתי שחימם את הלב.

נקודת אור היתה היתרון הגדול שלי בתחום לימודי הקודש. ידעתי טוב מרבים אחרים להתמודד עם לימוד דף גמרא הודות למלמדים מה'חדר' ולאבא שהרביץ בנו תורה בכל רגע פנוי. לא פעם הייתי משועמם בשעורי המשנה של הרב פילץ שהרי משניות הכרתי היטב מהבית, בייחוד את סדר מועד שאת רובו ידעתי על בוריו מהלימוד לפני כל חג. כאן בא לידי ביטוי ההבדל בין תלמידים שהגיעו מבתי תורניים לעומת אלו שבאו מבתי בהם לא חינכו לתורה. כמה נערים בכיתה היו ניצולי שואה מבתי חרדיים, ואף הם בלטו בלימודי קודש וביראת השמיים שלהם.

כמו כל הישוב, גם אצלנו התנאים הפיזיים היו קשים ביותר. הימים הם ימי 'הצנע', היה מחסור גדול במצרכים, הכל היה בצמצום ובקיצוב ומטבע הדברים האוכל היה גרוע, לטעמנו לפחות.⁶² חלוקת מצרכי המזון הבסיסיים

62 מדיניות קיצוב כלכלי שהונהגה במדינה בשנים ה'תש"ט - ה'תשי"ט / 49 - 59 כדי לייצב את הכלכלה. כמות המזון ומוצרי הצריכה שניתן לרכוש הוגבלה ולכל אזרח ניתן פנקס בו נקבע באיזו חנות יקנה מוצרים. הסיבה לצנע היתה חשש מקריסת המשק עקב עליית מאות אלפי יהודים פליטי שואה ויוצאי ארצות המזרח, כשבחלק מהזמן מלחמת העצמאות נמשכת. כמו כן היה חשש שיפרוץ רעב עולמי עקב מלחמת העולם ה-2.

נעשתה לפי נקודות שקיבל כל אזרח לפי קיצוב לנפש, ועל פי זה זכה במנת מצרכים שבועית. כל נער בישיבה הביא מהבית את פנקס הנקודות שלו כדי שהישיבה תקבל את המזון עבורו.

פנקס נקודות

הקניין של הישיבה, ניצול שואה מליטא בשם ר' אריה ניסה בכל דרך לחסוך בהוצאות. הוא קנה מ'תנובה' פתח תקוה את שאריות הירקות שאיש לא רצה לקנות, וכך עלו על שולחנו גזרים וצנוניות קטנטנים, קשים ובעלי טעם של קרטון. כאשר הגענו אליו בתלונות ענה לנו ביידיש; 'ברויט האסט דו? ציבעלעס האסט דו? רעטעך האסט דו? טו פרעס!' - 'לחם יש לכם? בצלים יש לכם? צנון יש לכם? אז תאכלו!'

נוסף על כך האוכל היה חדוגני. הטבחית, אשה ערירית, הכינה מדי יום אותו מרק בדיוק. כשטעמו כבר היה לזרא עבורנו החליטו כמה חבר'ה לצאת למחאה; כל אחד תרם חצי גרוש והסכום נמסר כפרס לאחד הנערים שהתנדב למשימה החריגה: אספנו לסיר גדול את כל שאריות המרק שנותרו על השולחנות, ואותו נער פשט את החולצה והגופייה, הוריד את הכיפה - ובאמצע חדר האוכל שפך את תכולת הסיר על ראשו. הטבחית הזדעזעה

כולה, 'נעשה רעש' בישיבה אך המעשה הדרמטי השיג את פעולתו. מאז החלה הטבחית לגוון יותר את האוכל. ביצים כמעט לא היו בתפריט. נער אחד, חריג בכך שהפרוטה היתה מצויה בכיסו, קנה מאתנו את הביצים הבודדות שקבלנו. פתרון למצוקת האוכל נמצא בדמות פרדס פרי הדר שהיה נטוע סמוך לישיבה ומשום מה לא קטפו ממנו את הפרי עד שהרקיב ונשר. משראינו זאת התחלנו לקחת משם תפוזים, אשכוליות, קלמנטינות ועוד.

חדרי המגורים היו ברמה מאוד נמוכה. הצפיפות היתה גדולה. לכל חדר הכניסו שמונה מיטות כשתחת כל מיטה היתה מטה נוספת שהוצאה בלילה, אז התמלא החדר ב- 16 מיטות. כאשר נכנסתי לישיבה עדיין לא היה חשמל בצריפי הפנימייה, צריפים שוודיים שהוארו בפנסי רוח של דייגים. בזכות אליעזר שהיה מוכשר בעבודת כפיים וידע לטפל במכשירים חשמליים, הגיע חשמל לחדר; הוא משך לצריף חוט חשמל מבחוץ, ולתלמידים היתה אורה ושמחה.

לנסיעה הביתה זכינו רק לעתים רחוקות, רחוקות מדי, בדרך כלל רק בחגים. היו נערים שממש התחננו בפני הנהלת הישיבה שתתיר להם לנסוע הביתה לשבת אך זו סירבה כי העדיפה שהבחורים יישארו ככל האפשר בישיבה כדי לספוג אווירת תורה במקום אווירת רחוב בבית. לי אישית גם לא היה די כסף לנסוע לעיתים קרובות הביתה. גם כשכבר נסענו, כין שאוטובוסים מעטים נסעו בין תל אביב לטבריה, הנסיעה התמשכה על פני חצי יום. רק ביקוריי בבית אחותי חנה העניקו לי מעט נוחם ומשפחתיות. לאחר שנישאה ליהודה נוסבאום חנה התגוררה בשכונת נחלת גנים ברמת-גן שיחסית היתה קרובה לכפר אברהם וביתה העניק לי מעט חמימות ביתית שכה חסרה לי. בכל פעם שהתארחתי אצלה בשבתות הרגשתי ביתר שאת את חסרון המשפחה.

לימים הרגשתי את יד ההשגחה בכך, שבית זה בו גרה אחותי עתיד להיות מקום בו אבקר תדיר, עת אמצא בבניין זה את המשפחה של רעייתי אורה...

בסך הכל היינו חמישה צעירים מהישוב הישן, שבמשך תקופה ארוכה נחשבו כנטע זר בחברה הפתוחה של הישיבה החדשה. בתחילה היינו היחידים שהלכו במעיל ארוך ומגבעת בין כל התלמידים שלבשו לבוש מודרני. אחותי הרמת-גנית הבינה כמה קשה להשתלב בין בני נוער כשאתה כל כך חריג ובהחלטה נועזת משהו קנתה לי מכנסי גברדין ומעיל בטלדרס - שהחליפו את המעיל והמגבעת המיושנים. עד מהרה גם האחרים החליפו את לבוש הישוב הישן דבר שאכן הקל על ההשתלבות בחברה.

גם המעבר לדיבור יומיומי בשפה העברית היה קשה לי. בטבריה דיברנו רק יידיש, ועברית היתה שמורה רק לשיחות עם נכדים שהגיעו לביקור אצל זקניהם או לקשר עם השכנים. זה היה עוד פער תרבותי שהקשה על השתלבות חברתית בישיבה, אך קשיים אלו אף פעם לא גרמו לי להרהר בעזיבה. ידעתי שהלימודים חשובים לחיים והם הפתח לפרנסה בכבוד בעתיד.

כל השנים הללו, למרות שרחקתי פיזית, נשארתי קשור עמוקות לאבא. אבי אמנם ביקר בישיבה רק פעם אחת, אך ביקור זה חקוק היטב בזיכרוני: זה היה כבר בתקופת חייו האחרונה עלי אדמות, בשנת ה'תשי"א והנסיעה מטבריה לתל אביב היתה ארוכה וקשה. היה צריך להחליף שלושה אוטובוסים אך בכל זאת הוא החליט להגיע לבקר את אחותי הגדולה יהודית בתל אביב ולקפוץ בדרך לביקור אצלי בישיבה. כשאבא הגיע, עטוי קאפטן וחבוש מגבעת, הרב פילץ השתאה למראהו. הוא הורגל להורים במראה יותר מודרני...

הרב כיבד אותו לשבת בכורסה שסטנדר לידה, והציע לו להאזין לשיעור שהעביר באולם הישיבה. אבא התרשם מאוד מהרצינות של הרב פילץ ומהשקעתו הכנה בתלמידים. ועדיין, כהרגלו, חשש מישיבה שמתנהלת בסגנון שלא הכיר. הדבר החשוב בעיניו מכל היה שבנו יידע ללמוד לבד דף גמרא כשיסיים את לימודיו בישיבה. הרב התרשם מהחשיבות שייחס אבא ללימוד תורה והרגיע את חששותיו. עד סוף ימיו סיפר הרב פילץ סיפור זה שהותיר בו רושם בל יימחה; 'מאות אבות כבר שאלו אותי אם בתום הלימודים יהיה לכן מקצוע מכניס, אבל אבא אחד ויחיד שאל אותי אם הבן שלו יידע ללמוד דף גמרא בסיום הלימודים. זה היה עזריאל-חיים זילבר מטבריה' נהג הרב פילץ לספר, ולבי גאה מאהבה וגאווה.

בישיבה למדתי שלוש שנים עד זמן הגיוס לצה"ל ובמבט לאחור אוכל לומר שבסך הכל נהייתי מהלימודים בישיבה ומההווי בה. עם חבריי לחדר נשארתי בקשר לאורך שנים, קיימנו מפגשים קבוצתיים, בעיקר אצל מאיר קצין והעלינו זיכרונות וחוויות מימי עלומינו.

גם עם הרב פילץ נשארתי בקשר הדוק אחרי שעזבתי את הישיבה, קשר שנשמר במשך שנים ארוכות, עד פטירתו. אף הוא שמר איתי על קשר בתקופת הצבא, והשתתף בחתונתי. לאחר שנולדו ילדי לקחתי אותם בכל ערב ראש השנה לביתו לקבל ברכת שנה טובה.

אחרי מות קדושים

שנה לאחר תחילת לימודי בפתח תקוה התגלתה מחלה בגופו של אבא. כאבים עזים הציקו לו בבית הבליעה והביאו אותו לפנות לרופא, עולה חדש מארגנטינה. זה לא התקשה לאבחן שהיהודי שלפניו סובל מסרטן בוושט. בשלב זה, לדעתי, טעה הרופא טעות מרה ואמר לאבא את האבחנה במקום לספר זאת באופן דיסקרטי רק לאמא או לאחד האחים הבוגרים. אבא היה המום, קיבל את הבשורה בצורה קשה ונעשה מאוד מדוכדך. רק כמה שנים קודם הסתיים במשפחתנו מקרה סרטן כשאחות אמי נפטרה בגיל 40 והדבר השפיע קשות על כל המשפחה. אחרי שקיבל את האבחון הרפואי כל המשפחה כבר ידעה על מצבו. ממילא מצב רוחו של אבא לא היה בטוב עקב המעבר מהעיר העתיקה לקריית שמואל, שכזכור גרנו בה עם שכנות לא נעימה. בעיר העתיקה אבא חי בנוף הטבעי לנשמתו, לומד נודד בין בתי הכנסת כבן בית, מלקט קדושה ודברי תורה בכל מקום ושוב שוקד על תלמודו ואין ספק שהתקשה להסתגל לסביבה החדשה.

בשנים בהן חלה, התארח אבא בבית בנו ישראל ב'שערי חסד' בירושלים, ולמרות מחלתו ניצל את הזמן לביקור אצל גדולי ישראל. ב'שערי חסד' נכנס לבקר את רבה הוותיק של השכונה, הגאון רבי יעקב משה חרל"פ, תלמידו של הרב קוק, זכר צדיקים לברכה. הרב חרל"פ קיבלו במאור פנים ובחום, והשנים

שקעו בדברי תורה. כששב סיפר לישראל שהרב חרל"פ שמע בכובד ראש את דברי תורתו. ניתן היה לראות עליו באופן מוחשי עד כמה נהנה מדברי תורתו של המארח; אחרי הביקור אבא ממש הבריא מחולשתו.⁶³

בעת מחלתו, נזכרתי במה שאמר בכל הזדמנות: 'מ'דארף זיך צוגרייטן אין וועג אריין', 'צריך תמיד להתכונן לצאת לדרך', לחיי הנצח. כך דרבן בכל העת את ילדיו שלא לבטל תורה לרגע, כדי שיהיו מוכנים לעולם הבא. כילד, מילים אלו הפחידו אותי. חששתי שעוד מעט ילך מן העולם, והרי אני עדיין רק ילד קטן. עבור אבא, שכל חייו לא היו אלא הכנה לחיי נצח, היה הדבר טבעי.

כיון שהייתי רחוק מהבית לא עמדתי בסוד המהלכים שביב מחלת אביו. למעשה, רק אחרי מותו שמעתי פרטים על שהתרחש בתקופת חייו האחרונה. לאחר שערכו התייעצות הוחלט שכדאי שינוח בירושלים. שם, כך סברו, יעמוד לשירותו צוות מקצועי מצויד בכלי ניתוח מודרניים. בנסיעה מטלטלת ומכאיבה עלה אבא לירושלים, לניתוח שעתיד להיות זה שהביא לסיום חייו, בירושלים, אליה עלה כ- 40 שנה קודם לכן. במהלך הניתוח שבוצע בבית החולים וולך בירושלים הוחדרה צינורית הזנה לחלק התחתון של גופו, ולאחר מכן היה אמור להתבצע שלב שני ובו יפתחו לו פתח בגרון לטפל בגידול שבוושט. שני אנשים מטבריה עברו את הניתוח הזה בהצלחה וחיו עם הצינורית כעשרים שנה לאחר הניתוח, כשבגד מסתיר את מקום כניסתה לגוף.

כנראה שאבא חש שאין בדרך רפואית זו, ולא תלה בה את ישועתו. יתכן שנשמתו רמזה לו שקצו קרב מפני שכמה שעות לאחר הניתוח הראשון אבא פגש ידיד ירושלמי שהבחין במצב רוחו השפוף ושאל אותו לפשר הדבר; 'מ'רופט מיך...!', לחש בידידי, 'קוראים לי'...

כל זה התרחש כאמור במרחב מקביל שלא ידעתי עליו דבר, עד שלילה אחד, כשישבתי בצריף והכנתי שיעורים נעמדו לפני פתאום, כמו משום מקום, שלושת אחי הגדולים. לרגע חשבתי שאני הוזה, אך לא היה זה חלום אלא

63 מובא בספר 'שירת הי"ם' - שירת חייו של איש ירושלים הרב יעקב משה חרל"פ, עמוד 79.

מציאות מרה שעמדה לפתחי. האחים סיפרו שאבא עובר ניתוח קשה והם באו לאסוף אותי. באחת-עשרה בלילה יצאנו במונית מכפר אברהם לירושלים וזו היתה הפעם הראשונה שראיתי את שער הגיא בלילה, מקום שהיה שנים רבות אימת כל העוברים בו. הגענו לירושלים וכל אותו הלילה ישבנו ליד אבא בבית החולים ואמרנו תהילים. בבוקר הלכנו לישון בביתם הקטן והחם של משפחת יונגרייז, המחותנים שלנו, בבתי אונגריין.

אך הניתוח לא הצליח ויום למחרת, בכ"ג אלול ה'תשי"א, אבא נפטר כשהוא בן חמישים ושמונה שנים בלבד.

תפארת המשפחה הוסרה מעל ראשו בחטף, ונותר משבר עמוק וכאב חודר בלב כל אחד מבני המשפחה.

לאבא היתה חלקת קבר בהר הזיתים שחותנו קנה בחייו לו ולאמא, אלא שבאותה תקופה הר הזיתים היה בשליטת הירדנים. בלית ברירה, הבאנו אותו לקבורה בטבריה, בה עמל בתורה, עלה והתקדש בשנים ארוכות של עבודת ה'. כל הילדים שהיו בירושלים נסעו לבית זילבר בטבריה במונית, אלא שהפעם ארונו של אבא עמנו, מונח על הספסל האחורי.

פטירתו בגיל כה צעיר היתה הלאם גדול לכולם אך בשבילי זה היה משבר של ממש. ללא כל הכנה מוקדמת, איבדתי את אבא שלי בלילה אחד. גם בעת ביקורי בבית לא עלה בדעתי שמדובר בסכנה מוחשית לחייו. מכיוון שלמדתי בכפר אברהם, רחוק מהמשפחה, חשתי כאילו עזבתי בית עם אבא בריא, או לפחות כך חשבתי, וכשראיתי אותו שוב, כבר שכב באלונקה.

לאחר פטירתו של אבא שקעתי בצער גדול. חשבתי אפילו להפסיק את הלימודים כי לתקופה ארוכה ניטל טעם חיי. הייתי קשור בנימי נימים של עבותות אהבה לאבא זצ"ל ורק לאחר שכנועים רבים המשכתי בישיבה.

מובן מאליו שאמא התאבלה מרה על פטירתו של אבא. בניה שהתגוררו בטבריה ובן הזקונים, אברהם-יוסף שעוד גר בבית, לא השאירו אותה רגע לבד וכך הצליחה להחזיק מעמד בימים הקשים בפניהם עמדה. המשפחה השבורה והכואבת קמה מה'שבעה' בערב ראש השנה ובליל ראש השנה, כשהכל סיימו את התפילה ואיחלו איש לרעהו 'שנה טובה' בפנים מאירות, אני ואחי יצאנו החוצה ופרצנו בבכי. הברכות שנשמעו מסביב כאשר כל ילד ניצב ליד אביו דכאו אותנו. חשבנו על העתיד המר שניצב בפנינו. עד היום נשאר לי זיכרון מר מערב ראש השנה ההוא בו לא היה לי למי להגיד 'שנה טובה'. עד היום ב'יאהרצייט' של אבא מציף אותי זיכרון מר מאותם ימים קשים וכואבים. זו היתה לנו השנה הראשונה בה נחוגו חגי תשרי בלא נוכחותו הכריזמטית של אבא, שאישיותו היתה כל כך מורגשת בסעודות החג, בדברי תורה ובזמירות שבת וחג בשמחה והשתפכות הנפש במשך שעות ארוכות. אבא כבר לא ישב עמנו על מקומו הקבוע כשקדושת השבת קורנת ממנו, ומעתה ואילך שוב לא ישב איש מבני הבית עליו. הסתובבנו בבית בתחושה חזקה שבאיזה מובן אבא עדיין נמצא עמנו, מנהל את הסעודה כמימים ימימה.

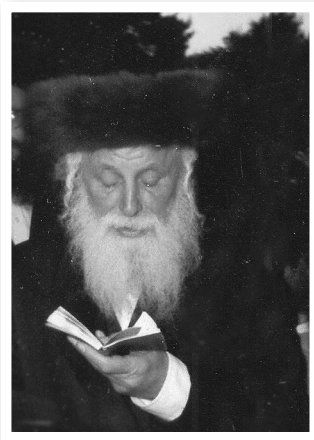
עוד זמן רב לאחר מותו נשאר מקומו של אבא בבית הכנסת ובשולחן חדר האוכל של הישיבה ריק. לא היו עוררין על כך. המקום המיותר נותר כנר תמיד לכל באי הישיבה ללמד, ששנים רבות מאוד ישב כאן אדם מורם מעם, ר' עזריאל-חיים זילבר שמו, והנה איננו עוד.

בשנת האבל קיבלתי על עצמי ללמוד כל יום משניות לעילוי נשמתו. עמדתי במשימה למרות הקושי ביישומה בסדר היום העמוס בישיבה, גם כשלא אחת למדתי לאורה הדל של עששית נפט בצריף. בשנת האבל היה עלי לעבור לפני התיבה ולומר קדיש יתום בכל תפילה, וזה לא היה קל לביצוע; הייתי מופנם והתביישתי להתפלל בקול בהברה אשכנזית שעדיין עמדה על לשוני. ניסיתי ככל האפשר להתרגל להברה הספרדית הנהוגה בישיבה, לא תמיד בהצלחה. יום אחד, כשהגעתי למילים 'לשפוט את הר עשיו' טעיתי ואמרתי 'בהר עֵתִיו', שמא יחשבו שאמרתי עשיו במקום עֵתִיו. עד כדי כך נשמרתי מלהיתפס כ'מיושן'.

אחד מתלמידי ישיבת 'אור תורה', הרב שולמן, כונה בפי כל 'הש"ס המהלך', בשל בקיאותו המופלאה בתלמוד.⁶⁴ כמו אבא, גם הרב שולמן היה ירושלמי במקור, והם היו מיוזדים במשך שנים רבות, דנים ארוכות וקצרות בסוגיות עמוקות שונות. באחד הימים הגיע הרב שולמן לישיבה ורוחו נסערת. כשנשאל מה קרה, סיפר; 'איך האב געזען ר' עזריאל-חיים אין א חולם', 'ראיתי את ר' עזריאל-חיים בחלום'. הוא פירט את שראה וסיפר שבחלומו אבא היה לבוש בגדים חגיגיים, ולשאלה היכן הוא נמצא ענה; 'איך לערן אין רש"י'ס ישיבה', אני לומד בישיבה של רש"י'. הרב שולמן היה נלהב ונרגש מחלומו, כאילו דיבר עם ידידו פנים אל פנים כפי שנהגו שנים ארוכות. וזה אכן היה פלא! כל עולמו התורני של אבא נע סביב פירושי רש"י והוא החדיר בנו את האהבה וההערכה אליו בכל הזדמנות שלמד אתנו. כל פעם שאחד מאתנו שאל שאלה זו או אחרת, תמיד ענה; 'הרי הַרְבֵּה לידך, על הדף, שאל אותו. רק אם לא תבין, שאל ואבהיר לך', כשהוא מתכוון כמובן לרבי'ה הגדול, לרש"י.

64 'בישיבה זו למדו רבות בשנים גאונים וצדיקים מפורסמים וידועים ומהם... הגאון המופלא רבי אשר מאיר שולמן זצ"ל' (אתר מוסדות 'אור תורה').

זו לא היתה הפעם היחידה בה אבא הופיע בחלום למכריו. במשפחת לוריא הידועה בטבריה, מחשובי הקהילה הסלונימאית היו חמישה בנים, כולם

הרב מרדכי לוריא

בני תורה גדולים. אחד מהם, הרב מרדכי, היה תלמיד חכם שתפילתו בשבתות היתה קורעת שחקים. משפחתו לוריא התגוררה סמוך אלינו ובאחד הימים הגיע מרדכי כשכולו נסער ללייב'ל אחי, ואמר: 'ראיתי את אבא שלך בחלום. שאלתי אותו מה אומרים בשמים על המדינה ואבא אמר שאמנם היתה התדיינות בפמליה של מעלה ולבסוף הוחלט שאכן תקום מדינה ותחזיק מעמד. לא שזו הגאולה - אבל זה דבר שיחזיק מעמד ולא ייפול'. ר' מרדכי נפעם מהתשובה הבהירה שקיבל מאבי בשמי מרומיו.⁶⁵

הגיוס לצה"ל

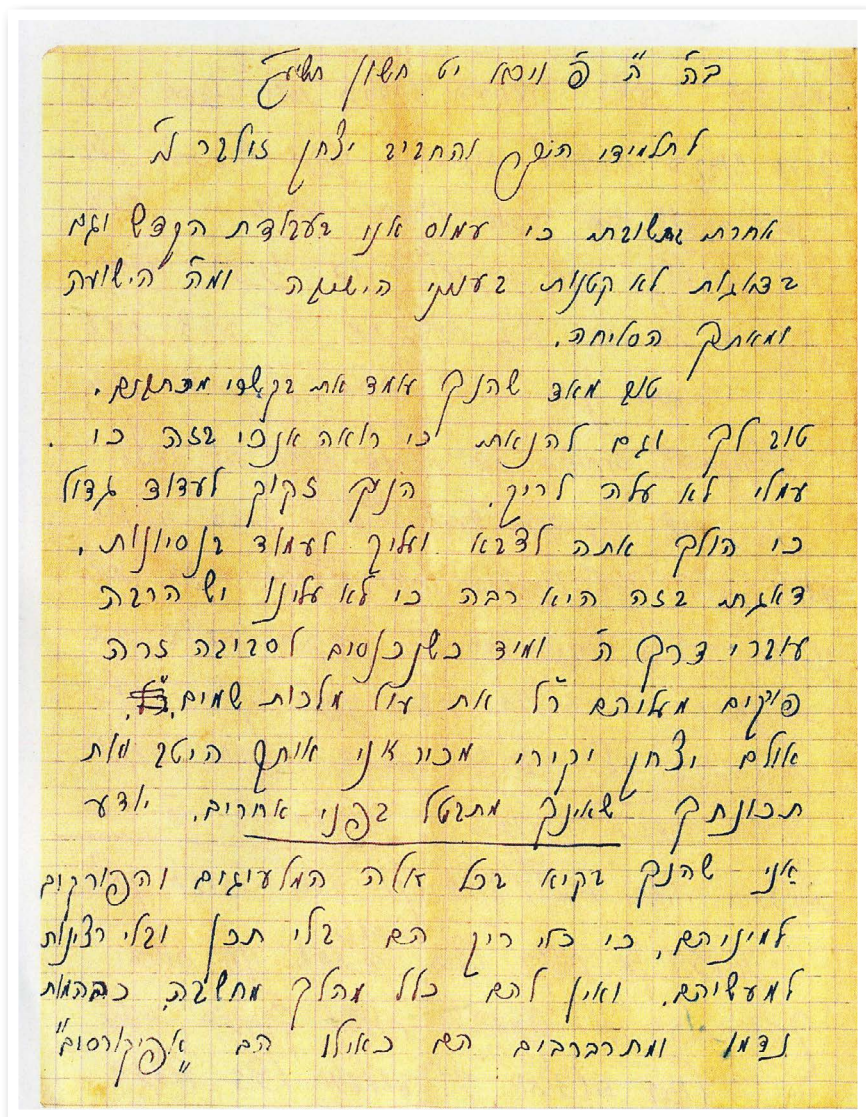
שנה וחצי לאחר מות אבא ועם תום שלוש שנות לימוד בישיבת כפר אברהם, התגייסתי לצה"ל, כפי שעשה הרוב המוחלט של תלמידי הישיבה באותם ימים.

בחורף ה'תשי"ג / נובמבר 1952, מפת הישיבות הציוניות, גבוהות או הסדר, טרם נפרסה במרחבי הארץ. רוב הבחורים התגייסו אך שני חברי לחדר, קרוב משפחתי אליעזר שפר וחברו מאיר קצין בחרו לדחות גיוס וללמוד שנה בישיבת 'חברון' החרדית, בטרם הצטרפו גם הם לשורות צה"ל.

עבורי ועבור כל בחור דתי בעת ההיא, הגיוס לצבא היווה החלטה כבדת משקל מבחינה רוחנית. בצבא שררה אווירה של פריקת עול ורבים מאלה

65 ר' מרדכי בן ר' צבי הירש לוריא היה אביו של ר' משה, מראשי ישיבת המקובלים 'שער השמים', בעל ה'בית גנז'.

שנכנסו לצבא כשכיפה לראשם סיימו את שירותם כחילוניים גמורים. בזמני, המתגייסים הדתיים חשו את עצמם נחותים מול החיילים החילונים, ואלו הפגינו כלפיהם יחס של בוז וזלזול, בשל השכלתם 'הנחותה' לדעתם ותרומתם הדלה לבניין הארץ, לדעתם. לכן כשהתגייסתי, כתב לי הרב פילץ מכתב אישי, מתוך דאגה למצבי הרוחני במהלך השירות הצבאי, מכתב שנשאר אתי עד היום:

כה"ה ר' ויטא יט חשון תש"ח
אתה יודע היטב והחביב ילדן זוארי לה
אחרת מאלוהי כי דאוס אנו בעלצבת הקפס ואני
בצבא לא קטילת בשמתי היטבה ואה' הילוה
ואמתק בסיוחה.
טעם אצב להתק אצב אה בקלפי אמתק.
טוב אק וגם אהנאה כי ראיה אנכי בשב' בו
דאוי לא אה אריק. הנק שקוק אצב אצב
כי בואק אה אצבא ואוק אצבא בנסיונות,
פאגת בשב' הינו רבה כי לא אנו ויל הרבה
אצבא צרק ר' ואיז בלשכסום אסדובה צרה
פיקום אלוה ר' אה דא אלוה אלוה.
אולם וצחן יקרוי אכנו אני איתק היטב טות
תכונתק איתק איתק צפני אחרות. יוצר
אני להתק בקיט טב אהי האצבויז והפיקוק
אמינותם, כי כנו הין הם גלי תבן וגלי רבנות
אצבאיתם. ואין אהם באו אהק אהלבה כהפואת
צפא ואתרבהובם הם כאולו הם "איקרוסוק"

כבוד תפלה² את הסיוף היושן בלע "על כבוד"
לא תתנו לפני האדמו"ר אדמו"ר הקדוש זכור
הוא. באפי הנק אפר מה שפיר היה
תמיד זינינו כו האדמו"ר הם הנאמרים כו
גדת צוה ה"ל. אה"לום עם הם את האדמו"ר
אלה הפתקוהו אה"ל וכו"ל אה"ל אה"ל...

זמן לא אלה אה"ל את הלוח להתקלה
זינינו זמ"ל ^{אחי} הא"ל זכור הוא ע"ן להכרת
את צפני אה"ל ואת תמונתו א"ן אה"ל ואה"ל
גם זכור תקדש את שמו הקדוש ברבים וז"ל
כאם וזקנו זפני כואם תזו"ל את האה"ל
אה"ל ותקדש אה"ל אה"ל אה"ל וז"ל
אה"ל ה"ל תורה. כתורה תלמוד אה"ל

זמן זכור לא תהי ע"ן אה"ל זלזל האה"ל
זלזל אה"ל אה"ל ^{גדולה} אה"ל אה"ל אה"ל
אה"ל אה"ל וזלזל אה"ל כו כבוד אה"ל
הקדוש ז"ל תמו"ל אה"ל אה"ל זכור

3

אמרו את כל התענות אפי לתמימה ארצמו למ
 בצלמא כי בכתה ע' הכותף זמורה של
 המוצב אעט אעט נלממו מן האתקס. כי
 איזיל כוסין יצתן בארמאן עששו את הישקה
 שאו מן הימאן וצ'ה האז הדבאג עט חמר
 ע'ה מתקבאום באוג המרה ועווג למום .

למארים ול כען גפול זפצרים של כרואלונר
 באעט את פדעק אהב . צול זעמ אה .
 להתאובים דאומס הרבה בלמורם ודלצ'בה אמס
 ד' שילון כמן וומן הלב פלוי כצצ'וי ארצ'וי
 הלם של העסק

הלמור כן צוקא דאזבור של הפומה הפולא
 ג' פט סאון הלם יצמם פטו אמאן נאמם
 למור ווקר' אעלם י' קלם .
 ול אבאר חמ פאור אמרה זמק'ה א"ל
 ק'ב אק'ב' ש'צ'כ'ה אאורה של ילמ'ה
 אעט ...

על ארבעה ימים בקלטה עם התלמידים לקרוב אלוהים,

חיים פשוטים, ואני כל כך נהנה לקרוב אלוהים הוא

בילטור תכונות כלכליות הוא זה נכנס לעסק

התלמידים. מאחר כל קרוב אלה אלוהים אלוהים

הוא אלוהים דבר אחר הכולל אלוהים כמו לעולם

התלמידים הם זה ובלבד הצדקה כבר אלה, הם

יבואו את אלה ואלו יבואו ויבואו את אלה הכולל

במורה נבוכים למורה. ראלו הוא המורה הצדקה

אפסיון שלום ואפסיון כי בן שלום הוא אלוהים

אלהים בולטת. תלמידים תלמידים ואלו הם אלוהים

אשר אלוהים את אלוהים זה שלום ואלוהים

הכולל זה ואלוהים את אלוהים את אלוהים

שלום בלתי שלום ואלוהים. לבלתי שלום

ואשר את אלוהים ואלוהים. אלוהים בן אלוהים

בן אלוהים אלוהים אלוהים.

אלוהים אלוהים אלוהים אלוהים אלוהים

אלוהים אלוהים אלוהים אלוהים

אלוהים.

גם המורה לתנ"ך חיזק את ידינו, המגויסים הטריים, באומרו; 'חבר'ה, אתם בוגרים ואתם תעמדו בפני ניסיונות לא קלים. רק הקפידו לזכור בכל רגע: העם היהודי ומורשתו עומדים ויעמדו לנצח נצחים. נבוכדנצר, כמו גם טיטוס, עמים, תרבויות שלמות ואימפריות נעלמו, והעם היהודי חי וקיים.'

אני, שבאתי לצבא עם ערכים שספגתי בבית ובישיבה, ערכי אמונה ותורה, חשתי שאלו מסייעים לי להיות חזק מבחינה רוחנית ולשמור על ה'אני' הפנימי שלי בתקופה מאתגרת זו. כבר בערב הראשון שלי כחייל במדים, כשהגענו שלושת החברים לשק"ם בבסיס בית נאבאללה שם התאסף מחזור הגיוס של נובמבר, ראו אותנו בחורים חילונים שקראו; 'חבר'ה, הגיע דוס', בסגנון של 'בואו נתלבש עליו!' לאור המטען שקבלתי לא התבלבלתי לרגע; נטלתי כיסא, הנחתי עליו רגל בפוזת תוקפנית משהו וקראתי לעברם: 'על מה אתם רוצים לדבר, על תורה? אתם לא יודעים תורה כי לא למדתם דבר. תנ"ך? אתם יודעים רק על קצה המזלג. פיזיקה, שרטוט טכני, מחרטות, תורת המתכת - בבקשה, מי מעוניין לעמוד מולי?' הם הופתעו לרגע, אך בתוך דקות ספורות הקיפו אותי, טפחו לי על השכם בהערכה ואמרו: 'אתה בעניינים אתה! אתה משלנו'. מאז לא הציקו לי יותר. דומני ש'הוצאתי לכמה מהם את האוויר' מהדימוי שהיה להם על 'הדוסים האלו'. הם הבינו היטב שאני לא אסור מדרכי ורחשו כבוד לרמת ההשכלה שלי שבמאומה, לשון המעטה, לא נפלה משלהם.

באותו חורף התגייסנו שלושה בחורים מהגליל: אני, אברהם וגנר, אף הוא מטבריה, ועוד אברהם, מצפת, שלמד איתי בכפר אברהם. שלושתנו נשלחנו לבה"ד 4 בצריפין. כל בוקר בשעת האימונים הוציאו חייל אחד כדי לשמוע הרצאה על ציונות, חברה ועל המדינה בהתפתחותה, ולהעביר אותה אחר כך לשאר החיילים. אני הייתי נציג המחלקה שלי ואני מניח שהטילו עלי את התפקיד כי באתי ממוקדם מתקדם מבחינה לימודית וכן מפני שהייתי קצת יותר מבוגר מהחיילים האחרים.

כעת החלטתי שהדבר הנכון ביותר עבורי הוא לגדל זקן. להתגלח בתער לא יכולתי וסלדתי משימוש במשחת ה'משעי' הלא נעימה.⁶⁶ כך יכולתי לחמוק מהצקות במסדר הבוקר בנושא הגילוח.

לאחר שהות קצרה בבה"ד 4 נשלחנו לבסיסים ברחבי הארץ. אני נשלחתי לבה"ד 6 וקיבלתי תפקיד של נְשֵׁק, 'עבודה שחורה', גם אם אחראית. לא רציתי תפקיד שאין בו הכשרה לעבודה ולחיים שלאחר הצבא, ביקשתי העברה והגעתי למשרד בסדנא של חטיבת 'גבעתי' בבית נאבאללה שם מוניתי לשלם היחידה. מי שהכניס אותי לתפקיד היה בחור דתי בוגר 'בני עקיבא' בשם מוטק'ה קאופמן, יקה מרחובות, שעד שחרורו היה הפקיד הראשי ביחידה. במשך תקופה מסוימת עבדנו כתף אל כתף כשאני לומד ממנו כל מה שצריך כדי למלא את התפקיד בצורה הטובה ביותר. היינו הדתיים היחידים בבסיס ועם שחרורו נותרתי הדתי היחיד. המפקד שלי, יעקובי, היה מאנשי 'ההגנה', אדם מבוגר שבא ממשפחה דתית והבין את עולמי, ידע מהי שבת ומהן תפילות. כל עוד שימש זה בתפקידו היה לי קל יחסית, אלא שגם הוא השתחרר זמן קצר לאחר הגעתי והחליף אותו מפקד ממוצא בולגרי, בחור פשוט, שלא הבין דבר וחצי דבר ביהדות.

בתפקיד שלם היחידה נדרשתי להגיע להרבה בסיסים צבאיים, להעביר כספים מפה לשם ולהיות אחראי על משכורות החיילים. אהבתי מה שעשיתי והתחברתי להווי בחטיבת 'גבעתי', ובסך הכל ביצעתי את תפקידי בנאמנות לשביעות רצון מפקדי. במחנה 'גבעתי' היו 'ערבים סגורים' כי חיילי המפקדה לא יצאו כל ערב הביתה ובאותם ערבים סגורים היה קאופמן, שיצא הביתה לרחובות הסמוכה, מביא גמרא מהבית ושנינו ישבנו בלילה במשרד ללמוד להנאתנו. יום אחד ראה המפקד הבולגרי אור בוקע מהמשרד וניגש לבדוק מה קורה שם. כשראה שהדלת נעולה התעורר חשדו. הוא היטה אוזן ושמע דיבורים אך את השפה לא הבין... כשחשדו גבר הוא פרץ פנימה ודרש לדעת מה אנחנו עושים במשרד בשעה כזו ובאיזו שפה אנו מדברים. אפשר שחשד שאנו מדברים עם האויב... חברי מוטק'ה היה כבר סמל ראשון ואמר לו: 'ז'ק,

66 'משעי' היתה אבקה לבנה ששימשה חיילים דתיים לגילוח ללא תער לפני עידן המכונה החשמלית.

תירגע, אלו דברים שבולגרים לא מכירים. אנחנו לומדים משהו יהודי ואתה לא מבין בזה, זו לא שפה מוכרת לך'. לאחר שהסברנו לו לאט, הבולגרי הבין. על כל החיילים הדתיים עברו ניסיונות כאלו ואחרים ואחד מהם אירע לי כאשר יצאנו פעם ל'אפטר' בערב ונאלצתי ללכת כברת דרך כשחיילת צועדת לצדי. התביישתי. זקן עטר את פני, ולא היה נעים לי שכך ייראה יהודי דתי ברחוב. לחיילות לא יצא שם טוב, אך לא יכולתי לנטוש אותה לנפשה ולבייש אותה. צעדנו יחד עד שנפרדו דרכינו. ואכן, לא פעם היו ניסיונות אך ברוך ה' עמדתי בהם, ומכל מקום ידעתי היטב שהגיוס יסייע לי לאחר הצבא למצוא עבודה ולהתבסס. בכל מקרה, מבחינתי האופציה להישאר בישיבה ללמוד עוד ועוד, כדרכו של אבא זצ"ל לא היתה קיימת; כולם בסביבתי כבר עבדו, מהם כאלה שאף נישאו וכבר היו בעלי משפחה ואף אלו שלמדו במסגרות ישיבתיות עשו כך חצי יום ובמחצית האחרת עבדו לפרנסתם.

בתחילת השירות לא הרביתי לנסוע הביתה לטבריה בשל המרחק, אבל בהמשך, קיבלתי אישורי יציאה ביתר קלות, לא מעט בזכות כמה מחברי החיילים. באותם ימים קיבלו המשרתים 'שובר נסיעה' באוטובוס וכמה מחברי שהתגוררו קרוב יותר ביקשו אף הם שוברי נסיעה לטבריה, ומשקיבלו העבירו אותם אלי כדי לאפשר לי יציאות תכופות יותר לבקר את משפחתי ואת אמי האלמנה.

עד הצבא לא היה לי מושג עד כמה גדולה בורות החיילים בכל הנוגע ליהדות. במשך תקופה מסויימת חלקתי חדר עם בן קבוץ מהצפון, כרמי שמו, שבאחד הבקרים ראה אותי מניח תפילין ותהה לפשר 'הדבר המוזר הזה' שהוא לא הכיר. כרמי אמר לי שזו לו פעם ראשונה שהוא רואה 'דבר' כזה. הסברתי לו מה 'זה', מה כתוב בתוך הבתים ועל המשמעות של בר מצווה. חילקנו בינינו תורנות שטיפת חדר, וכרמי, שראה אותי מתפלל בחדר, הציע שהוא ישטוף במקומי. הסברתי לו שבשום אופן לא אתן שהעובדה שאני מתפלל תבוא על חשבוננו, וכאשר יגיע תורי לשטוף אקום רבע שעה קודם כדי להספיק להתפלל וגם לשטוף. בהזדמנות אחת, במהלך שיחה בינינו, שאלתי אותו אם גם בקיבוץ יש טכס בר-מצווה והוא הסביר שאכן יש טכס שבו עליהם לעמוד ב- 13 מטלות ובהן: חליבה ראשונה, שמירה ראשונה, תורנות מטבח ראשונה ועוד - מטלות המכניסות את הנער והנערה למעמד של בוגרים.

החטיבה יצאה לאימוני קיץ שנמשכו מספר חודשים, ולרוב נערכו באזור בית גוברין, אך לעתים רחוקות גם בגליל או בעמק יזרעאל. באחת הפעמים, בעת אימונים בעמק יזרעאל, שהתה היחידה סמוך למושב מולדת. בשבת הוכרז מצב הכן בשל 'פעולת קיביה' שהסתבכה, ושבתנו שם.⁶⁷ הגדוד שלי, גדוד 53, היה אמור לשוב לבית נאבאללה בערב אך התקבלה פקודה לשוב לבסיס כשעדיין נותרו שעתיים לצאת השבת. חברי מוט'קה ואני התלבטנו מה לעשות. קצין הדת לא היה באזור כדי להיוועץ בו ואני הצעתי שרק נקפל את הציוד ונעמיס אותו על כלי הרכב אך אמרתי שבשום אופן לא ניסע. בעינינו, קדושת השבת עמדה מעל ומעבר לכל פקודה צבאית. המפקד מנחם הזהיר אותנו שנעמוד לדין כי איננו מצייתים לפקודה אך הבטחתי לו שאני לוקח על עצמי את האחריות שנגיע לבסיס, ואני מבטיח לו שנצא מיד עם צאת השבת. השארנו בידינו רק נשק אישי ושנינו נשארנו עד צאת השבת במחנה. התוכנית היתה שעם צאת השבת נלך ברגל עד עין חרוד ומשם, מכביש בית שאן-עפולה, כבר נמצא בעזרת ה' דרך לשוב לבסיס. ואכן, עם צאת השבת צעדנו ברגל עד תחנת האוטובוס בכביש הראשי, מצפים לאיזה לכלי רכב שיעבור ויקח אותנו. בעודנו ממתנים הבליחו אורות כלי רכב גדול ממרחק, בכביש הופיעה משאית ונעצרה לידינו. התברר שזו עושה את דרכה ליחידה שלנו עם חמישה אנשי קבע מהבסיס. רב הסמל הבולגרי ראה אותנו וצעק: 'עריקים! מה אתם עושים פה בלילה?' אך הסברנו לו, הוא נרגע, עלינו למשאית ונסענו לבסיס דרך ואדי ערה. הכביש היה אז חשוך ודי מסוכן אך כעבור כשעתיים הגענו לבית נאבאללה. בבסיס פגשנו את המפקד מנחם ההמום, שלא האמין שהגענו הרבה לפני החיילים האחרים ואמר: 'א-לוהים שלך הציל אותך!'

67 בתגובה לרצח של אם ושני ילדיה הקטנים ביהוד שבוצע על ידי חוליית פדאיון, נערכה בחורף של שנת ה'תשי"ד / 1953 פעולת תגמול של צה"ל בכפר קיביה שבשומרון, אז בשליטת ירדן. במהלך הפעולה נהרגו בין 60 ל-69 אזרחים מהכפר וכ- 45 בתים פוצצו. לצה"ל לא היו נפגעים.

אזרח, איש חינוך
ומשפחה

כשהשתחררתי מהשירות הצבאי לא התבטלתי. לא היה נהוג בזמני, וגם לא חשתי כל צורך לצאת ל'טיוול של אחרי צבא' כנהוג בין צעירי ימינו. החיים עמדו לפני וקראו לי - לעשות.

אפ פעם לא היה לי אבא שתמך בי כלכלית וכעת, כשעמדתי ברשות עצמי, לקחתי אחריות, חזרתי לטבריה והתחלתי לעבוד בבית דפוס אצל דודי אפרים כפועל מן השורה - ומהר מאוד הבנתי שעבודה זו אינה מתאימה לאישיותי וכישורי. תוך זמן קצר מצאתי עבודה חדשה במשרד הבריאות בעיר, שבאותה עת החל להתארגן כמשרד מחוזי אבל לאחר זמן מה מצאתי שגם פה לא אמצא את עתידי. הייתי נבון, עוד מקום עבודה מאחורי, כבר התחלתי לחשוש - אך תוך מספר חודשים אירע מהפך חיובי: הגיע אלי מברק מהישיבה בכפר אברהם בו הוצע לי לבא לעבוד בישיבה.

הנה כי כן גם מצאתי עבודה וגם גיליתי שהשנים בצבא לא השכיחו מראשי הישיבה את הבוגר המסור מטבריה, וסמכו עלי שאוכל למלא בה תפקיד.

התחלתי לעבוד כאחראי מחסן כלים וחומרים, כשבמסגרת תפקידי הוטל עלי להזמין כלים ממרכז 'אורט' בתל אביב - אבל גם פה, יכולתי ביקשו לצאת לפועל באופן מקיף יותר. עד מהרה השתעממתי גם בעבודה כמחסנאי והתחלתי לעבוד במקביל גם כמורה מקצועי בישיבה.

עדיין לא היתה בידי תעודת הסמכה אך הדבר לא היווה מכשול בעיני הרבנים פילץ וסלומון שניבאו לי עתיד כמורה. בתוך כמה שנים למדתי, השתלמתי ותוך כדי העבודה גם ניגשתי לבחינות והוצאתי תעודת הוראה. ברוך ה', עשיתי חיל בעבודתי כמורה, הילדים אהבו אותי אהבת נפש והעניקו לי הרבה סיפוק. התקוות שתלו בי רבותי היו מוצדקות ביותר. הלכתי בעקבות המלצתם והצלחתי.

לימדתי עם מורה מקצועי נוסף, שלום גרינברג ז"ל, שגם כן למד איתי בשעתו במחזור הראשון בכפר אברהם. הילדים ידעו שאתנו אפשר לדבר גם על גמרא ובעת הצורך הושטנו להם עזרה גם במקצועות הקודש. לישיבת כפר אברהם תמיד הגיעו תלמידים ברמות שונות מבחינה לימודית ודתית, אך כישיבה-

מקצועית ידעו כולם שנדרש מהם ללמוד גם לימודי קודש. היה ברור שהרב פילץ מקפיד על רמת לימודים נאותה.

מורה מקצועי אינו מלמד פרונטלית אלא ליד מכונות ועקב כך יצרתי קשר אישי עמוק עם התלמידים. בשל קרבה זו הפכתי לא אחת ל'חבר ווידוי' עבורם. הייתי כבן 25 כשהתחלתי בעבודתי כמורה מקצועי ועם הזמן הועסקתי באופן רשמי כעובד רשת 'אורט' ומשכורתי שולמה על ידי הרשת ולא מהישיבה. באותם ימים רשת 'אורט' עבדה עם הישיבה שנקראה 'אורט תורה ועבודה', אך בהמשך נפרדו דרכיהם. לרשת היו ברחבי הארץ מספר מוסדות חינוך גדולים וביניהם 'יד סינגלובסקי' שביד אליהו, 'אורט ירושלים' ו'אורט טכניקום' בגבעתיים, שנחשב למוסד היוקרתי ביותר שלהם.

כחלק מצוות ההוראה בכפר אברהם היה לי ולחברי שלום גרינברג מעמד מיוחד כמצטייני ההוראה במחזור ומלבד זאת הערך המוסף של בוגרי הישיבה שעברו מספסל הלימודים אל קדמת הכיתה. זה היה קצת מוזר כשמצאנו את עצמנו קולגות של מורים שעד זה לא מכבר היינו תלמידיהם באנגלית, מתמטיקה וכדומה. אחד המורים היה 'יקה' בשם וייסברג שעיברת את שם משפחתו ל'הר-לבן' ותמיד הביא סיפורים נוסטלגיים על המשמעת שהיתה נהוגה בבתי הספר בגרמניה.

הייתי הצעיר בצוות המורים המצומצם באותה העת, אך עם הזמן הגיעו מורים נוספים ובית הספר הלך וגדל. שכרו לי חדר בבית משפחת השוחט של כפר אברהם ומדי פעם לבי נמשך הביתה, לטבריה, להיות עם אמא שהתגוררה אז לבדה עם אחי הצעיר. לצערי, באותה עת החלה להתרופף גם הבריאות שלה. בשלב זה של חיי כמורה בכפר אברהם כבר ויתרתי על המעיל השחור הארוך והמגבעת, אך בשבת עדיין לבשתי אותם. למרות גבות שהורמו פה ושם כלפי המראה החדש מעולם לא חשתי שיראת השמים שלי תלויה בצבע הבגדים והתלמידים מצדם קראו לי 'הרב' למראה הלבוש הזה. היה זה צעד סמלי נוסף בזהות המתגבשת מחדש בין העיר העתיקה בטבריה לעולם המודרני של מרכז הארץ.

להקים בית נאמן בישראל

אף שאמא נותרה בטבריה במצב רפואי ירוד ונצרכה לעזרתנו, אמרה לנו לא פעם; 'אני צריכה אתכם, אבל יותר מזה אני צריכה אתכם נשואים. חלילה אל תתעכבו בגללי. בהגיע זמנכם - לכו להקים את ביתכם'. אמא מעולם לא העלתה על דעתה להשאיר בבית מי מילדיה כדי שיעזרו לה ויותרו על חייהם שלהם.

עם תחילת דרכי המקצועית בכפר אברהם חשתי שהקרקע מתחילה להתייצב תחת רגליי. הנה, יש לי מקום עבודה מוכר, מעריך ומתגמל, ואך טבעי היה שכעת התחלתי לחשוב על הקמת משפחה. הזמן הוא כבר סתיו ה'תשי"ז / 1957 ואני כבר באמצע שנות העשרים שלי, מקומי בעבודה מובטח והגיעה העת להוסיף ענף לגזע משפחות זילבר ויפה.

אלא שלעבור מהסטנדרטים של היכרויות עם המין השני בישוב הישן בטבריה לסטנדרטים של העיר הגדולה לא היה דבר של מה בכך עבורי. לא היה לי שום ניסיון שהוא בכל הנוגע לקשר עם בנות שאינן אחיותי, אך אף על פי כן, כיוון שהייתי כבר רווק מבוגר יחסית לגיל הנישואין הנהוג בין חברי ילדותי בטבריה היה עלי לנקוט צעד מעשי.

השאיפה שלי היתה לחפש בת זוג מקרב בנות 'בית יעקב' החרדיות שהרי בתחילת עבודתי כמורה עדיין לבשתי תלבושת חרדית. התחלתי להתעניין בנושא השידוכים ובמקביל אחי נתן לי כתובת של שדכן - אך דבר לא יצא מכך.

אמנם בעת היותי בצבא יצא לי להכיר כמה בנות מבתיים חרדיים מודרניים בתל אביב, בתיים שהאבות עבדו, נהגנו להיפגש בבתיים, אף פעם לא ברחוב, אך באותם ימים עדיין לא הכרתי לעומק את המנטליות של אותן בנות עד שהבחנתי בתופעה שחזרה על עצמה: גם אם הנערה יושבה בבית כל השבוע - כשהצעתי לה להיפגש התשובה חזרה על עצמה; 'אני עסוקה', או כל מיני סיפורים ודחיות דומים. לא הבנתי מדוע הן נוהגות כך עד שקלטתי שזה בא על מנת להראות שהיא 'קשה להשגה'. ברגע שהבנתי שכך הם פני הדברים

הסקתי שאני לא במקום הנכון. בכל זאת ניסיתי להכיר בנות בירושלים ובעוד מקומות אך נוכחתי לדעת שכמעט כולן חיפשו חתן עם כסף או דירה או שניהם כדי שבכלל יואילו להסתכל עליו וזה גרם לי להבין סופית שאני לא בנוי למפגש עם בנות מהחוג החרדי. הגישה של הציבור הזה לא מצאה חן בעיני ובזאת נפרדתי מהם.

כיון שהגעתי למסקנה זו התבהרה בתוכי התמונה ונפתחו בפני אפשרויות חדשות. התחלתי לנקוט יוזמה ופניתי לחברה מ'המשמרת הצעירה' של 'הפועל המזרחי' בתל אביב. הם קיימו, בעיקר במוצאי שבתות, מפגשי צעירים וצעירות סביב חוגים שונים וביניהם גם חוג ריקודי עם. אם תשאלו, מה לבחור מהעיר העתיקה בטבריה ולריקודי עם!? גם אני לא ידעתי תשובה. ידעתי לרקוד בהקפות עם ספר תורה ובהילולת רשב"י במירון! זהו. למרות זאת, תפסתי בטחון עצמי, וכשנפתח חוג ריקודי עם - נרשמתי.

חוג ריקודי העם התקיים בבית הספר הדתי 'תלפיות' ברחוב מלצ'ט בתל אביב ולראשונה בחיי השתתפתי באירוע חברתי בו נמצאים בחורים ובחורות בצוותא. המפגש היה נעים, החברה גם כן, אך מה שהיה משמעותי בחוג הזה היתה העובדה שבאחת ההפסקות בין הריקודים נפתחה הדלת ובחורה צעירה הציצה פנימה.

זו היתה אורה לבית ורום.⁶⁸

באותה שעה עמדתי סמוך לדלת ורצתה ההשגחה שמכל הנוכחים, הנערה בחרה לפנות ישירות אלי ושאלה; 'מה בדיוק עושים כאן?' הסברתי לה, אך כבשה את לבי העובדה הפשוטה כל כך, שמולי עמדה נערה יפה שמדברת איתי באופן טבעי, פשוט, וללא כל עכבות ומשחקי כבוד.

באותו רגע משהו בתוכי אמר לי; אל תהסס! לפעול! ליזום!
בו במקום שאלתי אותה אם אפשר להזמין אותה לפגישה! וכמו שאומרים ביחידות המובחרות - 'המעז מנצח'; לאחר הניסיונות הקודמים עם בנות מאוד מצא חן בעיני שהיא פשוט אמרה 'כן!' 'כן' עם הרבה ביטחון עצמי,

68 מאוחר יותר שונה שם המשפחה לירום.

בלי 'נראה', 'אולי בשבוע הבא', או 'בדיוק אין לי זמן'. היא נתנה מיד תשובה פשוטה של אדם ישר, בלי 'פוזות'.

לאחר כמה משפטים קבענו פגישה בקיוסק בשדרות בן-ציון, מול 'הבימה'. לרקוד ריקודי עם לא ממש למדתי בחוג, אך מאז אותו ערב החל להיבנות בית נאמן בישראל, בהשגחה מיוחדת.

...ומנקודת המבט של אורה:

באותה עת הייתי תלמידת סמינר למורים 'תלפיות' בת 18. הסמינר שכן קרוב מאוד למקום החוג לריקודי עם. השתתפתי בחוג הדרמה של הסמינר והכנו שתי הפקות גדולות: 'דוד המלך' ו'טוביה החולב', ובשתיהן קיבלתי תפקיד ראשי. מועד העלאת ההפקה הלך והתקרב, קיימנו חזרות רבות ובאותו יום עשינו חזרה בתחילת היום אך הבמאי, בנימין ערמון, ביקש שנשוב לעוד חזרה גם אחר הצהריים, בתום הלימודים. אחר הצהריים חזרתי לבית הספר לצורך החזרה וקבעתי עם הורי שבסיומה נלך לסרט בקולנוע 'ירון' על שפת הים.

אלא שגם פה, רצתה ההשגחה והבמאי החליט שנסיים את החזרה מוקדם יותר כך שנשאר לי הרבה זמן עד המפגש עם הורי. התחלתי לצעוד לכיוון מפגש הרחובות שינקין-העבודה, והנה אני שומעת מוסיקה בוקעת מאחד הבניינים הסמוכים... - וכשאת שומעת מוסיקה אני חייבת לדעת את מקורה. כך הגעתי לאותה כיתה בבית הספר 'תלפיות', פתחתי את הדלת ושאלתי 'מה קורה פה?'

בחור שעמד סמוך לדלת ענה לי; 'זה חוג ריקודי עם' ולא עבר רגע והוא כבר הזמין אותי לפגישה!

כתל אביבית מלידה גדלתי באווירה הפוכה מזו בה גדל והתחנך יצחק. בסביבתי הדתית-לאומית נפגשנו כל החבר'ה, בנים ובנות, ואפילו היה לי חבר. אבל באותו ערב, על סף דלת הכיתה ב'תלפיות', הישרות של יצחק שהיתה העזה של ממש - מצאה חן בעיני.

לכן נעניתי לו אף שבאותה עת לא היו לי כל תכניות להתחתן. אמנם אבי אהב לקרוא לי בחיך 'א כלה מויד' - מוכנה לנישואין, אך מבחינתי חשתי שעוד יש לי זמן, אני רוצה לגמור ללמוד והדרך לחופה עודנה ארוכה. יום אחד אבא אמר לי; 'מאיפה את יודעת שיש עוד זמן? אל תהיי כל כך בטוחה! הרי תוך חצי שנה את יכולה פתאום להגיד לי שאת מתחתנת'. נזרקה בו מעין רוח הקודש - ואכן כך היה!

שנינו לא ידענו דבר זה על זו אך כיון שהמעורבות של הקב"ה במפגש היתה בולטת, לא חששנו יותר מדי והחלטנו להיפגש. כך התחלנו להכיר איש את רעהו.

לשנינו היה ברור במיוחד ש'עיקר הנס' היה בכך שיצחק בכלל מצא את העוז, בין רגע, להזמין לפגישה בחורה זרה לחלוטין, וזה המשיך ב'נס' הבא - שאני אמרתי לו מיד 'כן'!

מכיתת ריקודי העם המשכתי לפגישה שקבעתי עם הורי בקולנוע 'ירון' וכבדרך אגב אמרתי להם; 'הכרתי בחור נחמד. דיברנו חצי דקה וקבענו פגישה. אני לא יודעת מה יצא מזה'. ההורים לא ייחסו לכך חשיבות מרובה ונכנסנו לצפות בסרט בבית הקולנוע.

אך אני, צעירונית כבת 18, לבי כבר פעם בהתרגשות וציפייה לבאות.

את הפגישה הראשונה קיימנו באחר צהריים של יום חמישי אחד, ומיד בסיומה קבענו פגישה ליום שני אחר הצהריים, בשדרה. הלכנו לטייל, התחלנו לדבר ולספר זה לזו על עצמנו ועל משפחותינו ואחר כך התיישבנו על ספסל בשדרה והמשכנו לדבר. בתום הפגישה הוא ליווה אותי הביתה. קבענו פגישה נוספת - וכל השאר היסטוריה.

וכך קרה אצלנו תהליך הפוך מהמקובל, שעל פיו קודם מבררים על המשפחות ורק אחר כך נפגשים, ואם יש סייעתא דשמיא זוכים להגיע ל'וורט'. אצלנו, קודם הכרנו בינינו ורק אחר כך נכנסו ההורים לתמונה ועשו 'וורט'. באמת היה משהו נסי לגמרי בהיכרות ובנישואין שלנו.

בתקופת האירוסין הרבינו להיפגש בימי חול ובשבתות. ליצחק חסר בית חם ומפנק שכן בסמוך לעזיבתו את טבריה חלתה אמו ולמעשה לא שבה עוד לאיתנה. לכן לא פעם הגיע להתארח בשבתות בבית הורי בצפון תל אביב ואני נהגתי לנסוע לבקר אותו בעבודה בכפר אברהם. אפשר לומר שממש חיינו על קו האוטובוס תל-אביב-פתח-תקווה. יום אחד כשנסענו באוטובוס לבית הורי הצבעתי לתומי לכיוון שכונת 'נחלת גנים' ברמת גן ואמרתי ליצחק; 'גרנו פה במשך שנתיים'. סיפרתי לו שבעת מלחמת השחרור גרנו בדרום תל אביב ולאחר שפגז נפל על הבניין שלנו אמי פחדה להישאר שם עם הילדים ואז עברנו לבית בשכונת 'נחלת גנים' בו התגוררה חברתה מהעיירה ז'לכוב. יצחק נדהם ושאל 'איזה בית זה היה בדיוק?' וכשהשבת; 'בית קליקשטיין' הוא היה המום! 'בבית קליקשטיין מתגוררים אחותי הצעירה ובעלה! הרי זה הבית אליו הייתי מגיע בחופשות מהצבא ובשבתות' אמר. התברר שאחותו ובעלה הם אלו ששכרו מהורי את הדירה בדמי מפתח! זה היה כשהייתי רק בת 9 ומשם חזרנו לתל אביב. בדיוק 9 שנים לאחר מכן פגשתי את יצחק - ועוד מעגל נסגר בסיפור המופלא הזה.

כלל לא חששתי כשהוא הגיע לביתנו כיון שהורי היו אנשים מאוד מיוחדים, מאוד חמים.

אבי, ישראל דב ירום (וארום), נולד בעיירה ז'לכוב הסמוכה ללובלין,⁶⁹ במשפחה מבוססת כלכלית, ואביו אהרון, שכונה 'ארצ'ה', היה אמון על בניית בתים מעץ ואף בנה כמה בתי כנסת. בד בבד עם התפתחות הציונות החלו לפעול בעיירה כמה תנועות ובהן 'פועלי ציון', 'השומר הצעיר' וה'מזרחי', אליה אבי התחבר ושם הוכשר לעבודות חלוציות.

אבא עלה ארצה בשנת ה'תרצ"ו / 1936 בפעם הראשונה וחבר לאחיו הגדול צבי שכבר היה בארץ. הוא המשיך בתחום בו התמקצעה המשפחה - יצור מוצרים מעץ. בשנת ה'תרצ"ח / 1938 חזר לפולין לאחר שלא מצא בארץ עבודה שתפרנס אותו בכבוד, ואז נישא לאמי בפולניה. אבא שב לארץ ישראל, כשהוא מעלה איתו אשה לה נישא בנישואים פיקטיביים, וכך ניצל את היותו

69 Zelechow. ראו הרחבה בנספח.

בעל דרכון בריטי. אימא הגיעה ארצה כ- 4 חודשים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, וגם היא הביאה עמה עוד יהודי שהיה רשום עמה בסרטיפיקט עקב נישואים פיקטיביים.⁷⁰

אבי היה חלוץ בנשמתו והיה הראשון בארץ להמציא נול אריגה. בבית המלאכה שלו הומצאו כמה המצאות שסייעו לשפר את המוצרים שייצר: קולבים, מקלות כביסה, קסמי שניים ופסנתרים קטנים. כך היה אבא חלוץ בהמצאת פטנט שמנע את התפרקות מקלות הכביסה, על ידי קפיץ מיוחד שמנע זאת. כל זאת אבא עשה לאחר שבמו ידיו סלל כבישים, עבד בפרדסים ובנגרות בנין בתחילת דרכו בארץ ישראל.

לאבי היו 5 אחים; הבכור צבי, אחריו אברהם, אחריו נולדו האחות רבקה, האח יונה והאחות פייגה. סמוך לעליתו הגיעו ארצה גם שני אחיו אך שלושת האחרים נותרו מאחור, ובימי הזעם הועברו לגטו לודז' עם יתר בני המשפחה. אבי היה נגר חרוץ שעבד קשה כל חייו והתמיד בכך כמעט עד יומו האחרון. כשיצחק נכנס למשפחה אבא ייצר קולבים ומהדקי כביסה מעץ בנגריה שלו שבדרום תל אביב ובהמשך עבר לייצר עקבי נעליים שגם הם נעשו מעץ. מאוחר יותר פחת הביקוש למוצרי עץ ואבא החל לייצר את מהדקי הכביסה והעקבים מפלסטיק.

גם אמי, ציפורה, נולדה בעיירה ז'לכוב למשפחה של מכניסי אורחים וגומלי חסדים. אמא גדלה בבית חסידי כבתם של רבי יוסף אליהו ורבקה מנדז'יצקי, בעל התפילה של האדמו"ר מאלכסנדר בימים הנוראים. סבי היה סוחר עשיר, חסיד שהקפיד על תלבושת חסידית גאה. בכל ליל שבת היו מסבים לשולחן המשפחה עוד כעשרה מעניי העיירה. לא ייפלא שגם אמא היתה אשה חמה ומכניסת אורחים. אמי עלתה לארץ ישראל שלושה חודשים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה ובזכות כך שרדה, יחידה מכל משפחתה הענפה.

70 על פי גזירות ה'ספר הלבן' הנפיקו שלטונות המנדט ליהודים רישיון עליה מיוחד שכונה "סרטיפיקט" - זכאות לרישיון עלייה לארץ. זכו לו בעלי מקצועות חיוניים, סטודנטים שהתקבלו למוסדות להשכלה גבוהה ומי שהוכיחו שהם 'בעלי אמצעים', כלומר, בעלי יתרת מזומנים בחשבונם.

ישראל וציפורה ירום, ציפורה אלמז

ויצחק ממשיר:

עקב מצבה הרפואי של אמי היא נאלצה להתאשפז בבית אבות סיעודי בפתח תקוה.

כיון שכך, את ביתי בטבריה המרתי זה מכבר בחדר שכור בכפר אברהם והייתי קשור לאחיותי בתל אביב, אליהן הגעתי גם בחופשות מהצבא. כמובן שסיפרתי להן על המפגש בתל אביב עם אורה והן שמחו אתי מאוד. אחת מאחיותי נטלה על עצמה לברר על המשפחה אליה אני עתיד להצטרף, ואמה של אורה נסעה לכפר אברהם וביררה עלי עם מר רוזן - המורה הראשי במגמה המקצועית. לשמחתנו גם תוצאות הבירורים הראו התאמה בינינו. ברוך ה' שזכינו להגיע ממשפחות כאלו שכל בירור עליהן רק חיזק את הוודאות שמדובר ב'ענבי הגפן בענבי הגפן'. וכך, לאחר שלושה חודשי היכרות הודענו

למשפחות הנרגשות שאנחנו מתארסים. האירוסין התקיימות בבית הוריה של אורה, ולדאבוני, מלבד חסרונו של אבי המיוחד, שהורגש מאוד בתקופת האירוסין, נמנע גם מאמי להיות נוכחת בשמחתי.

כיון שכך לא נערך מפגש הורים קלאסי כנהוג, אבל ההורים של אורה שמחו מאוד להכיר אותי וככל שעבר הזמן והם הכירו אותי יותר, כך גם אהבו אותי יותר וקיבלו אותי כבן משפחה לכל דבר. ביתם הפך לביתי.

זכיתי! מכל הכיוונים.

נחופה

ששה חודשים לאחר האירוסין, בכ"ד אב ה'תשי"ח / 1958 נישאנו ברוב שמחה באולם החתונות המפורסם ביותר בתל אביב של אותם ימים: 'אולמי גיל' שברחוב גורדון. הוריה של אורה שכרו את שני האולמות בשתי הקומות, ומלבד משפחתי הגדולה שמחו עמי גם חברי נעורי מכפר אברהם, אליעזר שפר, חברי מאיר קצין וצבי קניג ועוד כמה וכמה מחסידי טבריה.

קשה לשכוח את הקשר החזק והחם שנוצר ביני לבין חמי וחמותי. הלואי על כל זוג כזו ברכה! בשנת הנישואין הראשונה התארחנו בביתם כל שבת. מאוד אהבתי את הניגונים של חמי וגם אני הוספתי לשולחן השבת שלהם שירים מבית אבא, שירי שבת ומועדים. בפסח היינו שרים הן את השירים שלנו והן את השירים שלהם, ואת האווירה הנפלאה באותם שבתות וחגים לא אוכל לשכוח.

דירה ראשונה - בבני ברק של פעם

לאחר הנישואין עוד לא היינו מספיק עצמאיים, נזקקנו לעזרה ורצינו להתגורר סמוך להורים. בתמימותנו חיפשנו דירה לרכישה בצפון תל אביב אך מהר מאוד מצאנו שזה למעלה מיכולתנו, כבר אז מחירי הדירות שם היו גבוהים מאוד. עבור דירת שני חדרים ביקשו 16,500 לירות, סכום עתק בזמנו. חיפשנו וחיפשנו וכשראינו ששום דבר לא יוצא מזה אורה הציעה יום אחד שנעלה על אוטובוס מספר 61 ונראה לאן נגיע - והגענו לבני ברק. שוטטנו ברחובות, ראינו בתי דירות נבנים, ושמנו לב שהאווירה מסביב מצאה חן בעינינו. אמנם היינו צעירים חסרי כל ניסיון אך כשהגענו לבנין שנבנה בסביבה טובה לא היססנו, דיברנו עם הקבלן במקום ומהר מאוד קנינו דירה צנועה, הדירה הראשונה שלנו, בת שני חדרים, עם מרפסות גדולות, ברחוב בעלז פינת בן-זכאי. שילמנו 9,000 לירות, חצי מראש ואת היתר במשכנתא אותה שילמנו במשך השנים ממשכורותינו וגם ההורים נתנו כתף. בדירה זו התגוררנו עד שנת ה'תשכ"ז / 1967 ובה נולדו שלושה מהבנים: עזריאל-חיים, על שם סבו הנערץ, ארצי-אהרון, על שם סבא ארצה אהרן ורום, אבי אביה של אורה, ואלחנן - על שם סבא אלחנן, אביו של אבי עזריאל חיים.

יום אחד, בתקופה שקדמה למלחמת ששת הימים, כאשר בארץ שורר מיתון כבד, ראיתי בניין חדש הולך ומוקם ברחוב ירושלים 33 בבני ברק. התחלתי להתעניין בדירות הללו שמצאו חן בעיני, והכל היה טוב ויפה עד ששאלתי את הקבלן מה מחירה של דירה בפרויקט. הקבלן לקח ממני צעד אחד לאחור, סקר אותי במבטו והפטיר; 'אדוני, זה לא בשבילך!' קצת נעלבתי, אבל איך

אומרים, הזמן עושה את שלו, גם מבחינה רגשית וגם מבחינה כלכלית. והזמן עבר, והמיתון העמיק, והקבלן בדק ומצא שטרם קנינו דירה. בדרך כלשהיא הקבלן הצליח להגיע אלינו וכמעט התחנן שנקנה דירה בבניין - וכך היה; עברנו לדירה מרווחת ברחוב ירושלים בבני ברק, ושם נולד בן הזקונים, יוסי [יוסף]-אליהו, שנקרא על שם סבא יוסף אליהו מנדז'יצקי, סבה של אורה, אבי אמה של אורה.

הסנדק הרבי נרית של צי- הרבי אלכסנדר, אחור משאל סכא ישראל ירומ, ואחיי ליינל, יצחק ומחמ

כך קיימנו בבנינו את הפסוק: "עֲטֹרַת זִקְנִים בְּנֵי בָנִים".⁷¹

71 משלי פרק י"ז

אמא שרה זילבר - זכר צדקת לברכה

בעוד אנו בונים בשמחה את חיינו והמשפחה מתרחבת, מצבה הבריאותי של אמא כבר הצריך אשפוז. בתחילה עברה אמא להתגורר, לסירוגין, אצל אחיותי יהודית וחנה ובהמשך, משנזקקה לטיפול רפואי מקצועי נאלצנו למצוא לה סידור הולם מחוץ לבית. עשינו ניסיון טיפולי בבית החולים 'הדסה' בירושלים אך זה לא עלה יפה, אמא כבר לא שיתפה פעולה. תקופה מסוימת שהתה באשפוז בכפר מל"ל, שם ניסו ללמדה שוב ללכת אבל כבר היה מאוחר מדי. בעזרת קשרים שהפעיל אברהם ירום, דוד של אורה, מנהל בית חולים 'העמק', נמצא לאמא מקום ב'בית רבקה' שבפתח תקווה, שהיה אז מוסד לחולים גריאטריים. אמא שהתה שם שלוש שנים כשכל העת אחי הצעיר אברהם ואנכי מבקרים אותה מדי יום לסירוגין ובמוצאי שבתות. עד היום אני נזכר בהתרגשות שבאחד הביקורים שאלה אותי אמא: 'במה זכיתי שאתם שומרים עליי כמו על מזוזה? הרי אני לא משאירה לכם דבר: לא רכוש, לא כסף, כלום.'

גם כשנולדו הילדים, גם בתום יום עבודה ארוך ומעיף, בטרם שבת הביתה ביקרתי את אמא. את שנותיה האחרונות אמא עשתה ב'בית סוסנקי' בקריית אונו, שהוא מעין בית חולים פרטי קטן. אחי ואני עזרנו לה בכל דבר שנצרכה ובכל מיני שירותים להם נזקקה. בחופש הגדול היינו לוקחים אותה לביתנו, כל אחד לחודש ימים, וכמובן בחגים. עבורי זה היה המובן מאליו; האשה הזאת טיפלה בי במסירות אין קץ כשהייתי ילד קטן. עד היום אני זוכר איך כשהייתי כבן עשר אמא רצה עמי על הידיים ברחובות טבריה לרופא שיטפל בי, כשאני עם מוגלה באצבעות הרגליים.

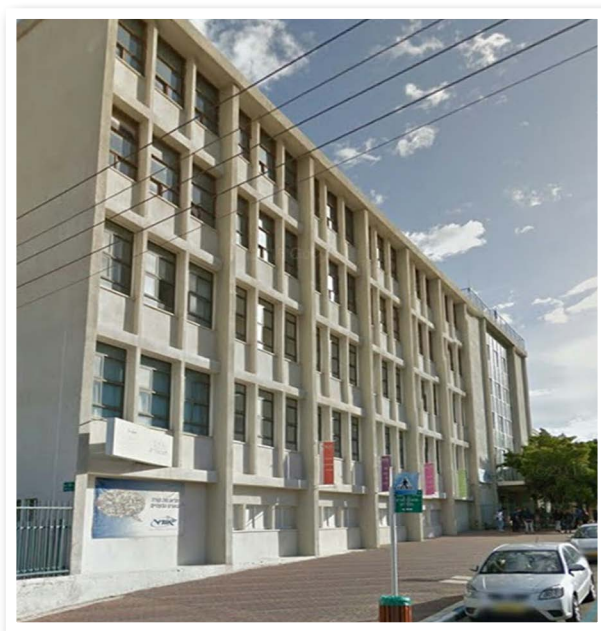
אמא נפטרה ב'ט' אדר ה'תשכ"ד / בשנת 1964 והיא בת 73. לא היה לנו לרגע ספק שמקום מנוחתה בעיר טבריה, באותו בית עלמין ישן ומקודש בו נטמן בעלה, ר' עזריאל-חיים זצ"ל, סמוך למקום מנוחתם של אבות ואמהות המשפחות המבורכות מהן באה, משפחות יפה ושפר.

מכפר אברהם ל'אורט טכניקום' בגבעתיים

בשנת ה'תשל"ב / 1972 עזבתי את ההוראה בכפר אברהם לטובת הוראה ב'אורט טכניקום' בגבעתיים, אך גם לאחר שעזבתי המשכתי, כמובן, לשמור על קשרים הדוקים עם הרב פילץ ודרכו עם הישיבה. השנים עשו את שלהן, הזמן עבר ובא גם יומו של הרב להילקח לבית עולמו. לאחר פטירת הרב פילץ התחלפה הנהלת כפר אברהם והישיבה השתנתה. ממוקום שהיה עד אז ברמה גבוהה, ירדה רמת התלמידים, עמה רמת הלימודים ועם אלו, באופן טבעי, גם יוקרת המקום בעיני הציבור.

כעת כבר התגוררתי בבני ברק ואף שבתחילה הייתי מיועד ללמד ב'אורט חולון', למזלי לימד ב'אורט גבעתיים' מורה מחולון ובצענו בינינו החלפת מקומות, וממני נחסכה נסיעה יומית מתישה לחולון.

ב'אורט' גבעתיים היו כיתות ברמת לימוד של 5 יחידות לבגרות, 3 יחידות ויחידה אחת, וכן מסלול בלי בגרות. זה היה תיכון איכותי שנשלחו ללמוד בו

אורט טכניקום' גבעתיים

ילדי מהנדסים, עורכי דין - אך לא רק. עם כניסתי לתפקיד התחלתי ללמד מסגרות, ולאחר שמורה אחר יצא לפנסיה קיבלתי אחריות גם על מעבדת המחרטות. הכשרתי את הנערים בעבודה על המכונות השונות, אך תמיד הקפדתי על קו חינוכי ברור כשאמרתי לתלמידים השכם והערב: 'אתם יכולים להיות כל דבר שתבחרו: טייס, מהנדס, או פקיד, אבל על מנת לתקן ברז בבית צריך אינסטלטור!' כל אדם בסופו של דבר צריך בעל מקצוע, ולהיות כזה, זו לא פחיתות כבוד. אמנם באשר לי, לביתי שלי לא נכנס שום בעל-מקצוע מזה ארבעים שנה: חשמלאי, מסגר, נגר, אינסטלטור ועוד - כל צבא המתקנים נותר בחוץ. כל מה שצריך אני עושה במו ידי.

בתחילת הדרך ב'אורט-טכניקום' בגבעתיים היה לצדי עוד מורה חובש כיפה שבעבר היה תלמידי בכפר אברהם, אלא שהבחור עזב לאחר זמן קצר ונותרתי מורה דתי יחיד בבית הספר הגדול הזה. עם אחראי המשמעת היתה לי שפה משותפת, מיוחדת במינה: נהגנו לדבר בינינו בארמית. הוא היה אדם נחמד מאוד, שבלי לצעוק או לנזוף החזיק את המשמעת במרחב בית הספר וכולם פחדו ממנו. בהתחלה היה שם גם מדריך גדנ"ע שהכשיר את התלמידים לקראת הגיוס ואתו היה לי קשר מצוין בעיקר במה שנוגע לטיולים שנערכו לתלמידים. תלמידי בית הספר טיילו הרבה ולא היה מקום אחד ברחבי הארץ שהיה 'מחוץ לתחום'. לאחר שהוא עזב הגיעו במקומו שתי צעירות שהתעלמו לחלוטין מיום ירושלים. כאילו אינו קיים! לא מדברים על זה, לא נוסעים לירושלים - כלום. זה חרה לי מאוד! השארתי להן בחדר כרזת ענק באותיות גדולות: 'באורט טכניקום' גבעתיים - יום ירושלים יוק? לא ויתרתי על מחאה זו.

המנהל החינוכי, איש משכיל ויודע-ספר שהיה אנטי-דתי בצורה קיצונית, מאוד אהב אותי כי סייעתי לו ככל יכולתי. כל אימת שהיתה לו בעיה כלשהי בחלוקת תפקידים או מטלות לתלמידים הצעתי לו את עזרתי, וגם אמרתי לו מראש שככל שמדובר בפרקי זמן קצרים אסייע לו ככל יכולתי - והוא העריך זאת מאוד. התלמידים קראו לו 'סנייק' כי הוא נהג להגיע חרש, בהפתעה לכיתה זו או אחרת, כך סתם באמצע היום, ולקיים 'שיחת הערכה' עם התלמידים על מוריהם - בנוכחות המורים.

כאמור, בית הספר חולק לרמות שונות. אמנם מגבעתיים לא הגיעו ילדים ממשפחות קשות יום אך אלו הגיעו מפרברי תל אביב, ועבורם נפתחה מחלקה דו-שנתית לעבודה מעשית. את האחריות ללמד ילדים אלה הטילו עלי. הילדים היו ברמה נמוכה ביותר, עם תעודות שכל הציונים בהן היו 'בלתי מספיק', והכי גרוע, עם דימוי עצמי שהם לא מסוגלים להגיע לשום הישג. זה מה ש'הכניסו להם לראש'. קיבלתי החלטה נחושה: דווקא לילדים אלה אתאמץ לעזור, ואכן הכנסתי בהם רוח אחרת וביטחון עצמי ביכולותיהם וחלק אף הצליחו לעשות בחינות בגרות. כאשר נפגשתי איתם נהגתי לומר להם: 'אתם רואים את קו המרצפות שלפניכם? זהו למעשה קו הזינוק לצאת מכאן עם בגרות של חמש יחידות, שלוש יחידות או זאת שתבחרו. מכאן - כל אחד יעשה לפי יכולתו. אני אעזור לכם אך את הרצון אתם צריכים להביא. לי אין 'אבקת רצון' לתת לכם. אם תרצו ותשקיעו - הכל פתוח בפניכם!'

זו היתה מה שנקרא בלשון ימינו 'שיחת קואצ'ינג' - והשיחה הזו פתחה בפניהם שערים שהם לא הכירו עד אז, שערים בתוכם. לשמחתי, ילדים אלה התקדמו יפה, קיבלו בטחון והבינו שהם אכן מסוגלים להגיע להישגים. כל תלמיד כזה ידע שהוא יכול לדבר איתי בפתיחות על הכל. כמו בכפר אברהם גם כאן, הייתי מעין 'שותף סוד' של התלמידים ואלו פנו אלי בשאלות שלמעשה היה אמור לטפל בהן מחנך הכיתה. וכך, מדי פעם הייתי שומע קריאות בהפסקה: 'הנה המורה שאנחנו אוהבים!' אכן, זכיתי, והם אהבו אותי אהבת נפש.

אהבה זו עמדה במבחן גם כשנזקקתי לשימוש ב'שמאל דוחה'. היה זה בעת טיול שנתי, ותלמיד הציע לי באופן תמים למראה להתכבד בביסקויט. מתוך נימוס הסכמתי ובעת שהושטתי אליו יד אותו תלמיד הכה בידו השניה על כף ידו. לא התבלבלתי לרגע, ולמרות שכבר אסרו אז על מורים להכות תלמידים - נתתי לו סטירת לחי מצלצלת! דבר לא קרה, התלמיד הבין מיד את חומרת המעשה - והתנצל עמוקות.

יום אחד התגנב המנהל החינוכי לכיתה שלי, כיתת הסדנאות, לכיתת הילדים החלשים במיוחד. הוא שאל אותם: 'מי המורה שאתם הכי קשורים אליו?' הם ענו 'המורה זילבר!' כששאל אותם מדוע הם ענו לו: 'כי הוא אומר לנו שאנחנו בני אדם!' כאשר הוסיף ושאל 'מה פירוש הדבר?' הם הסבירו: 'המורה זילבר

אומר לנו שאנחנו מסוגלים לעשות הרבה דברים. מכיתה א' אמרו לנו שאנחנו לא יכולים כלום!

כשהמערכת זיהתה שאיני בוחל באתגרים חינוכיים המפקח החליט 'להלביש' עלי כיתה של חרשים-אילמים מבית ספר בתל אביב. הסבירו לי שהם קוראים שפתיים ורק כך ניתן ליצור איתם תקשורת. לא נבהלתי, התאמתי את עצמי להוראה מיוחדת עבורם ונעמדתי כך שכל הכיתה תוכל לראות את פני. הם אכן הבינו כל מה שאמרתי וביצעו היטב את המטלות.

במהלך שנות עבודתי מוניתי גם למחנך כיתה, וברבות השנים לא פעם לבי התרחב כאשר פגש אותי תלמיד לשעבר ואמר: 'המורה, אני חייב לספר לך שאני כיום טייס מיראז' בחיל האוויר - וזה בזכות שאתה לימדת אותי לשלוט במכונות!' זה היה סיפוק שאין כדוגמתו. בכך ראיתי את פסגת ההוראה: לבנות בני אדם. עד היום, כשאני הולך לפעמים עם רעייתי במקומות ציבוריים קורה שמישהו רץ לפתע לקראתי בזרועות פתוחות ומכריז: 'לא אתן למורה שלי לעבור בלי להגיד לו שלום'. כך למשל יש בפרדס כץ חשמלאי רכב, 'עמוס מזגנים', שהיה תלמיד שלי. כשאני מגיע לשם הוא מכריז על הפסקה קטנה ומודיע לעובדים: 'זה המורה שלי'. זה בהחלט מחמם את הלב. אני מצדי כבר לא מזהה אותם בקלות כי הגדיים הפכו תיישים, אבל הם זוכרים גם זוכרים ולא עוברים על פני בלא לברך אותי לשלום במאור פנים.

גם מכיתת החרשים-אילמים יש כאלה שפוגשים אותי מדי פעם בהתרגשות. נהגנו בבית הספר שתלמידי כיתה י"ב יצאו לסיור היכרות עם עולם התעשייה בבית חרושת או באחד המפעלים הגדולים. יום אחד בקרתי עם כיתה במפעל לייצור כלי עבודה בהרצליה-פיתוח ולפתע אחד העובדים קפץ עלי. ברגע הראשון נבהלתי, ואז נזכרתי שהוא למד בקבוצת החרשים-אילמים. בשפת הסימנים הוא אמר לי: 'הכל בזכותך! אני עובד על מכונה חדישה שעולה מיליון דולר!'

זו הרגשה עילאית.

גידול ילדים בבני ברק של פעם היה מקור לשלווה ונחת. בעיר פעל סניף של תנועת 'עזרא' וסניף 'בני עקיבא' מהגדולים בארץ, הנערים הלכו בלילות שבת ל'טישים' חסידיים ב'חצרות' שונות בעיר, ואף ילד לא פחד לחזור הביתה גם בשתיים לפנות בוקר. בצהרי שבתות כל העיר היתה יוצאת לרחוב רבי עקיבא, בו התקיימה ממש 'תצוגת אופנה' ובקושי אפשר היה לעבור עם עגלות.

אורה, מורה בהכשרתה ובוגרת לימודי פסיכולוגיה, ידעה לחנך ילדים והיא למעשה זו ש'החזיקה את תיק החינוך' בבית. אחד הדברים החשובים ביותר עבורי היה להנחיל לילדי את החיוב ללמוד - וכמה שיותר; לא להישאר 'עמארצים'!

עם לידת הבן הבכור עזריאל סברתי שמערכת החינוך החרדי תהיה טובה עבורו. בבני ברק של אותן שנים 'תלמוד תורה מרכז' היה מוסד חרדי לכל דבר - אבל 'חרדי של פעם', עם תוכנית לימודים כמו של בית ספר יסודי רגיל אך עם יותר שעות ללימודים תורניים. במשך כמה חודשים בכיתה א' הכל התנהל על מי מנוחות עד שיום אחד שב עזריאל הביתה ו... ישב להעתיק את מגילת אסתר למחברתו. 'שרת החינוך' נדרכה; 'למה להעתיק? מה הרעיון החינוכי מאחורי זה שילד בכיתה א' יעתיק את כל מגילת אסתר? בירור ב'תלמוד תורה' העלה שהמלמד עבד במקביל למשרתו בתור אח סניטרי, וזה הוזעק מדי פעם, גם באמצע הלימודים, להזריק תרופה לחולה זה או אחר מחוץ לכותלי המוסד. כדי שהזאטוטים בני ה-6 יהיו שקטים בעת העדרו נהג להטיל עליהם משימות העתקה שונות, משונות ובעיקר מיותרות. כאשר אורה גילתה שהמורה אף דרש שאת העמודים שהילדים מעתיקים הם ידביקו אחד לשני כך שניתן יהיה לגלול אותם כמגילה, היא כעסה על כך ובעצה אחת החלטנו להוציא את עזריאל הקטן מ'תלמוד תורה מרכז' ולהעביר אותו לבית הספר היסודי 'מעלות'. משם עבר לבית הספר 'סגולה', שמעניק חינוך תורני ברמה גבוהה אך לא על חשבון שאר המקצועות. גם שם התקיים יום לימודים ארוך ושילמנו טבין ותקילין עבור 'שעות נוספות' אלו, שנמשכו עד שעות אחר הצהריים. אחריו נשלחו לבתי הספר הללו כל האחים, והמעבר התגלה כמוצלח. הבנים למדו שם בשמחה והגיעו להישגים יפים.

באותן שנים נהגו לחלק לילדים תעודות בט"ו בשבט וכבר התרגלנו שמדי ט"ו בשבט כל הבנים היו מושיטים לנו בגאווה את התעודה שקיבלו. באחת השנים, כשהם חזרו עם התעודות, ראינו שאלחנן איננו. שאלנו היכן הוא ועזריאל אמר שאלחנן מתחבא מתחת למיטה 'כי קיבל בחקלאות' כמעט טוב' והוא מתבייש'.

אורה נזכרת: חשבתי לעצמי שלא אלך לחפש אותו אלא אניח לו לשכב שם כרצונו עד שיימאס לו, וכך היה. כשיצא, הוא נגש אלי בפנים מבוישות ואמר: 'קיבלתי רק 'כמעט טוב'. חיבקתי אותו ואמרתי לו: 'אתה הילד שלי ואני אוהבת אותך עם כל ציון שתביא. הוא הבין ונרגע. כך חינכנו אותם'.

לעזריאל וארצי היה משחק קבוע: הם נהגו לבקש להיבחן על אמירת פרקי 'תהלים' מהתחלה לסוף ומהסוף להתחלה! אני אמרתי מילה מהפרק והם המשיכו אותה קדימה או אחורה - כפי שהתבקשו.

עם סיום בית הספר היסודי המשיכו עזריאל ואלחנן לישיבת 'נתיב מאיר' בירושלים והשתלבו בה היטב. בהגיע תורו של ארצי ללמוד שם הוא החליט שחיי הפנימייה לא מתאימים לו ועבר ללמוד בישיבה התיכונית 'קריית הרצוג' בבני ברק. בשל הישגיו הגבוהים בלימודים ארצי קיבל ש"ס במתנה ופרס נוסף מהישיבה, בטקס במעמד רבנים חשובים. הביאו עבורו מורה לכימיה כיון שהתחום עניין אותו ובישיבה לא רצו שיעזוב. אדם מיוחד מאוניברסיטת בר-אילן לימד אותו והוא אכן עשה בגרות 5 יחידות בכימיה. האהבה למקצוע הזה החלה כשבאחד מחגי הפסח הוא ביקש שנקנה לו לאפיקומן מעבדה קטנה. מאז נשבה בקסם הכימיה והיה נוסע לבד לתל אביב לרכוש מבחנות וציוד מיוחד שבעזרתו ערך ניסויים כימיים שונים. ארצי ידע על בוריים את שמות כל החומרים והמרכיבים הכימיים.

בן הזקונים יוסי למד בישיבה התיכונית 'שעלבים' והיינו גאים מאוד כאשר שמענו שאחד הרבנים אמר עליו בחיך; 'זה זילבר? זה גולד'!

בתום לימודי התיכון המשיכו ועלו כל ארבעת בני זילבר לישיבת 'מרכז הרב' בירושלים וגם שם הביאו לנו רוב נחת. עם ילדים צריך מזל - ולנו היה כזה.

ארבעת הבנים שלנו הינם תלמידי חכמים שמביאים לחברה ולנו כבוד, אנשים טובים, מחונכים והעיקר - מחנכים הלאה באותה דרך. זה לא בזכותי אלא בזכות אבי המנוח, שעל מצבתו נחקקו המלים: 'משים לילות כימים באהלה של תורה'.⁷² אין לי שמץ של ספק שזכות אבי עמדה לי שילדיי, וילדיהם, כמו סבם הגדול, הנם אוהבי תורה, מנהלים חיי תורה ויראת שמים, ובעוז וגבורה מיישבים את מרחבי ארצנו הקדושה.

לאחר הקריירה בהוראה

אך דברים השתנו מקצה לקצה בעולם בתי הספר המקצועיים-טכנולוגיים. בשנת ה'תש"ן / 1990 מינה שר החינוך דאז, זבולון המר, ועדה עליונה שתבחן את מצב מערכת החינוך בישראל בתחומי המדע והטכנולוגיה. הוועדה מנתה 16 חברים ופעלה בראשות נשיא מכון ויצמן למדע דאז, פרופ' חיים הררי. בוועדה השתתפו נציגי האקדמיה, הצבא, התעשייה ומערכת החינוך. אחת הבעיות במסלול המקצועי היתה שרבים מהתלמידים הגיעו לבתי ספר אלו לאחר שנכשלו במבחן 'הסקר' שנערך בסוף כיתה ח',⁷³ וקבע את גורלו המקצועי של התלמיד הצעיר לכל ימי חייו: מי לתיכון עיוני ומי למקצועי. כמובן, אלפים הגיעו למסלול כזה מרצונם החופשי ועקב נטייתם הטבעית או יכולותיהם העיוניות.

בקיץ ה'תשנ"ב / 1992 הגישה הוועדה את מסקנותיה וביניהן המלצה לצמצם באופן ניכר את מספר המגמות הטכנולוגיות ואת היקף ההכשרה המעשית. לאור המלצות ועדת הררי וועדות נוספות בוטלו המסלולים מסמ"ת, מסמ"ר ומסמ"מ.⁷⁴ מטרת הרפורמה היתה שבוגרי החינוך הטכנולוגי יהיו בעלי השכלה רחבה בתחומי הטכנולוגיה המבוססת על מדע, ולא בעלי הכשרה מעשית.

72 מסכת מועד קטן דף כ"ה ע"ב.

73 מבחן ידע כללי שהונהג בישראל בשנים ה'תשל"ב-ה'תשנ"ה / 1972-1995.

74 מסלול תיכוני, מסלול רגיל ומסלול מעשי.

די לראות תמונת מחזור של 'אורט טכניקום' משנת ה'תש"ל / 1970 כדי להבחין שהיו בה מגמות מעשיות מגוונות: אווירונאוטיקה, ארכיטקטורה, מכונות, אוטומציה, בנין וקירור. בבית ספר מקצועי לבנות ניתן היה ללמוד בשנות ה-60 וה-70 במגמות כמו תפירה, אריגת יד, תזונה, כלכלת בית וציור אופנה. כל מערכת ההכשרה המקצועית הזו נסגרה ואילו כיום, המגמות 'המקצועיות' שנתרו ב'אורט טכניקום' הן מקצועות 'נחשבים' כמו הנדסת אלקטרוניקה או מחשבים, ומקצועות 'מתקדמים' כמו תקשורת, טלוויזיה וקולנוע או אומנות. אם לא די בחטא זה, עוד הוסיפו עליו פשע ואת הציוד והמכונות מהמעבדות המקצועיות שלחו לעזה! לחנך את ילדי הערבים, בנימוק שזה 'יחנך עם נחשל' - וכך יש להם מחרטות מ'תוצרת הארץ' כדי לירות לעברנו קסאמים!

היה לי ברור שבתוך כמה שנים ייוצר מחסור בכוח אדם מקצועי במשק שהרי כל בר דעת מבין שלא כולם מתאימים לבגרות עיונית. והנה בשנת ה'תשע"ה / 2015 שוב ממליצה הממשלה לנערים ללמוד מקצועות טכניים. בקיץ ה'תשע"ו / 2016 אמר פעיל חברתי מבאר שבע: 'שנים ארוכות נלחמנו בבתי הספר המקצועיים ואכן, מספר בתי הספר האלה ירד וכך גם מספרם של התלמידים - אבל השגנו ניצחון פירוס; דור שלם מעיירות הפיתוח הפכו להיות חסרי מקצוע בכלל. מצד אחד קשה להשלים עם העובדה שרק ציבור חלש מגיע לבתי הספר המקצועיים, אבל מצד אחר הם באמת הכשירו למקצוע. עכשיו, בהיעדר מקצוע, המזרחיים מתחרים בפלסטינים על מקומות עבודה בבניין'.

שינוי התפיסה בנושא הכשרה מקצועית היה עבורי זרז ליציאה לפנסיה מוקדמת, ובשנת ה'תשנ"ב / 1992 יצאתי לפנסיה לאחר שנים ארוכות של הוראה.

כמובן, לא ישבתי לרגע בחוסר מעש. אני איש עבודה, ובכל מקום בו נמצאתי הבאתי תועלת מרבית. הגם שהייתי כביכול 'מבוגר', נכנסתי לעבודה חלקית בנגרייה של חותני ובמקביל עבדתי במחסן פורמייקה בבני ברק שהיה בבעלות חבר טברייני. לאחר מכן עבדתי במחסן בגדים סיטונאי בבני ברק - העיקר להמשיך להועיל לעצמי ולחברה. לא היו אלו עבודות מהתחום החינוכי לו הורגלתי, אך כאמור, תמיד הייתי איש מעשי מקצועי, ובכל מקום ראיתי

אפשרות להוסיף ולייעל.

רק בשנת ה'תשס"ו / 2006 החלטתי שהגיע הזמן להינפש קמעא ולשוב ללמוד יותר ברצינות, כמימים ימימה, בישיבת 'אור תורה' שעל ציון רבי מאיר בעל הנס, בטבריה.

ענפי משפחת זילבר משתרגים

הבנים שירתו בצבא, למדו היטב, רכשו השכלה גבוהה ומפרנסים את משפחותיהם בעמל ובכבוד. אחד הדברים העיקרים שהם ספגו מאתנו היה שלפני הכל, אסור לשכוח להיות 'מענטש', 'בן אדם' ככתוב: 'לעולם יהא אדם!' ברוך ה' הצלחנו - ועל כך תפארתנו.

בכל 'יאהרצייט', כשאני פוקד את ציונו של אבא אני רואה בדמיוני עמוד מתנשא מעל ציונו, עמוד אור בן כמה קילומטרים עשוי פרקי תנ"ך, דפי גמרא, עמודי מדרש, כרכי שולחן ערוך ושורות ארוכות של פירושי רש"י - שאבי מורי למד במשך עשרות שנים של מסירות ללימוד תורה שמלבדה לא ראה ערך בשום דבר אחר. בזכותו, כך אני חש, התקיים בנו הפסוק 'רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיו לא ימושו מפיו זרעך ומפי זרעך זרעך'.

ארבעת הבנים ומשפחותיה מיישבים את הארץ ברחבי ארץ ישראל המשוחררת במלחמת היש"ע: הבכור, עזריאל-חיים, נשוי לאפרת (לבית גרמן) והם מתגוררים בשדמות-מחולה בבקעת הירדן. הבן השני, ארצי-אהרון, נשוי למלכה (לבית שטמפפר), והם מתגוררים באלקנה. הבן השלישי, אלחנן, נשוי לנעמית (לבית סלומון) והזוג בנה את ביתו ביצהר ובן הזקונים יוסי-אליהו נשוי למירי (לבית יניר) וקבע את ביתו בפדואל.

ארבעת הבנים - בחתונה של יוסי

במבט גאה לאחור
ומבט בהיר לעתיד

לאחר 54 שנים בבני ברק עזבנו את העיר הייחודית הזו ורכשנו דירה נאה בבניין רב-קומות בגבעת שמואל הסמוכה. ההתחרדות לה היינו עדים במהלך השנים כמו גם הצפיפות והעזובה כמו דחפו אותנו החוצה עד שקיבלנו החלטה: אנחנו משפרים את איכות חיינו. זו לא הייתה החלטה קלה בגילנו, אך המעבר לבית מול הפארק התגלה כמבורך. לשמחתנו חברים נוספים עברו אף הם במהלך השנים לגבעת שמואל.

אורה מוסיפה: אני הייתי זו שדחפה לעבור. התקשיתי להמשיך לחיות בעיר הזו, שבנויה טלאי על טלאי של בטון בלא טיפת אסתטיקה וירוק בעיניים. העובדה שאחי יוסף (יוסי) אהרן וגיסתי גילה מתגוררים באותו בניין מוסיפה לשמחת החיים במקום החדש.

ויצחק מחזק: במשך שנים רבות בני ברק הלכה ונעזבה מכמה אלפי בני הציבור ה'סרוג'. גם בית הכנסת בו שימשתי גבאי 40 שנה הלך והתרוקן. מאותו רגע של קבלת ההחלטה הייתה לנו סייעתא דשמיא והכל ממש 'הלך חלק' על הצד הטוב ביותר.

כאן בגבעת שמואל, אני שומר על שגרה פנסיונרית שמשלבת לימוד ותפילה: פעמיים בשבוע אני פוקד את בית הכנסת 'אהבת ישראל' לשעורי 'קתדרה' מפי הרב שמואל יניב, בעצמו בוגר כפר אברהם, השתלבתי בקלות במסגרת לימוד דף יומי, ולא הפתיע אותי למצוא בין הלומדים שניים מתלמידי לשעבר שכמובן שמחו לראות אותי. אחת לשבוע אני נוסע לבני ברק לשיעור בבית משפחת למברג, ואורה, שמאוד אוהבת לבשל, לאפות ולשיר ממשיכה לעשות זאת במקהלת 'צלילי גבעתיים' בה היא שרה מזה שנים.

כששואלים אותי מה בעיני ההישג המשמעותי של חיי - אני יכול למנות בקלות כמה כאלה;

עברו עלי ימי ילדות ובחרות לא קלים ולא פשוטים, וצמחתי מתוך האתגרים. הלימודים בכפר אברהם ששילבו תורה ועבודה ונתנו לי כיוון בחיים, למרות שהסביבה לא גיבתה את בחירתי בעין יפה.

סיימתי לימודי הוראה מסודרים למרות קשיים רבים ומאותה סיבה אני גאה בהישג נוסף שלי, העובדה שעשיתי שירות צבאי מלא - וכמובן, שהכרתי את אורה והקמנו יחד משפחה לתפארת.

זאת עשיתי והצלחתי, תוך התמודדות מתמדת עם העובדה שאבי נעלם מחיי בחטף. חשתי היטב בחסרונו בבחרותי, בעת אירוסיי, בחתונתי, ובהולדת בניי. הייתי זקוק להדרכתו, לנוכחותו - אך הוא לא היה כאן לידי. לו רק יכולתי לרגע להראות לאבא ואמא זצ"ל את השבט המפואר שהעמידו מאותו בית דל בעיר העתיקה של טבריה...

אבא חסר לי בהרבה רגעים חשובים בחיים, ממש כשם שהוא חווה את אותו חיסרון של הורים ברגעים החשובים בחייו שלו, מאז עזב אותם בגיל 16 בפולניה.

בגבעת שמואל אנו חווים תקופה של מבט שליו לאחור, מבט מלווה הודאה, סיפוק ותפילה לעתיד. אנחנו מרבים לצאת לטיולים ונופשונים ברחבי הארץ, ממשיכים להיפגש עם חברי נעורים ומבלים עם חוג מכרים נרחב - וכמובן, מבקרים את הבנים, הכלות, כ"ח הנכדים ולא מעט הנינים, כן ירבו.

בדרך הטבע במשפחה ענפה כשלנו יש אירועים משפחתיים חדשים לבקרים ולא משעמם לנו לרגע. בשבתות אנחנו מעדיפים להיות בביתנו, ובכלל, ההעדפה שלנו היא להיות מארחים יותר מאשר מתארחים. אנחנו גם מאוד אוהבים את השקט ואת הלבד שלנו.

אנחנו מודים על הקיים, חיים יום את מה שהקדוש ברוך הוא מזמן לנו, ונזכרים לא פעם במשפט קצר באידיש: 'זאָל זיין ניט ערגער, בעסער וועט ניט שאַטן' - שלא יהיה גרוע יותר, טוב יותר לא יזיק.

ומתוך כל הבניין הזה לו זכינו, אנחנו מאחלים למשפחות ארבעת הבנים וצאצאיהם לחוש כלפי ילדיהם קצת ממה שאנו חשים כלפיהם: אהבה והערכה אין קץ.

ואורה חותמת בערך החשוב מכל בעיניה: 'שיהיו תמיד מאוחדים. שלא תיכנס מחלוקת ביניהם, ורק אהבה ואחוזה ושלוש ורעות ישרו בלב כל בני המשפחות'.

על בית ההורים
דבר הדור הבא

משהו ממה שקיבלתי מבית הורי שיחיו:

האווירה בביתנו עודדה התמדה ולימוד. אווירה זו לא נוצרה 'יש מאין'. אבא ואמא הביאו אותה איתם מבית הוריהם. הסמל בעיני אבא היה תמיד הסבא מטבריה, הרה"ח עזריאל חיים זילבר זצ"ל, על שמו אני קרוי. בתנאים קשים של חום טברייני, ללא מזגן או מאורר, ישב ללמוד בבית גם אחרי יום שלם ביכולת. צימאון אדיר ללימוד ללא הפסקה, מעולם לא חש 'שובע' בלימוד תורה. לימוד מרוכז זה התאפשר לו הודות לסבתא שרה זיכרונה לברכה, שלקחה עליה את כל עול הבית. הערצתו של אבא לאביו יצרה אווירה תורנית שעודדה לימוד תורה. אבא ירש מאביו את אהבת התורה. שיעורים בבית הכנסת בשבת ובמשך השבוע הם לחם חוקו מאז ומתמיד, ועתה בפנסיה ביתר שאת, וכל השנים לימוד איתנו, הבנים. את אהבת התורה הזו אנחנו מנסים להעביר לילדינו.

במקביל לסבא מטבריה שגדלתי על מורשתו, היו סבא וסבתא מצד אמא, ר' ישראל וצפורה ירום - שגדלתי על ברכיהם. סבא ישראל שימש סמל לאדם עובד, הלומד תורה ואף מלמדה. סבתא ציפורה מלאת החיים והמרץ, דחפה אותנו להצליח בחיים. היא עצמה למדה תורה, וליד מיטתה היו ערמות של ספרי קודש. סבתא וסבא פינקו אותי, והעניקו לי תמיכה בדרכי במשך השנים. אמא שתחיה, הביאה איתה כוחות אלו. ממנה אנחנו מקבלים 'דרייב' חזק של עשייה והתקדמות בכל התחומים. אמא לא מעבירה את זמנה בשיחות טלפון ארוכות. אמא מנצלת את הזמן גם בפנסיה. גם אתנו, עד היום, היא משדרת מסר ברור, "לכו עשו והצליחו".

הגמרא בברכות משווה בין אבא ואמא לקב"ה וכנסת ישראל. כך גם אצלי. אבא נותן לי את החיבור לקב"ה, את כל מסורת הדורות בתורה, בתפילה במצוות, על פי המסורת הטבריינית החסידית רבת השנים.

אמא נותנת לי את הכוח של כנסת ישראל. הרב קוק כתב: "עצמות החפץ של היות טוב לכל, בלא שום הגבלה... זהו הגרעין הפנימי של מהות נשמתה של כנסת ישראל" (אורות ישראל פרק א, ד).

כוח אדיר זה, פועל בי מכוחה של אמא. השפעה זו באה לידי מבחן בצמתים של הכרעות חשובות בחיי. לאחר סיום הלימודים בישיבת 'נתיב מאיר' התלבטתי לאן להמשיך: מחד, התקבלתי ליחידת המחשבים של הצבא (ממר"ם) שהיתה בשלישות ברמת גן, מרחק הליכה מהבית. מאידך, התקבלתי לישיבה החרדית 'כנסת חזקיהו' אשר בכפר חסידים. הכרעתי לכיוון הישיבה.

אומנם לאחר זמן קצר הבנתי שהכיוון הישיבתי המתאים לי יותר, יהיה בישיבת 'מרכז הרב'.

אף בבחירת אשה, היה חשוב לי למצוא אשה בת תלמיד חכם, ואכן מצאתי. ר' גרשון ויהודית גרמן קבלוני בזרועות פתוחות, והעניקו לי מכל טוב, בחומר וברוח.

הכרעה נוספת הזדמנה לי לאחר סיום לימודי בישיבה. האם לעבוד בהוצאת ספרים ואף להיכנס לשותפות עם בעל ההוצאה, או לעבור לשוב שדמות מחולה, ללמד בישיבת ההסדר 'שדמות נריה'.

דווקא כאן היתה ההכרעה קלה. עברנו לבקעה וכאן מצאתי שילוב של הרצון ללמוד תורה וללמדה וכן להפיץ את ה'טוב', שהרי אמרו חז"ל 'אין טוב אלא תורה, שנאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם - תורת אל תעזובו".'

אסיים באיחולי אריכות ימים בבריאות טובה להורי ולהורי אשתי. יה"ר מלפני הקב"ה, שיוסיפו להנהיג, להדריך ולאהוב אותנו לאורך ימים, ואנחנו וילדינו נשתדל להיות להם מקור של נחת יהודית.

משפחת זילבר שדמות מחולה

גדלנו בבית מאוד ערכי ולכן קשה מאוד לתמצת ולהתמקד בנושא מסוים ולומר: "את זה קיבלתי מבית הורי", אבל אנסה בכל זאת. חושבני שהמילים "חיים שיש בהם אהבת תורה ויראת שמים" (מתוך 'ברכת החודש') יכולות להוות פתיח למה שאתאר כאן. כבר משחר ילדותנו אני זוכר את הורי היקרים שיחיו מקדישים את מלוא מרצם וכוחותיהם לחנך ולהדריך אותנו, הילדים, בדרך הטובה והישרה. מאבא שיחיה אנו לומדים עשיית מעשים טובים עבור הקהילה ללא שום תמורה וללא שום רצון להתפרסם או להתגאות או אפילו להחזיק טובה לעצמנו. כבר מגיל צעיר אני זוכר את אבא (שהיה גבאי בבית-הכנסת במשך עשרות שנים) מתעכב במוצאי שבת כדי לקפל את המפות ולסדר את בית הכנסת. ואני, שהייתי ילד עדיין, אומר לו: "אבא! נו, בא נלך כבר הביתה!" והוא עונה לי: "כבר, רק צריך לסדר פה משהו קטן, וזהו.

וכך, בזכותו בלבד, נשארה בי עד היום תכונה זו קנויה בטבע, שאינני ממנהר לצאת מביהכ"נ. אמנם גבאי עדיין לא הייתי, אך תכונת-הנפש הטובה נשארה חקוקה.

אבא שיחיה מתרחק מן הפרסום ומתאוות הכבוד והשררה כבורח מפני האש. ענוות-אמת כזו, פשטות כזו, של כביכול "מה בכלל כבר עשיתי?", הרצון לתרום משלך, מזמנך ומממונך, ועוד להרגיש שרק עשית את מה שביכולתך לעזור ולעשות, בלי הרגשת שום גבהות-נפש, אני חושב שזו מידה יקרה עד מאוד.

ואבא תורם הרבה. אני זוכר, בערבי חגים וימים נוראים, שגם בבית היתה דרושה עזרה רבה- גם אז אבא התאמץ לסדר כל מה שצריך בביהכ"נ. היו פעמים שהמנקה פשוט לא הגיע, ואבא לקח אקונומיקה וחומרי ניקוי וניקה בעצמו את השירותים, בלי להודיע לאף אחד, ובלי לקחת אגורה שחוקה על איזוהי פעילות שעשה למען בית-הכנסת. התמסרות שכזו אל בית-הכנסת, שהוא מרכז הקדושה בחיי כל יהודי, היום כשאין לנו בית-מקדש, חקקה בנו רושם בל יימחה כל ימי חיינו, כך אני מקווה ומתפלל.

אני זוכר, שבעזרת הנשים היו רהיטי עץ ישנים, שכבר לא נראו טוב מבחינה חיצונית. אבא שיחיה לא מהר לבזבז כספים ולקנות רהיטים חדשים. בכלל, כסף ציבור היה אצלו קודש קדשים, ממש. הוא קנה טפטים בגוון דמוי עץ, ובידי הזהב שלו (שיהיה בריא), על חשבון זמנו הפרטי, עמד וחדש את כל הספסלים והשולחנות שבעזרת הנשים, מעשה אומן, והיו כחדשים ממש. אני בכלל לא בטוח שאת החומרים קנה מכסף ביהכ"נ. עכ"פ, את העבודה שלו והזמן שלו-הקדיש לתרומה אל הקודש, כדבר המובן מאליו.

בשבתות הקיץ אחה"צ אבא שיחיה נהג ללמוד אתנו משניות מס' אבות, כמנהג ישראל קדושים. זכורני, שבשבת אחת הגענו אל המשנה בפרק ב' משנה ה': "הילל (מצאצאיו של רבי יהודה הנשיא, מסדר המשנה) אומר: אל תפרוש מן הציבור...הוא היה אומר:...ובמקום שאין אנשים-השתדל להיות איש". על פיסקה זו אבא שיחיה הסביר לנו שכאשר צריך לעשות מצוה או דבר חשוב, או צרכי ציבור, ואין מי שייקח על עצמו את התפקיד- השתדל אתה ועשה את הדבר בעצמך. אני יודע שהסבר זה לא היה רק לימוד תיאורטי. זוהי משנת חייו של אבא שיחיה: לעשות את הדבר בגלל שכך צריך, ללא שום מטרה וכוונה אחרת: כבוד, פרסום, שם טוב, גם לא לשם קבלת שכר בעוה"ב או בעוה"ז. אני זוכר שכשכבר היינו נשואים עם ילדים ובאנו לעשות שבת אצל ההורים בבני-ברק, וחיכינו לאבא שיחיה שינעל את ביהכ"נ במוצ"ש, אמרנו לו: "אבא, הרי כך אומרים: פעם טייס- תמיד טייס". פעם גבאי- תמיד גבאי! אף פעם לא נמאס לו לשאת בעול הזה.

מאימא שתחיה, למדנו את מידת השמחה והאמונה, שמחת-חיים בריאה, ולא לקחת ללב דברים.

אנו לומדים ממנה לחיות חיים בריאים מבחינה נפשית. למשל, אם היה פעם דבר שניזוק, והיה צריך "לבזבז" כסף כדי לתקנו, אימא אומרת "כסף הולך וכסף בא". היא לא לקחה קשה אם היה הפסד ממון פתאומי או משהו דומה. לאימא שתחיה תמיד יש שמחת-חיים ובטחון עצמי, ושלוות-נפש בריאה כזו, של לא לחטט בפצעים ולא לחשוב על דברים רעים שקרו. פשוט להמשיך ולעשות את הטוב מתוך אמונה בה', שהכל הוא לטובה.

פעם אמרתי לאימא שחבל לקנות איזשהו חפץ, כי הוא קצת יקר. אימא שתחי' הגיבה: "למות חבל"! על כסף לא חבל, אם צריך את הדבר באמת-קונים אותו וזהו.

יכולתי לדבר על עוד ערכים שספגנו מבית ההורים שיחיו, כגון: חריצות, עמל-כפיים ביושר ואהבת המלאכה, ציונות אמיתית ואהבה יוקדת לארץ-ישראל, ועוד כהנה וכהנה, אבל די בזה לעת-עתה. אוהבים, מוקירים ומעריכים- עד מאה ועשרים!

משפחת זילבר אלקנה

אני לוקח מהבית הרבה דברים טובים !
א. חריצות ומסירות: אבא ואמא אנשים עובדים, אני זוכר את אבא עובד גם בתורה ומלאכה וגם בבית החרושת של סבא הכל במסירות וחריצות ועם ידי זהב .

אמא מכינה כרטיסי עבודה לעבודת תלמידים בקבוצות והכל עם הדבקות תמונות מעיתונים בלי תוכנות מחשב... הכל כדי שיהיה לילדים מעניין בשעורים.

ב. חיים פשוטים: חיים לפי היכולות שלך ללא התרהבות ושחצנות, חיינו בלי הרבה פינוקים ולמדנו לחסוך כשצריך.

ג. תורת חיים: שבתות וחגים שמחים עם תפילות טובות שירים וזמירות בבית, בעיקר כשמגיע חג הפורים ואמא משקיעה את הנשמה שכל אחד יהיה לו את התחפושת המוצלחת ביותר (אולי בגלל זה זה אני עד היום עושה הצגות עם תחפושות כל השנה) משלוח מנות מושקע וקריאת מגילה בבית כנסת. כל חג והשירים המיוחדים שלו, ואבא שמשמש כגבאי בבית כנסת ירושלים, עם התשלום לבעל הקורא , ודאגה לקפל מפות במוצאי שבת ולהיות מסודר בניהול החשבונות.

ובכלל, כל נוסח התפילות שקבלנו בבית הכנסת ובבית, ומנהגים של בית אבא בהרבה דברים שרק כשאתה יוצא מהבית אתה מגלה שיש גם מנהגים אחרים.

בקיצור יהדות שמחה ותוססת.

ד. אהבת הארץ וטיוולים זה דבר שקלטנו המון בבית. אבא ממש הנחיל לנו אכפתיות מארץ ישראל ומורשת קרב. זה אחד מהדברים שעד היום אני מעביר הלאה.

ה. משפחתיות: אמא טיפוס מאוד משפחתי ויש לה המון מחוייבות משפחתית. אמא שומרת על קשרים עם כל המשפחה אפילו ממש רחוקה. אני זוכר ביקור אצל הורים של אחד שנפל בצוללת דק"ר, או להגיד שאיתמר מרזל מקיבוץ יגור הוא בן משפחה שלנו.

ו. חרד"ליות: אבא בא מבית חרדי ואמא באה ממשפחה מאוד לאומית ומזה יצא שכולנו חרדלי"ם בדרך הרב קוק. אבא יודע לשלב צבא - תורה - עבודה ולהיות טוב בכולם.

חלומי הגדול של הרב קוק להיות יהודי ארץ ישראל חזק וגיבור מול כל אויביו גיבור בעבודת ה' שלו וגם בעבודתו.

ז. הוראה: כששני הורי מורים ברור שההוראה בדמי ממש. אם אדם רוצה לקדם את עם ישראל יום יום שעה שעה - ילך ויהיה מורה.

ח. אהבה ושמחה: רבי נחמן אומר שאם אדם נוטה לעצבות ואינו יכול לשמח את עצמו בדברי תורה יכול לשמח את עצמו בדברי הבל, אנו עם יוצאי שואה וכדי להפיג את מרירות היום יום, שמיעת מערכונים היתה לחם חוקינו. הרבה חוש הומור שאני עושה בו שימוש היום עם תלמידיי ספגתי דרך המערכונים האלה ובדיעבד הם מועילים מאוד.

מוסיקה: אמא שלחה אותי ללמוד כלי נגינה (פסנתר - המורה היה שואל למה אני מתופף על הפסנתר) ועל כך עד היום אני אסיר תודה. המוסיקה מלווה אותי כל חיי ומוסיפה לי המון שמחה בעבודת ה'.

הרגשת אהבה בבית: זה פשוט .
תודה אבא ואמא על כל שהייתם עבורי - ועודכם

משפחת זילבר יצהר

אומרים שהאדם הוא תבנית נוף מולדתו.

בעולם ללא אינטרנט ומסכים - כח הדמיון היה מפותח יותר.

עולמנו נע בין דמיון טבריה העתיקה וסמטאותיה לבין העיר העברית החדשה תל אביב.

על שתיהן שמענו מאבא ומאמא סיפורים ותיאורים צבעוניים וחיים, משל היינו שם בעצמנו וחוינו את מאורעות התקופה.

וכך בבואנו, כילדים, לצייר את תמונת חיינו - אנו מערבים את הגוונים ואת הנופים השונים ואף אולי המנוגדים, ויצרנו/ציירנו את התמונה האישית שלנו. בעצם, אנחנו ממשיכים בכך כל יום, בבחירתנו, במעשינו, ומנסים ליצור ולצייר את השילוב המיוחד הזה.

שילוב בין ישן לחדש, בין מסורת לפתיחות, בין תעוזה ויצירה לשימור ודיוק.

אמרו חז"ל: "חייב אדם לומר אימתי יגיעו מעשי למעשי אבותיי".
ונדרוש: אביו לא נאמר אלא אבותיי. ובכלל אבותיי כמוכן גם אמותיי, שאשתו כגופו.

אבא ואמא החיו בפנינו, הן בסיפור והן במעש, גם את הדורות הקודמים.
אנחנו מחויבים - אבא סיפר וחוזר ומספר ומשנן לנו גם בימים אלו, על סבא עזריאל חיים, שאותו הספיק להכיר 20 שנים בלבד. מתוכם מספר שנים בפנימייה רחוקה בכפר אברהם.

אנחנו מחויבים - לפחות לקיים מעט מזעיר מההתמדה של סבא עזריאל חיים זילבר, לאהוב את התורה אהבה אמתית, ללמוד הרבה רש"י - אולי נזכה "לשבת בהיכלו של רש"י" כמו שאמר הרב אשר שולמן שראה את סבא עזריאל חיים בחלום, לאחר מותו, יושב בהיכלו של רש"י!!!

אנחנו מחויבים - לפרוץ דרך כמו סבא ישראל ירום, שעלה לארץ רגע לפני השואה, שהיה עצמאי וממציא כל חייו, להיות בעלי הומור כמוהו למרות שלא

כל דבר היה קל... לשקוד על התורה גם בגיל מבוגר כמוהו, ולשמוח בחלקנו.
אנחנו מחויבים - להיות חדורי מוטיבציה להצלחה, ולשלב תורה עם עשייה כלכלית וציבורית כמו סבתא ציפורה שהבינה כמה דברים בענייני עסקים ושהחייטה באזנינו את דמותו של אבא שלה - סבא רבה יוסף אליהו מנדד'יצקי, שאני קרוי על שמו, מנהיג ציבור, נכבד בעמיו, קידש את ה' בחייו ובמותו בשואה.

אנחנו מחויבים - ואולי צריך לומר מחויבות... להיות "אשת חבר" אמתית כמו שהיתה סבתא שרה, בעלת עושר רוחני עצום, להקים משפחות גדולות ולנווט את ספינת הבית בבניה יתירה, לנהל בית ומשפחה במסירות גם אם התנאים הכלכליים לא היו קלים בלשון המעטה. ואולי יש להוסיף גם - מחויבים לכיבוד אב ואם שאבא שלנו, סבא יצחק, כה התמיד במצווה זו.
את האחריות הזו, אנחנו צריכים להוביל הלאה ולדורות הבאים.
לקיים בעצמנו ולהוריש הלאה - את הגנים המעורבבים האלו:
של אנשי עסקים ומסחר, אנשי תורה ובית המדרש - שלמרות השוני הרב (מאוד!) המשותף לכולם שהם:

- עמלי תורה ובוני הארץ
- יראי שמים אמתיים
- מקפידים על מצוות שבין אדם לחברו
- אוהבי אדם
- ישרים כסרגל
- דורשים מעצמם ולא מזולתם
- מעניקים בסתר
- ולפעמים חשוב מכך - מעניקים קשב.

סיום

במסיבת יום ההולדת ה-40 שלי כתבתי כך (על בסיס השיר "ניגונים" שנכתב ע"י פניה ברגשטיין):

שתלתם ניגונים בי אימי ואבי - ועל כך כה לחי

ניגוניך אבי ושיריך אימי - הם הבסיס לשירת חיי.

פירוש רש"י (...)

אבא - לימד אותנו כל השנים ניגונים, סמל לגעגוע לישן והטוב, לדברים שעוברים במסורת כניגון.

אמא - שרה כל השנים במקהלות, בהופעות בארץ ובחו"ל, סמל לקדמה,
חדשנות ומרץ תל אביבי.

אבא ואמא יקרים:
לכם נאחל מכל הלב, מכולנו -
בריאות, נחת, ועוד הרבה שמחות ונינים
עד מאה ועשרים.

באהבה גדולה!
יוסי ומירי
אילון, נופר, סתיו, ענר ואופק
סניף זילבר בפדואל

משפחת זילבר פדואל

מכתב ברכה מר' אליעזר שפר

יו"ר הארגון העולמי של בתי הכנסת והקהילות האורתודוקסיות

לכבוד ספרו של ידידי בן משפחתי ר' יצחק זילבר

סיפור חייו של ידידי וחבר ילדותי יצחק זילבר הוא גם סיפורה של תקופה המשתרעת מימי ילדותנו בטבריה, דרך לימודנו יחדיו במחזור הראשון של הישיבה הטכנולוגית בכפר אברהם ועד המפגשים המסורתיים בסוכה של אורה ויצחק זילבר, תחילה בבני ברק ולאחר מכן בגבעת שמואל.

ילדות בסימן החלוקה לפי החסידויות

אמנם רוב שנות ילדותנו ונעורינו בתלמוד תורה ובישיבת אור תורה עשינו יחדיו, אבל גדלנו בחצרות נפרדות של חסידויות שונות. יצחק, אביו ואחיו גדלו בבית הכנסת של חסידי סלונים (ביידיש טבריינית רַשְׁפֶּה, כלומר כולל רייסין), ואילו משפחתנו השתייכה כולה לחסידות קרלין.

להשתייכות הזו היתה משמעות רבה, באשר חסידי סלונים נחשבו לקנאים יותר, שרבים מהם נמנו על אלה שתורתם אומנותם, ואילו חסידי קרלין ברובם התפרנסו ממלאכתם ומעיסוקיהם.

אביהם וראש משפחתם של הזילברים, ר' עזריאל חיים זילבר זצ"ל היה במקורו חסיד גור, ואשתו שרה זילבר ע"ה, היתה מיוצאי חלציו של הסבא רבא שלנו, ר' יוסף מרדכי שפר מקרלין. אעפ"כ בחר ר' חיים זילבר שכל ימי חייו היה שקוע בלימוד תורה, ללמוד בישיבת 'אור תורה' המשתייכת לחסידות סלונים בטבריה.

בשנים שקדמו להקמתה של מדינת ישראל, הצטרפו ילדים ונערים מחסידות קרלין למחתרות האצ"ל והלח"י וכאשר הוקמה המדינה היה זה אריה (לייבל) זילבר, מראשוני המתגייסים לצה"ל, מיחידי החבר'ה של חסידות סלונים. כך גם בניו האחרים של ר' חיים זילבר: מנדל וידידי יצחק זילבר.

לפי זיכרונות הילדות שלי, כל ימיו ושנותיו ישב ר' עזריאל חיים זילבר ז"ל ולמד תורה בישיבת 'אור תורה' על ציון רבי מאיר בעל הנס, ובלילות לימד תורה את בניו אברהם ז"ל ויבדל"א יצחק ה"ו. בעוד רבים מאיתנו הצטרפו בנעוריהם לארגוני המחתרות, ר' עזריאל חיים הסתייג מהם וממלחמותיהם בשלטון הבריטי. בלילות בהם הדבקנו על קירות טבריה את המודעות של הלח"י ופיזרנו ברחובות את הכרוזים שלהם, נהגנו לפתוח בחשאי גם את הדלת הסגורה של בית הכנסת בוואן ולהשליך לתוכו את כרוזי לח"י.

למרות תופעת החילון שלא פסחה על צעירים רבים מקרב הציבור החסידי בטבריה, שמרה משפחת זילבר על אורח חיים תורני, כולל אלה מבניה שהתגייסו ושירתו בצה"ל בתפקידים שונים.

הר' יצחק זילבר, בוגר הישיבה הטכנולוגית בכפר אברהם פתח תקווה, המשיך שנים רבות כמחנך ומורה בחינוך המקצועי והטכנולוגי והעמיד דורות של תלמידים בני תורה ואנשי מעשה. יוצאי חלציהם של יצחק ואורה זילבר נמנים עם המתיישבים החלוציים ואנשי התורה בהתיישבות היהודית בארץ ישראל. זכינו, והגענו ממשפחות שמסרו נפשם על קדושת התורה וישוב ארץ ישראל, ואשרינו שאנו זוכים לראות גם ממשיכים בדרכנו זו.

ואפרד בברכה לידידי: "כִּי אֶרְךָ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ".

נספחים

- שירי ליל הסדר
 - שיר לחג השבועות - עפ"י הזוהר
 - קורותיו של אחי החורג, ישראל זאב
 - אחיותיו של אבי
 - מודליבוד'יזה
 - קאפוסט
 - ד'לכוב
-

שירי ליל הסדר

אחד מי יודע בארמית

ארבע,	חד,
מאן ידע? 3*	מאן ידע? 3*
חד אנא אנא ידע, ידע ידע אנא ידע	חד אנא אנא ידע, ידע ידע אנא
ארבע אימהא	ידע
תלת אבהא	חד אלקא,
תרי לוחיא	מרא דבשמיא וארעא 2*
חד אלקא,	
מרא דבשמיא וארעא 2*	
	תרי,
חמש חומשיא	מאן ידע? 3*
שש משניא	תרי אנא אנא ידע, ידע ידע אנא
....	ידע
עשרא דיבריא	
אחד עשר כוכביא	תרי לוחיא
שנים עשר שבטיא	חד אלקא,
שלושה עשר מידיא	מרא דבשמיא וארעא 2*
	תלת,
	מאן ידע? 3*
	חד אנא אנא ידע, ידע ידע אנא
	ידע
	תלת אבהא
	תרי לוחיא
	חד אלקא,
	מרא דבשמיא וארעא 2*

אחד מי יודע במשניות

אחד מי יודע?

אחד אני יודע

אחד החופר בור שיח ומערה *2

שנים אוחזים בטלית

שלושה שאכלו כאחד

ארבעה אבות נזיקין

חמישה תמים וחמישה מועדים

שש מעלות במקוה

שבעה דברים בגולם

שמונה שרצים האמורים בתורה

תשע חנויות מוכרות בשר

עשרה יוחסין עלו מבבל

לא ידוע אם יש המשך?...

אחד מי יודע בערבית

וואחד מין יתרין? וואחד אן יתרין
וואחד אלי חליקנא, אללא הוא אללא היא, לאי לאי אילא הוא
תנין מין יתרין? תנין אן יתרין
תנין מוסא ואהרן
וואחד אלי חליקנא וכו'
תלתא מין יתרין? תלתא אן יתרין
תלתא איבתנא וכו'
ארבע מין יתרין? ארבע אן יתרין
ארבע אימתנא וכו'
חמסא מין יתרין? חמסא אן יתרין
חמס מסכב פיל תורה וכו'
סיתא מין יתרין? סיתא אן יתרין
סית מסכב פיל משנה וכו'
סבאה מין יתרין? סבאה אן יתרין
סבאת אל יום פיל ג'ומעא וכו'
תמניא מין יתרין? תמניא אן יתרין
תמניאת אל יום פיל מילה וכו'
תיסעא מין יתרין? תיסעא אן יתרין
תיסעאת אל שאער (בש' ימנית) פיל חיבלה
(שאער - חודש, מהמילה סהר, אבל בש' ימנית) (חיבלה = הריון,
"שם חיבלה ילדתך") וכו'
עשרא (בש' ימנית) מין יתרין? עשרא אן יתרין
עשרא כילמתנא (=דיברות, כילמה = מילה ומכאן הביטוי - כול
כילמה פיל מוסמר, כל מילה מסמר) וכו'
אחדאש (בש' ימנית) מין יתרין? אחדאש אן יתרין
אחדאש אל ג'ום פיל סמעא (ג'ום = כוכבים, סמעא - שמיים) וכו'
תנאעש (בש' ימנית) מין יתרין? תנאעש אן יתרין
תנאעש אחוואנה (=אחים) וכו'
13 - מי יודע?
בטבריא לא שרו...

שיר לחג השבועות - עפ"י הזוהר

מי שלימד את השיר היה אהרן שמואל קלינגר, אבא של יהודית, אשתו של לייב'ל, שהיה מלמד בחדר ועסק בזוהר. הוא שלימד את לייב'ל את השיר הזה (לא ברור אם חיבר המנגינה בעצמו).

אורייתא	<u>אורייתא</u>
ברתייא * 2	<u>ברתייא * 2</u>
למאן את בעית למהוויא? * 2	<u>למאן את בעית למהוויא? * 2</u>
אנא בעיא * 2	<u>אנא בעיא * 2</u>
להתנסבת ליצחק עקדאיה * 2	<u>להתנסבת לאדם קדמיא * 2</u>
לא בעיא * 2	<u>(עונה הקב"ה) לא בעיא * 2</u>
בגין דרחים שגאיה	<u>בגין דאכיל מהעדאיה (=עץ הדעת) * 2</u>
(אהב את עשו, ש"שונא את יעקב") * 2	

אורייתא	<u>אורייתא</u>
ברתייא * 2	<u>ברתייא * 2</u>
למאן את בעית למהוויא? * 2	<u>למאן את בעית למהוויא? * 2</u>
אנא בעיא * 2	<u>אנא בעיא * 2</u>
להתנסבת ליעקב תמימאיה * 2	<u>להתנסבת לנח צדיקיא * 2</u>
לא בעיא * 2	<u>לא בעיא * 2</u>
בגין דנסיב אחתאיה * 2	<u>בגין דשתי שוכריא * 2</u>

אורייתא	<u>אורייתא</u>
ברתייא * 2	<u>ברתייא * 2</u>
למאן את בעית למהוויא? * 2	<u>למאן את בעית למהוויא? * 2</u>
אנא בעיא * 2	<u>אנא בעיא * 2</u>
להתנסבת למשה רעיא מהימנה * 2	<u>להתנסבת לאברהם רחימיא * 2</u>
הן בעיא * 2	<u>לא בעיא * 2</u>
בגין דלא יניק מנוכריא * 2	<u>בגין דשאל במאה אדעיה (=במה אדע כי אירשנה) * 2</u>

קורותיו של אחי החורג, ישראל זאב

בהמשך לפרק על עליית אבי ארצה ומותה הטראגי של אשתו הראשונה, אתאר כאן את סיפור חייו של התינוק ששרד, ישראל, שהוא אחי החורג.

מאותה שריפה בערב יום כיפור נותרה לישראל כווייה קטנה על אזנו הימנית, כווייה אותה היה מראה מדי פעם לבני משפחתו כדי להודות על הנס שנעשה עמו.

כאמור, ישראל גודל בבית סבו, הרב יוסף מרדכי לדרמן ואשתו השנייה, ולמד בבית היתומים 'דיסקין'. ליבא, סבתו החורגת, גידלה אותו במסירות והיתה לו לאם לכל דבר ועניין. ישראל גדל להיות אדם משכיל שגילה עניין בתחומי ידע רבים שלמד כאוטודידקט בלא להזדקק למוסדות פורמליים. כך רכש ידע רב בכוחות עצמו ועשה זאת בהצלחה רבה. הוא למד הנהלת חשבונות ובמשך שנים רבות ניהל את ספרי החשבונות של בית עסק גדול לחומרי בניין בשכונת מחנה-יהודה. לאחר שנים בעסק הזה התחיל קריירה עצמאית כסוכן חומרי בניין.

ישראל שמר כל השנים על קשר עם משפחתנו, ובכל פסח היה מגיע לביקור בטבריה ונהנה לבלות בחברת אחיו ואחיותיו למחצה. אמנם עד שהיינו כבר בגיל מבוגר יחסית לא ידענו מי זה בדיוק האורח הירושלמי שמגיע לביקורים קבועים. בשלב מסוים אמרו לנו שהוא אחינו, אך לא באמת הבנו איך זה. את הסיפור הטראגי על השריפה לא סיפרו לנו בילדותנו, והוא נודע לנו רק שנים רבות אחר כך.

לימים נשא ישראל את יפה, בתו של אפרים זלמן בהרב, חסיד חב"ד שהוגלה למצרים עם משפחתו בתקופת מלחמת העולם הראשונה על ידי השלטונות העותומאניים כיון שהיה נתין זר. לפרנסתו פתח בהרב בשנת ה'תרפ"א / 1921 אכסניה בשם 'ירושלים' - באלכסנדריה. רבנים ואנשי שם פרסמו מודעות בשבחו של המלון ומנהלו, איש ירושלים היקר, ותיארו את האוכל הכשר והטוב שמוגש במלון. בשנים אלו רכשה יפה במצרים את השכלתה. בשוכם ארצה בשנת ה'תרפ"ח / 1928 שכר אפרים זלמן מבנה בשכונת 'נחלת שבעה',

התאימו לפנסיון ובית מלון וקרא לו 'מלון ופנסיון בהרב'. המשפחה התיישבה בשכונת שערי-חסד הירושלמית, ושם התגוררו עד פטירתם.

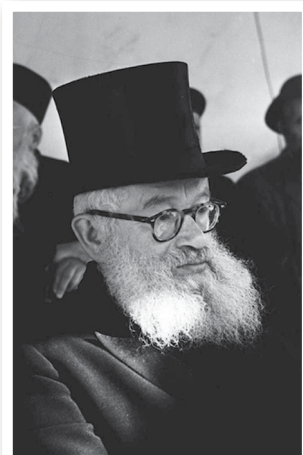

בשנת ה'תרצ"ד / 1937, כשהוא בן 24, נקבע מועד חתונתם של ישראל ויפה, אך זמן קצר לפני הנישואין הלכה אמה של יפה לעולמה. כדי לשמח את הכלה שאך זה התייתמה ערך להם קרוב משפחתה את החתונה במלון הירושלמי הנודע 'אמדרסקי' שבבעלותו. מי שהכיר את המלון ידע לספר שבעיני הציבור החרדי חתונה במקום זה היתה כחתונה בארמון מלכת אנגליה. כשהם התחתנו הייתי עדיין ילד קטן אך לקחו אותי לחתונה. כל שאני זוכר הוא שלפני כל סועד הונחו כמה סוגי צלחות ומשני צדיהן סודרו המון סכינים ומזלגות, דברים שמעולם לא ראינו כמותם.⁷⁵

בחתונה של ישראל היתה מתיחות בין אבא למחותנו הקודם. סמוך למועד החתונה עלה ארצה הרב יצחק-אייזיק הלוי הרצוג, שבהמלצת הרב איסר זלמן מלצר והחזון איש נבחר לכהן כרבה הראשי של ארץ ישראל לאחר פטירת הרב קוק. כיוון שלא סיימו להכין לו את מגוריו נשכר עבורו חדר במלון 'אמדרסקי' בו עמדה להתקיים החתונה. קנאי מאה שערים התנגדו למינויו של הרב הרצוג בשל היותו ציוני ואף נהגו לכנותו דרך זלזול, 'הרצוג', 'הדוקטור' או 'הצילינדר', כל זאת אף שהיה תלמיד-חכם גדול מאוד שבארץ קראו עליו את שאמרו בגמרא על רב כהנא: 'ארי עלה מבבל' - 'ארי עלה מדאבלין'.⁷⁶

75 המלון המפורסם נהרס עד היסוד בהפגזה בריטית בימי מלחמת השחרור.

76 בבא קמא קי"ז.

אבא, שהיה איש תורה ישר כסרגל וחזק כברזל, היה גם איש תמים וישר דרך שמעולם לא זלזל באיש, בוודאי לא בבן תורה. הוא לא סבל את הזלזול ברב הרצוג ולא הבין איך עושים דבר כזה. אבא ראה את הרב במלון ומיד ביקש לחלוק לו כבוד: לסדר לבני הזוג חופה וקידושין. מבחינתו, אם תלמיד-חכם כזה נמצא במקום, מן הראוי שהוא יחתן את בני הזוג, ואם לא, זה לא כבוד התורה. לשמחתו הרב הסכים, וזו היתה החתונה הראשונה שהרב הרצוג ערך בארץ ישראל.

הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג

- הרב הראשי לישראל

עקב הבחירה ברב הרצוג נוצר מתח עם החותן של אחי אפרים. אחי היה נשוי לבת ממשפחת יונגרייז הירושלמית, והחותן שלו היה אח של הרב דוד יונגרייז, דיין בבית הדין של העדה החרדית. המחותן יונגרייז פנה לאבא ואמר: 'מחותן יקר, אם אתה מכבד את הרב של הציונים - אני לא אוכל לבוא לחופה', אך ללא היסוס אבא ענה לו: 'אני מכבד את התורה, לא את הרב של הציונים, ולא אתן לבייש את התורה. אני אמנם אצטער אם לא תבוא לחתונה של בני, אבל את התורה לא אבייש'. ואכן, כך היה. הרב הרצוג חיתן את הזוג, ובסוף גם המחותן יונגרייז הגיע לחתונה לאחר שהבין שהמחותן שלו הוא אדם רציני שלא עוסק בזוטות. אבא אמנם ספג על כך ביקורת מכל עבר אך לנגד עיניו היה חשוב רק כלל אחד: אם האיש בן-תורה. כלל לא העסיק אותו סוג הכובע שאותו אדם חבש. עם הנישואין ליפה, עזב ישראל את בית סבו וסבתו החורגת בבתי וארשא, ופנה לשכונת שערי-חסד, שם התגורר אבי הכלה ועוד דמויות ירושלמיות רבות הוד. בני הזוג קבעו את משכנם בשכונה וחיו בה כל ימי חייהם. שנים רבות לאחר מכן, כשסבו הרב יוסף מרדכי נפטר, הסבתא ליבא היתה מתארכת מדי שבת בביתם של ישראל ויפה.

יפה היתה עקרת בית, ובשל העובדה שבנעוריה למדה במצרים נחשבה ל'מלומדת' בקרב נשות השכונה החרדית. אולי בשל כך היו רוב חברותיה צעירות ממנה בהרבה, וגילו עניין בידע הנרחב שלה.

למעלה מחמישים שנה היה ישראל הגבאי המיתולוגי ומגיד-שיעור בבית הכנסת הגר"א, בית הכנסת המרכזי של השכונה ומדי פעם היה נוכח בשיעוריו גם ר' שלמה זלמן אויערבך.

ר' ישראל עסק בצרכי ציבור באמונה וכל ענייניה של השכונה הובאו לפתחו. אנשי שערי-חסד היו באים לבקש את עזרתו ועצתו בכל נושא. בשל שליטתו בשפות ובשל העובדה שכל חייו עסק בצרכי ציבור, נתמנה ל'מוכתר' של השכונה והיה לאחת הדמויות המזוהות ביותר עם שערי-חסד. בכתבה על פטירתו הוגדר ביתו כ'כתובת לכל נצרך', וכפי שהגדיר אותו רב השכונה; 'עמוד התווך של שכונת 'שערי חסד' בכל דבר מצווה'.

ישראל הקדיש ימים ולילות לגמילות חסדים וקופת הגמ"ח שלו התנהלה ממשרד בשוק מחנה-יהודה. הוא נהג לכתת רגליו מבית לבית בסמטאות השכונה ולחלק המחאות לנזקקים בבתיהם-הם, כדי שלא יתביישו כשיראו עומדים בפתח ביתו מבקשים את עזרתו. 'איש פלאי' הגדיר אותו ראש ישיבת 'מעלות התורה' הרב שמואל אויערבך, עקב 'מעשי החסד הרבים שפעל עבור הכלל והפרט', ואחיינו, הגאון ר' מיכל זילבר הזכיר שאת אהבת התורה והוקרת לומדיה ספג בבית אביו, הגאון החסיד ר' עזריאל-חיים זילבר שנודע כבר מבחרותו כ'מודליבוז' יצר מתמיד'.

הוא גם היה מקורב מאוד לרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל, מדמויות ההוד המפורסמות של השכונה. היחסים ביניהם היו קרובים מאוד וישראל לא עשה צעד מבלי להיוועץ קודם ברב שלמה זלמן, מורו ורבו. כשביקשו אנשים את עזרתו של ישראל, היה נוהג לומר שישאל את פי הרב על הדבר. אף עבור הרב היה ישראל מעין 'ידא אריכתא' לפעולותיו הציבוריות.

יום אחד בשנות התשעים הלך ישראל, אז בן למעלה מ-80, לחלק צ'קים לאברכים, ובדיוק כשהגיע לכתובת האחרונה ברשימתו אירע אחד הפיגועים הרצחניים בשוק בתקופת האינתיפאדה הראשונה.⁷⁷ הוא נכוה בכל חלקי גופו, פניו התעוותו ללא-הכר אך הדבר ששמעו כוחות הצלה ממנו היה

77 בפיגוע נהרגו 16 אנשים ונפצעו 178.

זעקה 'איפה הצ'קים ורשימת האברכים שהייתי בדרך אליהם להביא להם כסף? למרות הפציעה הקשה, החלים ישראל מהכוויות מבלי שנזקק לניתוחי השתלה ור' שלמה זלמן אויערבך אמר אז, שההמחאות אותן התעתד לחלק לנזקקים 'כיסו' את עורו והגנו עליו. כל גדולי התורה וראשי הישיבות מ'שערי חסד' הגיעו לבקרו בבית החולים, ואברכים רבים שבזכותו יכלו לערוך קניות לשבת, ראשי ה'חברא קדישא' ומנהלי גמ"חים נשאו תפילה לרפואתו.

הרב הראשי ישראל מאיר לאו שביקר אותו על מיטת חוליו אף הזכיר את זכות אביו, הרב עזריאל חיים זצ"ל.

זו היתה לו הפעם השנייה בה ניצל מלהבות אש בירושלים, אך בגילו, לאחר פציעה כה חמורה התקשה ר' ישראל לשוב לאיתנו. מסופר שכמה שבועות לפני מותו פנה אליו ר' שלמה זלמן ואמר לו שהוא חייב להעלות על הכתב את שיעוריו כי 'הציבור התורני בארץ ובתפוצות שאינו מגיע ל'שערי חסד' צריך להכיר את דברי תורתך'.

אחיותיו של אבי

שתי אחיות של אבי היגרו אף הן ממודליבוז'יץ וניצלו. שתיהן, חנה רויזא⁷⁸ וטובֶקֶה⁷⁹ היגרו לארגנטינה ובמשך השנים שמרה חנה רויזא על קשר הדוק עם המשפחה.

כאמור, קשר המכתבים עם המשפחה נותק בעת המלחמה ורק כשהתחדשו שירותי הדואר בתום מלחמת העולם השנייה הגיע אלי לטבריה מכתב מארגנטינה, משרה, בתה הצעירה של חנה-רויזא, שכתבה בעברית יפה ומנוקדת בין היתר, 'להתראות במדינה היהודית'. ואכן, לימים עלתה שרה ארצה ובנתה את ביתה במושב בית זית שבמעלה הדרך לירושלים. הבת הבכורה של חנה רויזא, תקווה, נישאה לצעיר יהודי בשם מנחם מילשטיין,

78 בעלה, אדם בשם זלצמן, היה שוחט ומוהל בבואנוס איירס, נפטר ונקבר שם.

79 כינוי לשם טובה או טויבא.

מהנדס כימיקלים במקצועו והזוג הצעיר עלה לארץ בעיצומה של מלחמת השחרור. מיד לאחר שחרור חיפה הם השתכנו בבית ערבי נטוש בעיר. עקב מומחיותו התקבל מילשטיין לעבודה בחברת 'צבע' עם הגיעו לארץ. זו היתה החברה הראשונה לצבעים בארץ שלאחר זמן קצר התפתחה לחברת 'טמבור' שהוא סייע בהקמתה.

גם חנה-רויזא עלתה ארצה בשנת ה'תשי"ב / 1952 כשכבר היתה אלמנה, והתגוררה בבני ברק. בהמשך עברה עם ילדיה לחולון שם הקימו הבנים מרדכי ויצחק מפעל אריגה קטן עם מכונות שייבאו מחו"ל.

מודליבוז'יצה

העיירה שוכנת במרחק כ- 70 ק"מ מדרום לעיר המחוז לובלין, וכ- 230 ק"מ מדרום-מזרח לעיר הבירה וארשא.⁸⁰

במאה ה-15 עוד היתה העיירה מודליבוז'יצה שבנפת ינוב במחוז לובלין כפר פרטי של משפחת אצילים ורק בשנת ה'ת"ג / 1642 קיבלה זכויות של עיירה. בתעודות מהמאה ה-17 נזכרים יהודים שישבו בה ואף רכשו בתים ומגרשים. מספרם של היהודים גדל במאה ה-18 ואז נוסדה קהילה, שעל השליטה בה פרץ סכסוך בין קהילות חלם ובלז מחד, לקהילת ז'מושץ' מצד שני.

בשנת ה'תצ"ב / 1731 צורפה קהילת מודליבוז'יצה ל'גליל ז'מושץ'. בתעודות מתחילת המאה ה-18 נזכר בית כנסת ובה'תצ"ד / 1734 היה ליהודי העיירה בניין ששימש כבית חולים וכהקדש שבו התגורר גם הרב. ידוע שבמאה ה-19 שימש ברבנות העיירה ר' אשר למל, חסיד האדמו"ר רבי מנחם-מנדל מקוצק זצ"ל.

80 המידע מתוך: פנקס הקהילות פולין - כרך שביעי, מחוזות לובלין-קייילצה, עמ' 294, הוצאת יד ושם, ירושלים, תשנ"ט. אתר יד ושם ואתר: www.sztefl.org.

לאחר מלחמת העולם הראשונה הלך והורע מצבם של יהודי מודליבוז'יצה. רובם התפרנסו ממסחר זעיר, רוכלות ומלאכות שונות שלא דרשו הכשרה מקצועית. בשנים הראשונות שלאחר המלחמה סייע הג'וינט ליהודי העיירה בשיקום עסקיהם. בשנת ה'תרפ"א / 1921 צמח מספר היהודים בעיירה ל-957, מעל 50% מכלל תושבי העיירה.

בשנת ה'תרפ"ה / 1925 נוסד בעיירה סניף ציוני, לא גדול, שהיה לו מעון משלו ובו גם ספרייה. בשנות ה-20 המוקדמות של המאה העשרים נוסד גם סניף 'אגודת ישראל' שרוב חבריו נמנו עם חסידי גור. בתחילה שלטו אנשי 'אגודת ישראל' בוועד הקהילה, אך בבחירות ה'תרצ"ו / 1936 זכו 'הציונים הכלליים' ברוב מוחלט.

האנטישמיות שפשטה בפולין בשנות ה-30 לא פסחה גם על מודליבוז'יצה. סוחרים ובעלי מלאכה יהודים סבלו לא פעם מחרם כלכלי ואף מעשי אלימות אירעו בעיירה. בפוגרום זוטא שהתרחש בחורף התרצ"ו / מרס 1936 נופצו שמשות בית המדרש ובית העלמין היהודי חולל.

באלול ה'תרצ"ט / ספטמבר 1939 נכבשה העיירה בידי הגרמנים שהחלו בחטיפת יהודים מן הרחובות והבתים לעבודות כפייה. לא פעם נהגו הגרמנים להתעלל להנאתם ביהודים עוברי אורח.

עד סתיו ה'תש"ב / 1942 עוד היה מצבם של יהודי מודליבוז'יצה נוח בהשוואה לתנאי חייהם של יהודים במקומות אחרים בפולין: בעיירה לא היתה נוכחות קבועה של גרמנים, לא הוקם בה גטו ויהודי המקום יכלו להמשיך לעבוד לפרנסתם. אמנם בקיץ ה'תש"ב / יוני 1942 הגיע מספר יהודי העיירה ל-2206 נפש לאחר שהובאו לעיירה למעלה מאלף יהודים מוינה. בעיירה הוקם גטו, וכל תושבי העיירה גורשו לשם. תנאי המחיה הקשים והצפיפות הגדולה גרמו לשיעור תמותה גבוה, בעיקר בקרב החולים והזקנים. הגברים הכשירים לעבודה נלקחו לעבודת כפייה במחנות ליסקוב וַיְנִיסוּב. הנותרים בגטו התקיימו ממכירת רכושם.

הקץ החל להקיץ על מודליבוז'יצה לאחר החגים של שנת ה'תש"ג / אוקטובר 1942, אז רוכזו יהודי העיירה והפליטים לכיכר השוק, ממנה הועברו לגטו קרשניק. כעבור חודש גורשו, יחד עם יהודי קרשניק והסביבה, למחנה ההשמדה בלז'ץ.

רובם ככולם לא שרדו.

קאפוסט

קאפוסט היא עיירה קטנה ששוכנת כ- 225 ק"מ מזרחה למינסק.⁸¹

יהודים התיישבו בקאפוסט שבמחוז ויטבסק בבלרוסיה, כבר באמצע המאה ה-17, ובשנת ה'תקכ"ו / 1766 מנתה האוכלוסייה המקומית 304 יהודים משלמי מסים.

בשנת ה'תקע"ח / 1818 החלו לפעול במקום בתי דפוס עבריים ובהם בית הדפוס של רבי ישראל יפה, 'המדפיס מקאפוסט', בו נדפסו ספרי חסידות. בבית הדפוס שלו ראתה אור בשנת ה'תרע"ה / 1815 המהדורה הראשונה של הספר 'שבחי הבעל שם טוב'. פעילות הדפוס העברי בעיירה נפסקה בשנת ה'תרצ"ד / 1837.

בשנת ה'תרנ"ז / 1897 כבר מנתה האוכלוסייה היהודית 1399 נפש, מתוך אוכלוסיית העיירה שמנתה אז 3384 נפש. מרבית יהודי קאפוסט היו חסידים. ידוע על פוגרום שנערך ביהודי המקום בשנת ה'תרס"ה / 1905. בשנות העשרים המוקדמות של המאה הקודמת הוקמו בעיירה שני בתי ספר פרטיים לבנים. מרבית היהודים מצאו את פרנסתם מייצור וייצוא של רעפים. בה'תרפ"ד / 1924, תחת השלטון הסובייטי, נפתח בית ספר יסודי בן 4 כיתות.

81 תורגם מאנגלית מתוך: 'החיים היהודיים לפני ובמהלך השואה', בהוצאת אוניברסיטת ניו יורק, עמ' 657-658. פרטים נוספים הושלמו מ'ויקיפדיה', ערך: קאפוסט.

קאפוסט נכבשה בידי הגרמנים בשנת ה'תש"א / 1941 ובדצמבר אותה שנה הוקם בחצר מפעל הבדים גטו ל-250 יהודים. בקיץ ה'תש"ב / יוני 1942 נרצחו כולם.

ז'לכוב

ז'לכוב נמצאת על אם הדרך בין לובלין לורשה, כ- 75 ק"מ ביניהן, כ- 30 ק"מ מזרחית לנהר הויסלה.⁸² יהודים החלו להתיישב בז'לכוב במאה ה- 17 ונראה שנכוחותם התקבלה בברכה בזכות כישורים מסחריים ועסקיים. הם לא נפגעו בפרעות ת"ח ות"ט ואף נתנו מקלט ליהודים מערים אחרות. לקראת סוף המאה ה- 19 היה רבי לוי יצחק מברדיצ'ב רב העיירה. יהודי העיירה השתייכו ל'מתנגדים' ולחסידיים. הנערים למדו ב'חדר' ובתלמוד תורה וכמאה וחמישים נערות התחנכו בבית הספר 'בית יעקב' המקומי.

בסוף המאה ה- 19 חיו בז'לכוב כ- 5,000 יהודים, כ- 70 אחוז מהאוכלוסייה במקום ובאופן טבעי שלטו בחיי הכלכלה. יהודים פתחו בעיירה בתי חרושת, בין היתר להפקת סוכר ולייצור סודה לשתייה וכן היו בעלי נגריות ובתי מלאכה לעיבוד ברזל. זמן מה חיו בהרמוניה עם שכניהם הגויים ולא חשו כמעט בכלל באנטישמיות. היהודים לקחו חלק גם בענייני העיר, וכ- 30 אחוזים מהמושבים במועצה היו בידי יהודים. לקראת סוף המאה ה- 19 גברה העוינות בין יהודים לגויים על רקע כלכלי, והאחרונים הקימו קואופרטיבים להתחרות בסוחרים היהודים.

הפריחה הכלכלית בעיר הגיעה לקיצה במהלך מלחמת העולם הראשונה. עם תחילת הקרבות הגיעו אליה פליטים רבים מאזורים שונים. יהודים אחדים נחשדו בריגול למען גרמניה ונאסרו בידי הרוסים. אחרים עזבו את העיר ועברו להתגורר ברוסיה. כשפולין זכתה לעצמאותה והצבא הרוסי עזב, החמיר המצב הכלכלי עוד יותר, התחרות בין יהודים לגויים הפכה קשה הרבה יותר וכיון שכך אירעו עוד ועוד תקריות אנטישמיות. יהודים שחיו ברווחה נהיו עתה

82 המידע מאתר בית התפוצות.

עניים ויהודים רבים היגרו מהעיירה לצרפת, ארצות הברית, ארץ ישראל ועוד. אמנם חיי התרבות המשיכו לפרוח גם בתקופת המחסור. קבוצות דתיות, חילוניות, ציוניות וסוציאליסטיות התחרו על לב בני הקהילה והרוב היה בעד הציונות. במחצית הראשונה של המאה ה-20 החלה בז'לכוב פעילות ציונית, יהודים אספו תרומות לקק"ל, הקימו סניף של 'פועלי ציון' וקיימו שיעורי ערב בעברית. בשנת ה'תרפ"ז / 1927 קם סניף של התנועה הרוויזיוניסטית ואחריו סניפים של 'בית"ר', 'החלוץ', 'השומר הצעיר' ו'צעירי מזרחי'.

בשנות ה-30 החלה האנטישמיות להתגבר. סוחרים פולנים ארגנו חרם על עסקים יהודיים, וזריקת אבנים על בתי עסק ובנייני קהילה יהודים הפכה לעניין שבשגרה.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה חיו בז'לכוב כ- 5,800 יהודים וכ- 2,700 לא-יהודים. הגרמנים נכנסו לז'לכוב מיד בתחילת המלחמה ועם הפולנים היכו והשפילו יהודים רבים, אסרו רבים אחרים, שדדו ושרפו רכוש ובתים ולבסוף הציתו את בית הכנסת על היהודים שהתפללו בו. בחודשים הבאים הגיעו יותר מעשרת אלפים יהודים מהכפרים והעיירות הסמוכות לז'לכוב וכולם חוייבו לענוד טלאי צהוב. רבים המשיכו להיאחז בתקווה שלמרות התנאים הגרועים בגטו הם לא יישלחו בסופו של דבר למחנות ריכוז אבל בחג הסוכות ה'תש"ב / 1942 הוציאו הגרמנים להורג 300 מיהודי הגטו ואת השאר שלחו למחנה המוות טרבלינקה, שם נספו כולם מלבד בודדים. בין פורים לפסח ה'תש"ג / 1943 נתפשו במקום כמה עשרות יהודים שהצליחו לשרוד את הגטו ואת הגירוש והוצאו להורג.

בקיץ ה'תש"ד / 1944 שיחרר הצבא האדום את ז'לכוב, אז התברר שמכל יהודי ז'לכוב שחיו במקום לפני השואה נותרו בחיים 50 יהודים. ספר זה בו שטחתי את סיפור חיי, חיי אבותי ותמונות מ'טבריה מכורת', מאפשר לי מעין הבאת 'קרבת תודה' לקדוש ברוך הוא, שהנחני בדרך אמת מילדותי ועד הנה.

מאז אותם ימי ילדות רחוקים ועד היום, מאירה לנגד עיני דמות המופת של אבי מורי, הרב החסיד ר' עזריאל חיים זילבר זכר צדיק לברכה.

בן 16 היה כשעזב את משפחתו בפולין ועלה בגפו ארצה - ושוב לא ראה אותם. בכוחות עצומים התעלה מעל משברים קשים והתמיד לשקוד על התורה ועל העבודה בתמימות. את ביתו הקים בין חסידי הישוב הישן בעיר הקודש טבריה עם אמי מורתי שרה, בת למשפחות המיוחסות ביותר בחסידות קרלין וחב"ד, שעלו ארצה במסירות נפש עשרות שנים לפני 'העליה הראשונה'.

אין בכח מילים לפרש את גודל החוב שאני חב להם, על כל שמסכו ללבי.

בתקופה בה גדלתי הייתי עד למאבקים רבים: בין קהילות החסידים, בין העדות ובין העמים, בין ישן לחדש ובין קודש לחול. באותן סמטאות בהן עברה ילדותי גדלו עמי רבים שלא זכו לאשר זיכני ה', למשפחה חמה ואהבת שהולכת לבטח בדרך אבותינו, ונטועה במרחבי ארץ ישראל.

בסייעתא דשמיא ובזכות בית גידולי, קיבלתי כלים שהכשירו אותי לחתור בין גלי התקופה הסוערים, ולהגיע בשלום ל'גבורות', שלם בגופי ושלם באמונתי.

וכל השנים, תמיד מנשבת לצדי 'הרוח הטבריינית', רוח טובה של חיי פשטות ותמימות, דלים בחומר ועשירים ברוח קדושה, תורה ועבודת ה'.

חנה רויצה, בעלה מנחם ומשפחתם [נולדו ארגטינה לצדו חיים 262 ברירה]

חנה רויצה, בעלה מנחם ומשפחתם. [נולדו ארגטינה לצדו חיים 262 ברירה]

צם הרב לאו, חיים זילבר, אוטי זילבר ומשפחתו

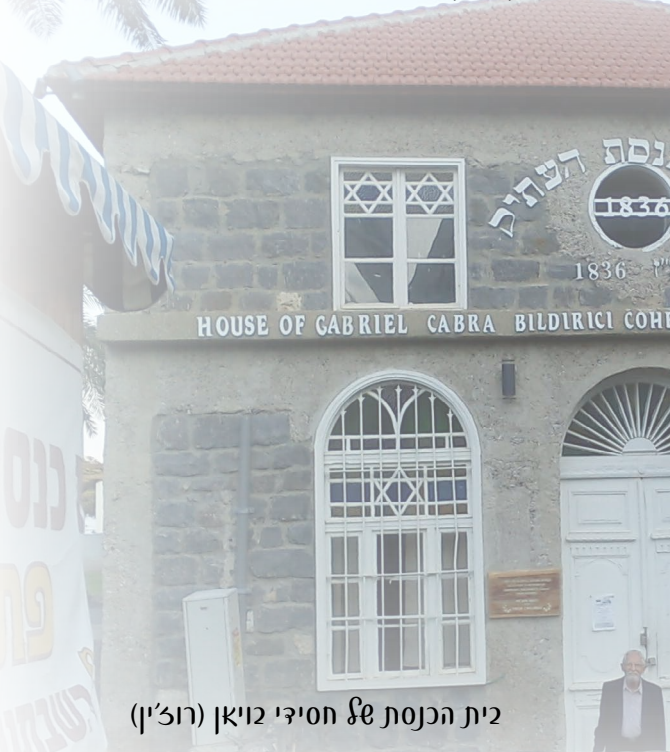
אחות של סבא צ'ריאל חיים -
חנה רויצה, בצ'לה וילדיהם

שלושה בני דודים בחצאקה במירון - צ'זי, חיים של אברהם, וירון מרלה

23 מנצבות האחיות לבית יפה - בית הצלאין הישן ב262רריה

בית הכנסת של חסידי בוואן (רוז'ין)

ליד קבר האם והדודה

בחתונת צ'זי ואסי, אורח הקידושין הרב אברהם שפירא

הכנסת ספר תורה

בחתונת יוסי ואירי, אורח הקידושין הרב חיים דרוקמן

בחתונתנו

אוהבים צייט געזען

1988

